לשון הרמב"ם כאשר נשלם לו מה שהיה צריך אל השופט התחיל באבות ועשה זה לשני ענינים. האחד כדי להודיע שההסכמה והקבלה אמת ונכונה וקבלוה עם מעם לפיכך ראוי לכבד החכם [מסה] ולהושיבו במעלה נכבדת. בשביל שהגיע ההוראה אליו. שהוא בדורו כמו אלו בדורם. וכן אמרו [ר"ה כ"ל] אם באנו לחקור אחר ב"ד של ר"ג וכו'. ואמרו שמשון בדורו כשמואל בדורו וכענין זה יש מוסר גדול לבני אדם שלא יאמרו מדוע נקבל משפט פלוני או תקנת דיין פלוני ואין הדבר כן. שהמשפט אינו לפלוני השופט אלא להקב"ה שצוה אותנו בו כמ"ש (דברים ז') כי המשפט לאלהים הוא אבל הכל משפט א' וקבלותו איש מפי איש (על) הדורות החולפים. והענין השני. שהוא רוצה לזכור במסכתא זו מוסר כל חכם מן החכמים ע"ה. כדי שנלמד מהם המדות הטובות. ואין אדם צריך לזה הדבר כמו הדיינים. שעמי הארץ כשלא יהיו בעלי מוסר אין ההיזק לכל ההמון אלא לבעליו בלבד. אבל השופט כשלא יהיה בעל מוסר וצנוע. יזיק עצמו. ויזיק לבני אדם. לפיכך היה תחלת דבריו במסכת אבות מוסר הדיינים. כמו שאמר הוו מתונים בדין. וצריך שיוסר השופט בכל הענינים שיש במס' אבות כגון שיהיה מתון בדין ואל יתהר פסק דין שאפשר שיהיה בדין ההוא ענין נסתר. כמו שאמרו ע"ה דין מרומה. ואין לו להאריך הדין כמו כן כשידע שאין בו דבר נסתר שזה נקרא עינוי הדין ויש לו להשתדל בחקירת העדים ולהזהר בשעת החקירה שלא ילמדו העדים מדבריו מה שיסייעם על ענינם. ואין ללמד טענה לבעל הריב וזה נקרא עורכי הדיינים. ואל יחלל נפשו בחברת עמי הארץ. שמא יהיה לבוז. ואל יתעלם מבני אדם עד שלא יוכלו לראותו בכל עת שיצטרכו אליו. שמא יאבד האביון. ואל יבקש מנוחה ותענוגים פן יאבד האמת. ואל תמשכהו התאוה. והאריך מאד במוסר הדיינים. וסוף דבריו ואחר שנראה שהשופט צריך לכל אלו המוסרים כדי להוסר בהם א"כ מה נחמד ונכון היה תיקון מסכת אבות אחר מס' סנהדרין. ומה שנלוה אליה. לפי שהיא כוללת אלה המוסרים. ועוד נוסף עליהם ענינים אחרים מביאים לידי פרישות מן העולם וכבוד העולם ובעליה ומעשה חיושר והיראה. ע"כ. וקרא למסכת זו בשם אבות. כי על האמת החכמים הם האבות. כענין שאמר אלישע אבי אבי על אליהו זכרונו לברכה. וכן נקראו התלמידים בנים שנאמר ושאר ישוב בנך (ישעיה ז' ג'):

ר"ע מברטנורה **משה קבל פרק א אבות** תוספת יום טוב

פרק א **א משה** קבל תורה מסיני. אומר אני לפי שמסכת כאלו מסכתות שבמשנה. אלא כולה מוסרים ומדות. וחכמי אומות העולם ג"כ חברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר כילד יתנהג האדם עם חבירו. לפיכך התחיל התנא במסכת זו. משה קבל תורה מסיני לומר לך שהמדות והמוסרים שבזו המסכת לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם אלא אף אלו נאמרו בסיני: מסיני. ממי שנגלה בסיני: לזקנים

מסכת אבות

פרק א **א משה** קבל תורה) מסיני). הכל קבל משה שנאמר (דברים ט') ועליהם כל הדברים ודרשו פ"ב דמגלה [ד' י"ח ע"ב] מלמד שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. ואע"פ שדקדוקי סופרים לא היו אלא בדרך רחוק בלבד כמו שפרשתי בהקדמה יאמר קבל כי על הרוב ידבר כמו שביאר הרמב"ן בהקדמת פירוש החומש בחמשים שערי בינה שנבראו בטולם שעל הרוב יאמר נברא. כך נ"ל:

יבין תפארת ישראל יבין

כתבו קמאי, דלהכי נקראת מסכת זו אבות, משום דכל המוסרים המובאים בכל ספרי חכמי ישראל ואה"ע, כולן כלולים במסכת זו לפי שמרייק בדבריה היטב. ולכן דבריה הם האבות לדבריהן המרומזים בה. ולפע"ד נקראת כן, משום דנכבדות מדברי בה איך יבונן האדם הדעות והמדות שלו. והן הן חדרך ארץ שקדם כ"ו דורות לנתינת התורה [כס"ש ויפ"ר צו סי"ם ופסחים קי"ח א']. ולא לבד בדרך טבעי כהקדמת סבה להכלית, כ"א גם בדרך שכר, דהרי משרע"ה לא זכה להיות סרסור בין ישראל להקב"ה, רק ע"י מדותיו היקרים. נמצא שחישרות הדעות והמדות הן אבות מולידות שמירת התורה, אשר בה ישלים גופו ונשמתו לשלם חיוביו לאלדים ואדם:

פ"א א) כ"ל דמתחיל מקבלת התורה. שלא יחשוב האדם דסגי לאסלמת נפשו בשיעסוק בתורה ויקיימה, ואף שלא יתקן מדותיו יזכה לעוה"ב. דליתא, דקשה עונשן של מדות [כיבמות כ"ל ע', וכ"כ דס"ס]. וכן אחז"ל דהעוסק בתורה ואין לו מו"מ באמונה ואינו מתנהג בנאמנות עם הבריות, אוי לו [יומא כ"ו ע']. וכן רבה דעסק בתורה מי מ' שנה, ואחיי דעסק גם בג"ח מי מ' שנה [כיבמות ק"ס ע']. לכן מתחיל מהתורה ומסיים הם אמרו וכו', ללמדך שגם הד"ל תורה היא, וכולן קבלו מסיני: ועונ"ל להכי מתחיל עם תורה דאם אין תורה אין דרך ארץ. וכל מי שאינו מאמין בתה"ק, ובהתגלות אלהי, שוב אינו מאמין ג"כ שיגניחו עליו ועל מדותיו וכל הטוב שיעשה הוא להתפאר, או מחולשת שבעו. וכל הרע שימנע ממנו הוא רק מירא עונש בג"ל, וכרי היא כמשא מסוה, לכן מתחיל ביסוד הכל היא התורה: ב) ר"ל מ ש ה שהיה עניו מאוד, עי"ז קבל ה ת ו ר ה שממלה למיס שמגיחין מקום גבוה ומתאספים בגמוך [בתענית ד"ז ע']. ולכן קבל התורה מסיני הגמוך בהרים [במגילה כ"ע ע']. להורות דרק ע"י ענוה מקור לכל המדות

יזכרות

כ"ו) אלא התקים וסמספסים והחורות וגו' בהר סיני כיד משה. אחד"נ. ובמ"כ ס' נו אשר עוה ה' את משה בהר סיני כו'. לה' לרגות את כולם שכולם נאמרו כללותיהם והקדוקיהם מסיני. ובכים פרשה בהר וכו' מה ענין שמיטה אצל הר סיני כו' אלא מה שמיטה כו' מסיני אף כולם כו' ודקדוקיהם מסיל. ובפ' בחוקותי בם בהר סיני כיד משה מלמד שמיהה התורה הלכותיה ודקדוקיה ופרושיה ע"י משה מסיני דברים שם אלה התוקים אלו המדרשות כו' ע"ם ושם אלה המצות וגו' שכולם נמסרו למשה מסיני וכירושלמי פרק שני דשלה ריש"ל אמר עליהם ועליהם כל ככל דברים הדברים מקרא משנה תלמוד ואגדה אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו בהר נאמר למשה מסיני כו' יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא וגו' מכינו תכינו ואומר לו בהר היה לעולמים ע"ם. ובגמרא פ"א דברכות (כ' ח') מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות וגו' מלמד שכולם כו' מסיני. ובפ"ב דמגילה (י"ע ב') מאי דכתיב ועליהם כל הדברים

כו'

פ"א א משה קבל התורה מסיני. ולומר לכה פרשה י"ב ומ' בהקדמת המלמ"ם ז"ל בחלק ראשון:

תוספות הרדשים

למה נקרא מס' אבות כי הכלל כמו שאדם עובד את הבורא יתברך בחיוב בחינה שעובד זה כן הוא מדתו בתורה לשבור כן בתורה ומשיתי כשם הרב מג' אבי"ד מניקלשבורג על מגנה ב"ם במקום כ"ם אינו מגנה כי מדריגת ב"ם היא גדולה ממדריגת ב"ם. ולכך כשיבא הגואל ב"ב אז יהיה הלכה כב"ם. לכך עתה בזה העולם הלכה כב"ם כי מדריגת ב"ם היא למעלה מזה העולם ואין זה העולם יכול לסבול אותו. וזה הרמז שב"ם במקום ב"ה על מדריגת ב"ה אינו מגנה אינו אלא במדריגתו עכ"ד. ומעתה כמו שעובד אדם את הבורא ב"ם שכותו בתורה לפי בחיצוניות ובלמות ר"מ הוא מעולם המחשבה לכך הוא דן דינא דגרמי שהן על המחשבה ולכך ר"מ מוכר מחשבה מוצא מידי מעשה ומעלה במדה שעובד הבורא ובזה הבחינה ב"ה מדתו בתורה ובלמות אבות הוא המדות שעבודם בהם את הבורא יתברך כל אחד כפי בחינתו בעבודתו כן מדתו בתורה ומעלה זו המס' כמו לב לתורה שבע"ם ולכך נקראת בשם אב ולכך סובר ר"מ אחריות אלו ע"ם כי הוא למעלה מזה העולם והוא בעולם המחשבה למעלה מזה העולם ואינו מגיע בלע"ע עסקי זה העולם ב"ה בחיצוניות בעבודת הבורא ב"ה ולכך סובר אחריות אלו מעות סופר: בשם כבוד אדוניו מו"ר הרב הגאון הגדול בוצינא קדישא מו"ה לוי יצחק ז"ל הנ"ל דק"ק ברדיטשוב:

פ"א א במשנה משה קבל תורה מסיני נראה לפרש כוונתו שזה משה שנתנה תורה על ידו מסני עצותמו כי רבה שמעתם זה זכה הבר עצמו שנתנה התורה עליו כמאמרם ז"ל על פסוק למה תרצדון הרים גבנונים ויכיס ה"פ מ"ם

ראשון לציון

פ"א מתיחת הרי"ש. ומאמרו שמשון בדורו כו' שם איתא בדן (דהיינו שמשון) בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו כשמואל בדורו כו':

באורי הגר"א

פ"א א משה קבל כו'. שנאמר (ויקרא

ומסרה ליהושע. שכל מה שקבל מסר ליהושע. אבל במשה לא יוכל לומר שנמסרה לו כי לא נמסר לו כל התורה. שהרי שער החמשים לא נמסר לו כמאמרם ז"ל [ר"ה דף כ"א ע"ב] על אלו שקבל כלומר כל מה שהיה ראוי לו לקבל קבל מסיני.

כך פירשו המפרשים: **ונביאים** מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. לומר שהע"פ שלא כל הנגסים היו נביאים נמסרה להם התורה כולה כמו שנמסרה להקודמים להם אבל מכאן ואילך שתמעטו הדורות לא נמסרה כולה. אבל קבל כל אחד כפי כחו. ומ"מ התורה שבידו קבלה היא אלא

ומסרה ליהושע. ויהושע לזקנים[ג]. וזקנים לנביאים[ד]. ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה[ה]. הם אמרו[ו] שלשה דברים. הוו מתונים בדין. והעמידו תלמידים הרבה. ועשו סייג לתורה[ז]: **ב** שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה[ח]. הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד[ט]. על התורה. ולזקנים. שהאריכו ימים אחרי יהושע ואותם הזקנים לאחרים עד שהגיעו להלתם של נביאים. שהן עלי הכהן ושמואל הרמתי: לאנשי כנסת הגדולה. ק"ך זקנים היו זרובבל שריה רעליה מרדכי בלשן שהיו בימי עזרא כשעלו מן הגולה בבית שני. ומכללם חגי זכריה ומלאכי ונחמיה בן חכליה וחבריהם. [י]ונקראו כנסת הגדולה. לפי שהחזירו העטרה ליושנה [יומא ס"ט ע"ב]. במשה אמר (דברים י') האל הגדול הגבור והנורא. [כ]אלו ירמיה ודניאל. ולא אמרו גבור ונורא. והם החזירום כשתחלה לפי שאמרו הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו. שאלמלא כן היאך אומה כזו יכולה להתקיים בפני כמה אומות: הם אמרו שלשה דברים. הרבה דברים אמרו. אלא שלשה דברים הללו אמרו א)[הן] שיש בהם קיום התורה: הוו מתונים בדין. שאם בא דין לפניך פעם ושתים ושלש. לא תאמר דין זה כבר בא לפני ושניתי ושלשתי בו. אלא הוו מתונים. כלומר ממהיגים קודם שתפסקו הדין: והעמידו תלמידים הרבה. לאפוקי מרבן גמליאל דאמר [ברכות כ"ח ע"א] כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש קמ"ל שמלמדין תורה לכל אדם וא"ל לבדוק אחריו. ובלבד שלא יהיה ידוע מעשיו שמעשיו מקולקלים וכאלו טומעניה. א"ל אשמועינן [יבמות ס"ג ע"ב] שאם העמיד תלמידים בשהרותו יעמיד תלמידים בזקנותו דכתיב (קהלת י"א) בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך: ועשו סיג לתורה. ב)גדר שלא יבא לידע באסור תורה כגון שביתת לעריות ושבות לשבת דכתיב (ויקרא י"ח) ושמרתם את משמרתי. עשו משמרת למשמרתי: **ב** משירי. משיורי שלאחר שמתו כולן נשתיירה שקבלה בידו. והוא היה כהן גדול אחר עזרא: הוא היה אומר. כלומר כך היה מרגלא בפומיה תמיד וכן כל ר' פלוני אומר. הוא היה אומר שבמסכתא זו. פירושן היה רגיל לומר כן תמיד: העולם עומד. לא נברא העולם אלא בשביל ג' דברים הללו: על התורה. שאלמלי לא קבלו ישראל את

הללו שאין אנו מקיימים המוסר הזה. אלא כשמלמדין אותה והלדק לא זולת. ועיין מה שכתוב בס"ד במסכת ו': **ב** העולם עומד וכו'. פירש הר"ב לא נברא העולם אלא וכו' ובמשנה שבסוף פרקין כתוב במדרש שמואל בשם ספרים נמלא בנרסי העולם נברא: על התורה. פירש הר"ב שאלמלא לא קבלו ישראל את התורה לא נבראו שמים וארץ. שנאמר אם לא בריתי וגו'

א) ברע"ב ד"ל בהן ובדפוס קראקא הקו שהוי"ש בלפנינו והתקון אינו מוכרח. ב) בנ"ב דפו"י בדבר ובד"ר מדר ונ"ל נדר כמ"ש לפנינו.

יכין תפארת ישראל יכין

ישראל יזכה אדם לתורה: ג) הן הסופרים שאחר יהושע: ד) שעלי הסופרים האחרון מסר לשמואל ראש הנביאים. משוס שאחר משה פסקה הנבואה מישראל, כמ"ש ודבר ה' יקר בימים ההם [שמואל ג']. ובא שמואל ולימדם איך להתנהג בטישרות שמחות ובקדושת התורה כדי להגיע לנבואה. והן הן בני הנביאים. וכן נמסר הלימודים הללו מנביא לנביא, עד חגי זכריה ומלאכי שהיו סוף הנביאים והתחלת אנשי כנה"ג: ה) הן ק"כ גדולי הדור, ובימיהן כמה נביאים [במגילה י"ד ע"א], שעלו מהגולה עם עזרא, שרמו שהנבואה פוסקת ואין נודל גדר ועומד בפרץ, לכן הקנו הקנות הרבה וסייגים הרבה לשמירת התורה: ו) הזהירו: ז) כל כת וכת מהנ"ל הזהירו מוסר א' לבאות לדורה. יהושע שרלה שנשתכחו ג' אלפים הלכות בימי אבל משה [בתשובה ט"ו א'], הזהיר לסופרים, הוו מתונים בדין. דבאסורים ספיקא דאורייתא לחומרא. אבל בדיני ממונות כל חומרא זה קולא לזה, לכן תתיישבו יפה שמא לא כך קבלתם. והזקנים שרמו שפסקה הנבואה, הזהירו לשמיד תלמידים הרבה, אולי תמלא מעין הנבואה הקדוש שנאבד. והנביאים כשרמו שישראל נתפזרו למקומות שאין תורה, הזהירו לעשות סיג לתורה, כדי דבקעה מלא ונדר בה נדר [חולין קי"ז ע"א]. וכן אמרו קדש עצמך במותר לך [יבמות ד"כ ע"א]. עוי"ל דכל המשנה הוא הוכחה גם לכל אדם פשוט. שיהיה מתון בדין קודם שיחליט שום עניין הן בדיני על אדם לומר עליו שהוא לדיק אז רשע אז שיחליט בעסקיו לומר שהוא כך ולא יחזור שמל מעשה. גם אין די לו שילדיק א"ע ובניו ובני ביתו בכל עניניו אלא גם ממוייב להדריך גם אחרים ללכת בדרכי לדק, דדבריו יועילו שפי מכל דברי המוכיחים, והיינו דקאמר והעמידו תלמידים הרבה, וכ"ש בכל זה חייב כן לבניו, וכמ"ד ושננתם, גם מחוייב כ"א לעשות סיג לעצמו לבלי לבוא למקום שבקל יבוא שם לידי הטא, ומלא כל אדם הוא דיין, ומלמד ומוהן חוק: ח) מהנשארים מהן לבסוף. ולכן בלשתו מסר לבני חברו ג' משפחות זהב לכל אוצרות הללות: ט) ר"ל המהר בג' אלו עולמו עומד, שיש קיום לחיי עוה"ז ועוה"ב

מילאת כו' הוו מתונים כו' דכתיב לא תעלה במעלות ומזבח ליה אלה המשפטים. ובספרי (פ' דברים) ואלה את משפטיכם וגו' שיהיו מתונים בדין כו': והעמידו כו'. כמ"ש ביבמות (ס"ב ב') היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו שנאמר בבקר זרע זרעך וגו': ועשו סיג כו'. כדרך שעשתה התורה סייג לדברים. תיהו סייג שעשתה תורה לדבריה ה"ה אומר (ויקרא י"ח) ואל תשמר בנדת טומאתה לא תקרב וגו' הרי הוא אומר (שם) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו' לדבר המביא כו' וכמ"ר פ' נשא ק"פ ב' כיצד יעשה אדם סייג לדבריו כדרך כו' וכ"ש אומר וכל משרת ענינים לא יעשה מכל אשר וגו' ע"ש: **ב** על התורה. שנאמר (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכמ"ש סוף פ"ג דמדרש (דף ס"ח ע"ב):

לא התורה לא נברא שמים וארץ. דכתיב (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי [שבת פ"ח ע"א]: ועל העבודה. עבודת הקרבנות שכך שנינו במסכת תענית [כ"ז ע"ב] אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ ומצינו שבשביל הקרבנות שהקריב נח נשבע [הקדוש ברוך הוא] שלא יביא מבול לעולם. הרי שהעולם עומד על הקרבנות: ועל גמילות חסדים. דכתיב (תהלים פ"ט) עולם חסד יבנה. וגמילות חסדים הוא לשמח חתנים. ולנחם אבלים. ולבקר חולים. ולקבור מתים. ולפי שהוקשה לו דעבודה וגמילות חסדים שייו תורה. לכך מפרשה על קבלתה ויהיה פירוש הכתוב אם לא בריתי שקבלתם יומם ולילה. גם חוקות שמים וארץ לא שמתי. ועיין כיולא בזה סוף פ"ג דנדרים. וקשיא לי שא"כ על התורה שאמר אינה אחרה כלל ואינו דומה לאיך. ולכך נ"ל דהתורה היא הסגיון ולמוד התורה. והיינו דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה. כענין שנאמר (יהושע א') והגית בו יומם ולילה. ובפירש"י ליתא שאלמלא וכו' אלא על התורה. שנאמר אם לא וכו': ועל העבודה. כתב הר"ב עבודת הקרבנות שכך שנינו במסכת תענית אלמלא מעמדות וכו'. וכ"כ רש"י. ולא דייקי בחינה לא משנה ולא ברייתא. אלא מימרת אמוראים. רבי יעקב בר אחא אמר רב אסי וכו'. בפ"ד דף כ"ז ע"ב. ויש לדקדק דלכון המאמר אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ. וא"כ אין זו ראיה לשבשבילם נברא שהרי אפשר לומר שאחרי שהם נברא לא היה להם קיום אילו אין מעמדות. אבל לא בהמעמדות שבת בריאתם שיהיו נבראים לכתחלה בשבילם שאין כח המקיים הדבר שכבר הוא גדול ככח המציא דבר שלא היה. וא"כ מצלן מזה המאמר שיהא כח העבודה גדולה עד שבשבילה נתהוה ונברא העולם. ומלאתי לזה המאמר דאיתא נמי בפ' בני העיר במסכת מגילה דף ל"א. והתם הכי אתמר אמר ר' אמי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ. שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. וכתיב (בראשית ח') ויאמר ה' אלהים אמר אברהם אבינו ע"ה רבש"ע שמא ח"ו ישראל חוטאים לפניך וכו'. אמר לו קחה לי עגלה משולשת וכו'. ודרים בריתי ברית בין הבתרים ואמר לא שמתי. ש"מ שהעבודה שבת שימת העולם וברייתו. וא"ת תיבת בזמן שבית המקדש קיים. אבל משתרב מאי איכא למימר. י"ל שבשביל שלפה הזמן שבית המקדש קיים נברא. ועוד שהרי שייס המאמר המזכר אמר לפנינו תיבת בזמן וכו'. והשיבו כבר תקנתי להם סדר קרבנות כל זמן שקורבן בשם מעלה אני עליהן כאילו מקריבין לפני קרבן. ובפירש"י דתענית כתוב גמגום דמגא יליף ליה להא: **ג איש סוכו.** היה אדון למקום הנקרא סוכו. ואיש כלבון אדון כדתנן איזו כ"ג במסכת יומא [דף י"ח] ופי' הר"ב שם בפ' קמא משנה ג' איזו אדוני. ["ועיין בפרק ד' דחלה משנה י' בד"ה איזו תקוע וכו']: **אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס.** פירש הר"ב אלא מאהבה בלבד. כלומר שעל זה הזהיר שתהא העבודה מאהבה בלבד לפי שזו היא עיקר העבודה אבל לא שהוא ר"ל שהעבודה שעל מנת לקבל פרס היא אסורה. שמ"מ עובד ה' הוא. ומפני כן לא נמנעה התורה הבלמה להודיע השכר והעונש. אלא שאם יעבוד לתקות שכר או מניעת ההיזק. הנה אינו במעלה כמו העובד מאהבה שאין לו בעבודתו טוב פנייה כלל. ורצה התנא להזהירנו שנהיה מן העובדים מאהבה. אבל לא שיוציא העובד לתקות שכר מכלל העובדים. לא כן הוא. וכמאמרם בפ"ק דב"ב [דף י' ע"ב] האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני. כדי שיהיה לי חלק לעולם הבא. הרי זה צדיק גמור. ועוד שאם לא אתה אומר כן אתה מקפח ח"ו רגליהן של שונאי ישראל. כי היה שוקל היה סופר אשר יאמר כי הוא זה העובד מאהבה. הייטב בעיני ה' שכל העובד ומתכוין שיתקיים בו יעודי התורה שנאמרה לנו מפיו ב"ה שלא יהיה מקבל שכרו הטוב על זה. לא ניחא למרייהו דתימרו הכי. וכן אמר רבי ברים פ"ב והוי מתשב הפסד מצוה כנגד שכרה. וכמ"ש שם בפ"ד. וכן בסוף פ"ב ונאמן הוא בעל מלאכתך וכו'. וע"ש מה שאכתוב על ודע מתן שכרן וכו' ועזריה אחי במעון דמשנה ב' פרק קמא דזבחים יוכיח. ואף זה התנא לא לכך נתכוין. ואני אומר שמדברי עצמו אתה לומד כן. ושהוא נשמר בעצמו מזה שלא נכשל בדבריו. מדאמר אל תהיו כעבדים וכו' ולא אמר אל תהיו עובדים על מנת לקבל פרס. ובזה היה מלמד לתלמידיו בדרך קצרה. אבל הורה באמרו אל תהיו כעבדים וכו'. כלומר דודאי המשמשין ע"מ לקבל פרס. עבדים הם. אבל אתם אל תהיו במוחן אלא גדולים מהם ועבדו מאהבה בלבד. וראיתי לרבינו מהר"ר ליוזא מפראג ז"ל בספר דרך חיים שכתב אמר אלא הוו כעבדים וכו' ולא די לו באמרו אל תהיו וכו' לפי שממאמרו אל תהיו היה נשמע שמולל ואוסר מלהיות כעבדים המשמשים וכו' וזה אינו שאין זה איסור שגם העובד כן הוא צדיק גמור. אבל לא בא אלא להורות שיש עוד מעלה ומדרגה יותר גדולה והיא העובד מאהבה. ולכך הוצרך לכפול ולומר אלא הוו כעבדים וכו' לומר שאין תכלית כוונתו אלא שתהיו כעבדים המשמשין שלא ע"מ וכו'. וזו היא המעלה היותר גדולה. אבל אין רצונו לומר לאסור לשמש ע"מ לקבל פרס. אלו דבריו ודעתו ז"ל. ומעתה לא ולמד שהתנא הזה הנה כפי שלמותו וחכמתו נתחכם מאד בדבריו שבתחלת לשונו הודה על זה שלא יבטל העובדים ע"מ לקבל פרס. אלא שגם העובדים להפרע לקבל שכר הוא קורא אותם עבדים. וגם הוסיף ביאור לבאר אלא הוו וכו' לומר הלא כה דברי אם אני שהיו אבל לא שכוונתי באמרי אל תהיו וכו' לאסור. אך עיקר כוונתי שתהיו וכו' להישירכם אל השלמות היותר שלמה במעלה. ולא לאסור הזולת כאמור. ומעתה על אחת כמה וכמה שלא ישמע ע"פ דבריו של התנא טעות לדוק וביתום שהיו אומרים שנתכוין לומר שאין כאן קבול פרס כלל כמו שנשכר בדברי הר"ב בפי' משנה י"ח. אלא שהוא היה לפרש בפירוש שיהא מפורש לכל שומע. ["וראיתי בתוס' פרק קמא דר"ה דיש דף ד' שכתבו דמתני' בנכרים שתהין על הראשונות. ע"כ. והמיהני היאך אפשר לומר כן שהתנא נקט מלתיה על העכו"ם. וכ"ש דכל הני מילי דאכות מרגלא בפומייהו הוי. לפי פי'*) אחד דהר"ב לעיל במשנה ב'. וגם רבינו הקדוש לא הוה ליה לקבעו במשנה. ד"ה הם אמרו.

*) בתוי"ט ד' קראקא „אמרי בינה „אמרי בינה לפירושו נמ"א בד"ה הם אמרו כו'. וכ' הפירושים האלה בלו יחד בפ"ב מ"י ועי' תוי"ט לעיל במ"א ד"ה הם אמרו.

יכין — תפארת ישראל — יכין

שלו: ז) דתכלית בריאת האדם הוא שישלים נפשו ע"י גופו, בג' דברים (א) בהשכלה לאסוף חכמות [הוא חיוביו לעצמו]. (ב) בשמירת המצות [הוא חיוביו להקב"ה לשמוח בקולו כתורתו, אף שלא יבין לפעמים טעם דבריו]: (ג) ובמדת החסד ובדיבות [הוא חיוביו לחבירו]. וכולם כללם התנא בדבריו. דתורה היינו ההשכלה, דהיא עומדת ברחש כל החכמות וכולם כלולות בה. ועבודה, הוא עבודת ה' לשמור מצותיו. וג"ח הוא חיוביו לחבירו. דכ"ם שלא יראע לו. והמזהר בג' אלו יתרומם ויתנשא בעה"ז

ועל גמ"ח עי' פרקי דר"א פרק י"ב: **ב אל תהיו כעבדים** כו' ע"ז דף י"ט ע"א ועי"מהרש"א בח"א וגו' כוסי כ"ה ד' ע"א ד"ה בשביל שמחים ח' ע"ב ד"ה שיהם פתחומת מצא מיתן בשמיי ס"ו סה' שעתה ה"ד:

שנויי נוסחאות

ג אנטיגנוס נכי"ק אנטיגנס בסדור עבודת ישראל לר"י בעטר הניא בשם הר"ן „כי הגי' הקדומה אנטיגנס בטי"ן פתוחה ולא בג' סדוגים כ"י.

תוספות חדשים

פי' ז"ל אומר שהכאה והיא התורה ובמעלות ומדות והם ג"ח ובמצוות מלות התורה והם הקרבנות תהיה המגדת הקון העולם וסדר מציאתו ע"ד השלם ע"כ ומ"ש כפי לי הכ"ם שהיא הנו"ש לקמן ד"ה ועל העבודה כו"ע"ם (ש"ל):

באורי הגר"א

ועל העבודה. כמ"ש בסוף מגילה (ל"א ב') מס"מ אל אמי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (שם) אם לא בריתי וגו': ועל ג"ח. שנאמר (תהלים פ"ט) כי אמרתי עולם חסד יבנה וגו' וכ"כ בלדר"ב וכתיב (הושע ו') חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים משולות שבמקום תכיבים בעבודה, וכירושלמי (מגילה פ"ג) ושלשה בפלאחד (ישעיה כ"ו) ואינם דברי כפיך זו ת"ת וכלל ידי כסיתיך זו ג"ח לעטוע שמים ולייסוד ארץ אלו הקרבנות: **ג אל תהיו** כו'. כמ"ש בנדרים (ס"ב ע"ב) תניא לאהבה וגו' שלא יאמר אדם אקבל כו' למוד מאהבה וסוף כו'.

ראשון לציון

ג בתוי"ט ד"ה **אל** תהיו כו'. (ועוביים אחי במשון) דמבלה ב' פ"ק דזבחים יוכיח ג"ל ושמעון אחי עזריה: **באר וראיתי** בתוס' פ"ק דנ"ה כו' בכתבו דמתני' בעובדי כוכבים שתהין על הראשונות כו' לפנינו דפוס פ"פ דמיין בכתב בשם ת"י (בעין) לאומות העולם שתהין על הראשונות וכ"כ הוספות בעבודת כוכבים י"ש ע"ב להדיא בזה"ל ע"מ לקבל פרס

תוספות רעק"א

דירמיה לא אסר נורא אסר בבליים מרקדים בהיכלו איה נוראותיו. ודניאל לא אסר גבור אם בבליים משעבדים בבניו איה גבורותיו. אתו אינהו ואסרו הן חן גבורותיו וכו':

www.daat.ac.il www.hebrewbooks.org

המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס. אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב. שלא על מנת לקבל פרס(א). ויהי מורא שמים עליכם(ב): ד יוסי בן יועזר איש צרידה. ויוסי בן יוחנן איש ירושלים(ג) קבלו מהם(ד). יוסי בן יועזר אומר יהי ביתך

אם אין דבריו כי אם על העכו"ם. ונחה שקטה דעתי בראותי דבריהם ריש פרק קמא דפסחים דף ח' ריש עמוד ב' שכתבו דמתני' מיירי בכה"ג שאם לא תבא לו הטובה שטוח מצפה. תוהה ומתחרט על הצדקה בעשה אבל מי שאינו תוהה ומתחרט הרי זה צדיק גמור. וכן משמע בריש ר"ה ובפ"ק דב"ב [שם]. ולפ"ז הא דקתני בר"ה עכו"ם לדוגמא בעלמא שהם תוהים כדאיתא התם בגמרא. אבל מבנתינו בישראל התוהה. ודבריהם הכי קאמרי דמתני' בכגון עכו"ם וכו'. והיינו ישראל התוהה. כמו עכו"ם שהוא מן השתם תוהה]: פרס. כתב הר"ב הוא שאדם נותן למי שעבד אותו והוא אינו חייב בדין ליתן לו כלום. וכלומר שזהו ההפרש שיש בין פרס לשכר. כי השכר הוא שיתנו בדין. וכ"כ הרמב"ם: שלא על מנת לקבל פרס. וא"ל על מנת שלא לקבל פרס. ואותה נוסחא לא הגיעתי דלא שייך לומר שיעבוד ע"מ ועל תנאי שלא יתן לו שכר דמשמע מינה שאם יתן לו שכר לא יעבדהו. ואע"פ שבעל מדרש שמואל כתב שלנוסחא הראשונה אע"פ שהוא עובד על הסתם ולא ע"מ וכו'. מ"מ הוא יודע שסוף השכר לבא. והרי הוא מקוה אל הגמול. אבל עובד ע"מ שלא לקבל פרס. היינו שבפירוש עובד ע"מ שלא לקבל רק מלאכה

וכיוצא בזה: ג פרס. לשון ערך. בערכך מתרגמינן פורסניה והוא מה שאדם נותן למי שעבד אותו והוא אינו חייב בדין ליתן לו כלום. כמו מה שיתן אדם לבנו קטן. או לאשתו. לו לעבדו מפני קורת רוח שעשו לו. ואפילו לתקות פרס כזה לא יעבוד אדם את בוראו. אלא מאהבה בלבד: ויהי מורא שמים עליכם. אע"פ שאתה עובד מאהבה עבוד ג"כ מיראה. שהעובד מאהבה ראוי במ"ע. והעובד מיראה נזהר ממצות לא תעשה. ומצלת דעבודתו שלימה. וכן אמרו חכמים. עבוד מאהבה עבוד מיראה. עבוד מאהבה. שאם באת*) לעבוד דע שאתה אוהב ואין אוהב בוגד. עבוד מיראה. שאם באת לבעוט. דע שאתה ירא ואין ירא בוגד: ד יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים. כל התנאים הנזכרים בפרק זה זוג זוג. פלוני ופלוני קבלו מפלוני ופלוני. הראשון מהם נשיא. והשני אב בית דין: יהי ביתך בית ועד לחכמים. כשירצו החכמים להתקבץ ולהתועד יהיה ביתך מוכן לדבר זה שיהיו רגילים לומר נתקבץ בביתו של פלוני. שאי אפשר שלא תלמוד מהם איזה דבר חכמה. משלו משל למה הדבר דומה לאכסנא לחנותו של בשם אע"פ שלא לקח כלום מ"מ ריח טוב קלט והוגיח

*) עי' מ"ש בתורה תמימה (דברים ו', ה') דמדברי הרמב"ם נראה כאן דאם באת לא יש כח כו' משמע שהיתה לפנינו הנוסחא בירושל' שאם באת לבעוט כו' כ ו ש ח והוא מלשון שכחה וכמ"ש ש"אמרו בירושל' שעשה ש כ ח ן שנאי מי אל במוך נושא עון, נ ו ש ח כתיב.

ויהי מורא שמים עליכם פי' ל"ג מה' יסודי התורה פ"ה מ"ב עשין לי מו"ע אות"ש פירוש ל' פ"ה בהגה:

שנויי נוסחאות

הוו כעבדים. נד"נ וכ"י"ק וכמה"ו היו.. אלא על מנת לקבל. נכ"י"ק על מנת שלא לקבל וכ"ה בהגות הלכות ש' הבעתון פ"ד וכ"ל במה"ו ועי' תו"ש: ד יוסי בו' ויוסי. בכי"מ וכמה"ו יוסף.. ויוסף. קבלו מהם. עי' הי"ט שם נוסחין..מה"ו וכן משמע מפי' המיוחס לרש"י. יוסי בן יועזר אומר. בכי"ק ..איש צרידה אומר.

תוספות חדשים

ג בתוי"ט ד"ה שלא ע"מ כו' וכ"ל כו'. ובלבות דר"ג פ"ה מסיים כדי שיהיו שכרכם כפול לעתיד לבא, מ"כ יש לקיים סגיסא דהיק ע"מ בלא לקבל פרס בעוסי"ז:

ברע"ב ד"ה ויהי מורא כו' וכן אמרו חכמים כו'. ירושלמי פרק מי דברכות על מתני' ואהבת את ה' כו' בכל לבבך כו'.

ראשון לציון

פרס פירוש בתוספ אם לא תבא שאלהו כמו בעושין לומות העולם כו' ודברי הוספות אלו מבוארין יותר מדברי הוספות פסחים מ' ע"ב אשר מצא שהו"ע להקשות דעתו: במשנה על מנת לקבל פרס פי' מתנה עיין בערוך ותפי מוקב לדוד לעבדים עבדי מנתה תרגום נעלי פרס (במדבר ב' ח) ועי' בפירוש המשניות להרמב"ם דברין מוטין לזה ובעיון עצמו מקקקה הר"י אברבנאל בספר נחלת אבות כי הנה ייעודי התורה כו' (בלבד מ"ם בזה התי"ט) עיין בתהודי אגדות מהרש"ל במס' עבודת כוכבים י"ט ע"א כתב לי"מב גם כן במה שאמר בעבדים המשמשין את הרב שלא ע"מ לקבל פרס איזהו עבד הוא שאינו מקבל פרס מרבו ע"ש המלא נתם. ועיין יסמ"מ:

באור הגר"א

ויהי כו', כמ"ש (דברים י"ג) ואותו תירלו וכיוצא ועיין בשמה(ל"ח מ"י). ד יהי ביתך כו'. שנאמר (דברים י"א) ולדבקה בו ולמדו בספרי וכי אפשר לדבק בה' אלא הדבק בחכמים כו':

ובעה"ב: יא) ר"ל אל תשמור ג' חיובך הנ"ל כ ט ב ד שפל במדותיו, שבעד כל ש י מ ו ם קל שיעשה לרבו, יבקש שכר, כי כל כוונתו לטובת עצמו. אלא הטוב עצמך כ ט ב ד ורצה לעבודתו ית', שנופו קנוי לרבו, ואיך יעיז לבקש שכר. וגם התשוב שכל עבודתך לו ית' רק ש י מ ו ם קל הוא, ואינו ראוי לשכר. [ונ"ל דמה"ע ג"ל התיוב והשלילה. מדנקט בריבוי ג' דברים, כעבדים, המשמשין, פרס. ואי הוה נקט רק ריבוי, לא הוה ידעינן אהי קאי אזהרת אל תהיו, אם על כעבדים, דר"ל אלא תתבטלו ככנים למקום. או על המשמשין, ר"ל רק כשעשית דבר גדול רשאי אתה לקוות שכר. לכן מפיים הדיוק בלשון כרוך]: יב) ר"ל אע"ג דלעניין קיום המצות אמרתי שלא תזכר לא בשכר עכ"פ בעת יזדמן לך הענין יהיה מורא וכו' מעונש, או נ"ל דה"ק ואפילו העשה כן, ואפ"ה הסבול לרות, תהיה מלהרהר אחר בוראך, דמוטב שתחשוב א"ע שמא עדיין לא מלאת חיובך, משתחשוב א"ו את ה' הצדיק [בברכות ד"ה ג'], או נ"ל ויהא מורא כבוד שמים עליכם דאיה כבודו ית' אם הקיים מצותיו רק בעבור שכר כאילו עבית לו טובה בזה, והכתוב לוחש אם לדקת מה תתן לו, ורבו פטעיך מה תעשה לו או מה מידך יקח, ואיה כבוח ית' אם תחשוב למלאות רצונו רק בעבור הגמולך, נמלא שהעושה כן חוטא בכפל, א' שאינו עובד רק את עצמו, וכ' לא יהיה בך אל נכר. ב' שפוגע בכבוד שמים, כאילו ח"ו צריך לך, ולמלותיך: יג) הראשון היה כבוא והסיר שבכהונה [בתגיגה ד"כ ע"א]. והב' היה אב ב"ד [בתגיגה דע"ז כ'] מיהו אתה [ובתמורה דע"ז א'] גרסינן יוסף בן יוחנן. אמנם בשבת [דע"ז א'] גרסינן בי הכא. ובסוטה [דמ"ז א'] גרסינן יוסי בן יהודה איש ירושלים ואין לתמוה על זה, כי רגילין היו לקרות שמות הרבה לאדם א' [בפסחים קי"ג ב' ויומא דל"כ ב' ובדה דל"ו ב' ושבת קמ"ז ושירובין י"ג]: יד) לו גרסינן מ ה ס לא קלי מכנה"ג, דה"כ הו"ל למכלל לאנטיגנוס שבמשנה

והאלה עמו: והוי מתאבק בעפר רגליהם. כלומר שתלך אחריהם. שהמהלך מעלה אבק ברגליו. והולך אחריו מתמלא מאבק שהוא מעלה ברגליו. פירוש אחר. שתשב לרגליהם על הארץ שכך היו נוהגים שהרב יושב על הספסל. והתלמידים יושבים לרגליו על גבי קרקע: **והוי שותה בצמא את דבריהם.** כאדם למא שכותה לתיאבון ולא כאדם שבע שקן במזונו שמואס אפילו בדברים הערבים ומוביס: **ה יהי ביתך פתוח לרוחה.** כביתו של אברהם [אבינו ע"ה] שהיה פתוח לארבע רוחות העולם. כדי שלא יצטרכו האורחים להקיף למצוא הפתח: **ויהיו עניים בני ביתך.** ולא יקנה עבדים לעמנו. מוטב שיהא ישראל מוכרים ולא זרע כנען האחור: **באשתו אמרו.** מדקאמר עם האשה ולא אמר עם אשה. למדנו שבאשתו אמרו. אית דמפרשי באשתו נדה בלבד. שלא יבא לידי הרגל עבירה. ומדברי המשנה נראה דאפילו באשתו טהורה וכן אמרו חכמים [הגיגה ה'] מגיד לאדם מה שיתו אפי' שיהא קלה שבין אים לאשתו מגידין לו בשעת הדין אלא א"כ צריך לפייסה לדבר מצוה כגון רב דשם ומחק ועשה לרבינו: מבאן אמרו חכמים. רבינו הקדוש שסדר המשניות כתבה מדברי חכם זה שאמר ואל תרבה שיחה עם האשה למדו חכמים לומר כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו מלאתי כתוב כשאדם מספר לאשתו קורותיו כך וכך אירע לי עם פלוני היא מלמדתו לחרחר ריב. כגון קרח שספר לאשתו מה שעשה משה שהניף את הלויים הטופה והביאתו בדבריה לידי מחלוקת. א"כ מתוך שהוא מספר לה שחבריו גיזהו וביישוהו אף היא מבזה אותו בלבה. וזה גורם רעה לעצמו: ובוטל מדברי תורה. שממשך אחר דברים בטלים ואינו עוסק בתורה המסכתא דברי קבלה עד מסיני. והיינו כמי דעל מכאן אמרו חכמים וכו' מפרש הר"ב רבינו הקדוש כתבה וכו' ולא פירש כן אדהכא ובעל מדרש שמואל כתב באשתו אמרו וכו' רבינו הקדוש קאמר לה וכ"כ עוד בשם הר"ר אפרים. ומכאן אמרו חכמים. חכמים הבאים אחריו הוסיפו על דבריו ע"כ. וכן מצינו בסוף סוטה שהוסיפו אחריו במשנה מסמת רבי וכו'. אבל קביא לי על זה הפי' לשון אמרו דקאמר התנא ואינו רבי אמר כן על דברי יוסי והרי הן דברי יחיד ואיך אמר אמרו: קל וחומר באשתה חבירו. מפני החשד. כ"כ רש"י. לפירוש השני שכתב הר"ב על באשתו אמרו: כל זמן שאדם מרבה וכו' גורם רעה וכו'. לשון מדרש שמואל כל זמן בין בהיות אשתו טהורה בין בהיותה בימי טומאתה אין ראוי להרבות דבורו עמה. כי אם היא נדה וטמאה הדיבור מביאו לידי תאוה. והתאוה לידי מעשה ואין לך רעה גדולה מזה שגורם רעה לעצמו. ואם היא טהורה יותר טוב היה שהזמן ההוא יושב בטל בשיחה בטלה. יהיה עוסק בדברי תורה כשמרבה שיחה באשתו טהורה ע"כ. וזה

יכין תפארת ישראל יכין

בשמשה נ' בהדייהו. רק מלת מהם קאי אשמעון ואנטיגנוס, שמתחלה למדו משמעון וכשנפטר ועדיין לא שמשו כל צרכן, שוב למדו מאנטיגנוס. ואפשר עוד דמשום דאנטיגנוס היה גדול מהם, דהרי המנהג נשיא לפניהן להכי לא כלל ליה בהדייהו: טו) בית קבון: טז) אף שמזהרנו מעט רבים מתוך ביתך [כסנהדרין ד"ק ע"ב]. הייטו דוקא מ ת ו ך ביתך, ור"ל מקום מסתורין שלך. אבל על כל פנים השהדל שיזהרו ת"ח אלך בביתך, דממעשיהם תלמוד יותר מלימודיהם, דמה"ע גדולה שמושה של תורה יותר מלימודה [בברכות ד"ז ב']: יז) ר"ל אף שעי"ז יוגרם לך טרחתך עמם [ולקח למשל אבק רגליהם, שהיה צריך לפנות אחריהם], אל תקון בזה: יח) ר"ל מדכל דבר המורגל אדם קל בו [בבבא נ"א ב'], לכן תהיה מזהר לחבב דבריהם, שלא תשיג עבירה תחת מעשה [ונקט ד ב ר י ה ם, ולא מ ר י ה ם. דקמ"ל דאפילו יתלקו עמר בדין ייקנעדיון, אפ"ה תדע כי

אוסרין הם, וכן דרכה של תורה [בקידושין ד"ל ע"ב], אפילו אב ובנו וכו']: יט) לעניים ולעשירים [בבבא מ"ע ב'], שכל המבקש ר ו ו ח ה בגוף, ובממון, ובעלה, ימלאנו בביתך בכל שתוכל: כ) לכנס בלי עטילת רשות. וגם שתרבה דברי ריעות עמם, כמו עם בני ביתך: כא) רבי מסדר המשנה מפרש הכי דברי בן יוחנן, דלא נימא דבאשה עצייה מיירי. להכי קאמר רבי, דמדקאמר ה ש ה בהא הידיעה, ש"מ דבאשתו אמרו שלא ירבה דבריה עמה בעניין אורחים, שעיניה נרה באורחין [בב"מ דפ"ז ח']. וכ"ש באשה אחרת, שהרבוי דברים עמה בעצמן חטא: כב) מדמיירי באשתו ואפ"ה לא קאמר א ש ת ך, ש"מ דלריבוי דברים תהי בעיניך כזרה, דאפילו שלא בעניין אורחים כשירבה דברים עמה, גורם וכו': כג) להשחית מדותיו: כד) שבלבל שכלו עי"ז: כה) כירושה דממילא, ע"י חטאים שהגרום לו ע"י קלות דעתה כחוה לאדם ובקל תפתה אשה לבעלה: כו) מבן יועזר ומבן יוחנן

ד ויהי מתאבק בעפר רגליהם. מיי' פ"ו מה' דעות ה"ג: **ה** יהי בהיך פתוח לרוחה מכי ד"ל זוסף פ"ש: ויהיו עניים בני ביתך. כ"מ פ' ע"ב מיי' פ"ו מה' מתנות עניים ה"ז סמ"ג מצוה קס"ג טוש"ע יו"ד מי' רכ"ח ס"ו: ואל תרבה שיחה עם האשה. מיהונין כ"ג ע"ב נדרים כ' ע"ב מס' ד"ל לבה פ"ח מיי' פ"ה מה' דעות ה"ל טוש"ע אה"ע סימן כ"ה ס"ג:

שנויי גוסחאות

והוי שותה בצמא. כבי"ק ושותה בצמאה. וכ"ה בסדור רפ"ו: **ה יוסי ב"י** (איש ירושלים). כבי"מ ליתא; במה"ו ויוסף. וכן הוא בסמיון ונתאי. ושמעון ב"ש. ואבטליון (ווי"ן). **מבאן אמרו** (חכמים). כבי"מ ליתא; בכי"ק „החכמים. **כל** זמן שאדם מרבה. בכי"ק „שהאדם.. ; בכי"מ כל המרבה וכ"ה בפי' רבינו יונה ועי' תוי"ט. **יורש גיחנום.** כבי"מ ובמהז"ו יורד לגיהנם: **ן ונתאי.** בכי"ק ומתאי וכ"ה בסדור כ"י וכן בסמיון:

תוספות חדשים

ה במשנה ויהיו עניים כ"ב ואל תרבה שיחה עם האשה כו' ק"ו באשת חברו ע"כ. יש לפרש ענין זה עם מ"ש רב יוסף לבניהו תלמידיו ואמיקו ליפתא לענני כי היכי דליקדמו לגבייכו אל מילא לייתם להו אל קבא אמיב כי בגלגל כו' בגלגל הוא שמור בעולם ע"כ. והש"ש יהי ביתך פתוח כו' משום דסוף ויהיו עניים

באורי הגר"א

והוי מתאבק כו'. כ"ל שתלך תמיד אחריהם כמ"ש (משלי י"ג) הולך את חכמים יחכם ומשלו לאמרי מוכר בשמים שמאבק אתנק בו ואחר"כ פי' שר"ל שתשב לפניהם על הארץ ותקבל דבריהם בהיותה בילדה בכתת וזיע כדרך שקבלו אבותינו מהר סיני בלימה כו' וכמ"ש בפ"ג דברכות (כ"ח ב') והודעתם לבנין וגו': **והוי שותה** בצמא כו'. כמ"ש (ישעיה נ"ה) הוי כל צמא וגו': **ה יהי** ביתך פתוח כו'. כמו אברהם אבינו שנאמר (בראשית כ"ח) ויטע אשל וגו' ויקרא שם וגו' ואמרו (תנר"ע) ביתו של אברהם אבינו מפולש כו' ולכל הבא אכל ושתה וכיון לשמים ולכל שהיה בוחל מאי כו': **ויהיו** עניים כו'. כמ"ש (איוב ל"ח) ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה וגו'. ועי' באדר"נ: ואל תרבה כו'. שמזה נעבד קרח כמ"ש בדבה וו"ש מבלבל אמרו כו':

וזה שכתב הר"ב דמדבריו נראה דאפילו באשתו עהורה. ורש"י מסיים לפי שביטל מדברי תורה. ע"כ. והובא לידי מסגיות מאדון ישראל מסדר זרעים קדשים וטהרות. ובתוכס גם מסכת זו והוגה כל המרבה שיחה וכו': ן וקנה לך חבר. לשון הר"ב ואפי' אתה צריך לקנותו בדמים יקרים ולפזר עליו ממון כדי שתקנה אהבתו. אבל ברב לא שייך לומר קנה לך שהרב צריך ללמד בחנם. ודבריו הללו שלא בדקדוק כתבם שכיון שמפרש החבר בחברת למוד התורה כמו שמסיים אבל ברב וכו' שצריך ללמד בחנם. מאי כדי שתקנה אהבתו דקאמר כדי שתקנה חברתו מיבעיא ליה למימר. אבל תחלת דבריו לקוחין הם מדברי הרמב"ם. ולא אמר לענין חברת הלמוד. שכך כתב וקנה לך חבר. זכר אותו בלשון קנייה וכו' שצריך לאדם שיקנה אוהב לעצמו שיהוקנו בו מעשיו וכל ענינו כמו שאמרו [תענית כג.] או חברותא או מיתותא כו' וצריך שישתדל וכו'. שימשכהו לאהבתו וכו'. ע"כ. ובמדרש שמואל כתב בשם ה"ר יהודה לירמ"ה שהקשה למה לא הזהיר על שיקח תלמידים שהרי אמרו [תענית ז'. מכות י'.] הרבה למדתי מרבותי וכו' ומחלמידי יותר מרבותי. ונתן טעם לזה שהתלמידים כל מגמת פעיסם הוא ללמוד. לכן אינם לומדים אלא במקום שלבם חפץ בו יותר או ממי שגראה להם שהם לומדים ממנו יותר. ומאחר שלא ימצא האדם מי שיראה להיות תלמיד לו. לכן לא הזהיר התנא עליהם. ע"כ. ורביע מהר"ר ליווא ז"ל בספר דרך חיים כתב שלא אמר קנה לך תלמיד שאין ראוי לעשות דבר זה. לעשות שהאדם עצמו ברב וליקח לעצמו שם חשיבות לומר תלמוד ממני כמו שעושים בארצות הללו ע"כ. ואע"פ שדבריהם האמת והצדק. בעיני נראה שהקושיא מעיקרא לאו קושיא היא לפי שבבר קדמוהו להתנא קמאי דקמאי אמרי בנסת הגדולה שהם אמרו והעמידו תלמידים הרבה ולא אמרו אלא כשהתלמידים חפצים שבעל כרחם א"א ובמי שאינו ראוי להעמיד תלמידים לא דברו. שהרי אמרו והעמידו דהייגו על רגל האמת כמו שפירשתי שם בש"ד. וזה לא יוכל לעשות אלא מי שיש בידו האמת ולא אמרו במתנאים ובמתנשאים לאמר אני אמלוך והיה ראש וקצין עם להרבות בישיבת התלמידים שהרי כל דבריהם דברי מוסר ועצות לדק. אבל במי שבידו הכח להעמיד תלמידים הרבה עליו אמרו והזהירו להעמיד תלמידים הרבה וע"ד שנאמר (משלי ז) ועצומים כל הרוגיה. זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה [שם ע"כ] אבל במי שלא הגיע למדה זו ומתגשא כאמור. גם הוא בכלל ורבים חללים הפילה. ובק"ו ממי שלא הגיע להורא' ומורה שזה לפי שעה ולעתים מזומנים להוראה ולאים מן האישים וזה מידי יום יום ולתלמידים רבים ושבשתא כיון דעל טל כ"ש וק"ו בן בנו של קל וחומר שעליו נאמר (משלי ז') ורבים חללים הפילה. ואין זו קושיא שא"כ למה אמרו בשהם והעמידו תלמידים הרבה. שעל זה ועל כיוצא בזה נאמר (הושע י"ד) ונדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. ומ"ש הר"ב שהרב צריך ללמד בחנם מפורש במשנה ג' פ"ד דנדרים ואע"פ שבמקרא יכול ליטול שכר כדאיתא התם. עיקר אזהרת התנא לעשות לו רב. הוא בלמוד המשנה והגמ' דאילו מקרא מדה ואינו מדה כדאיתא בשפ"ב דב"מ [נ"ג ע"א]: ן הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע. שכנו באדם קרוב לו אמר בו לשון הרחקה וברשע שאינו שכנו לא הולרך לומר הרחק שאינו קרוב. רק הזהיר שלא יתחבר לו. ואמר על השכן רע ועל שאינו שכן רשע ואם שייהם רשעים. לפי שסבונת הרשע היא רעה לשכנו. וקרבתו היזק גדול. אבל הרשע שאינו קרוב לאדם אין רשעו גורם לאדם שום רע. אף שהוא רשע לשמים אלא"כ הוא מתחבר אליו. כך כתב במדרש שמואל בשם החכיד הר"ר יוסף ן' שושן. ובשם הר"ר יהודה לירמ"ה כתב שדקדק אמאי קאמר הרחק שהוא מהשפעיל ולא אמר התרחק שהוא שבנין התפעל. ואמר שאם יבא שום אדם לשכון אצל השכן רע לפי שאינו מכירו. שירחיקהו ויזהירהו שלא ישכון עמו. ע"כ. ובעיני נראה שבשביהם אחז לו התנא לשון המקרא. שהרחקה. כמו שנאמר הרחק מעליה דרכך במשלי ה' ואי אתה מוצא מתרחק בלשון התפעל בכל המקרא. ובהתחברות. כמו שנאמר בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך בד"ה [ב'] כ'. והיינו דמסיסאל תתייאם מן הפורענות כמו שהוא בכתוב הזה: ואל תתייאש מן

אומר. עשה לך רב[ג]. וקנה לך חבר[ד]. והוי דן את כל האדם לכף זכות[ה]: ן נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע[ו]. ואל תתחבר לרשע[ז]. ואל תתיאש מן

בתורה: ן עשה לך רב. רמב"ם פירש אע"פ שאינו ראוי להיות לך רב. עשה אותו רב עליך ולא תלמוד ביניך לבין עצמך ואני שמעתי עשה לך רב. ח) שיקבל לו רב אחד שילמוד ממנו תמיד. ולא ילמוד היום ב) מאחד ולמחר מן האחר. ואע"ג דבמסכת עבודת זרה [דף י"ט] אמרו הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה כבר פירשו ואמרו הני מילי בסברא שבוד לו לבעוד סברת הרבים אבל לענין גמרא מאחד רב מעלי כי היכי דלא לפגום ליעניה: וקנה לך חבר. ואפילו אתה צריך לקנותו בדמים יקרים ולפזר עליו ממון כדי שתקנה אהבתו אבל ברב לא שייך לומר קנה לך רב שהרב צריך ללמד בחנם: והוי דן את כל האדם לכף זכות. כשהדבר בכף מאזנים ואין לו הכרע לכאן ולכאן כגון אדם שאין אנו יודעים ממעשיו אם לזיק אם רשע ועשה מעשה שאפשר לדונו לזכות ואפשר לדונו לחובה. מדת הסידות היא לדונו לכף זכות. אבל אדם שהוחזק ברשע מותר לדונו לחובה שלא אמרו אלא [שבת ל"ז .] החושד בכשרים לוקה בגופו מכלל שהחושד ברשעים אינו לוקה: ן הרחק משכן רע. שלא תלמוד ממעשיו ועוד שלא תלקה עמו במפלתו דאוי לרשע ואוי לשכנו: ואל תתחבר לרשע. שכך אמרו חכמים כל המדבק ברשעים אף על פי שאינו עושה כמעשיהם נוטל שכר כיולא בהם. למה הדבר דומה לנכנס לביתו של בורסי אע"פ שלא נקף ג) ממנו כלום מ"מ ריח רע קולע והוליא עמו: ואל תתיאש מן הפורענות. שלא תאמר רשע זה שמעשיו מגליחין אלך

ראשון לציון

ן ברש"ב ד"ה עשה לך רב כו'. אבל לענין גמ' כו'

באורי הגר"א

ן עשה לך רב. כמ"ש וידבר משה ואהרן ואמרו (במכילתא פ' בא) עיין שם שהיה משה אומר לאהרן למדני ואהרן למשה היה הדיבור יוצא מבין שניהם: וקנה לך חבר. כמ"ש (קהלת ד') ים לאחד ואין וגו' טובים השנים וגו' ונאמר (מלאכי ג') אז נדברו וגו' ובמ"ש ברכות ס"ג ב' מאי דכתיב חבר על הבדים כו' ולא עוד אלא שמקפיד שאחיכו מעמידו על האמת כמ"ש בפ"ק דמגילה (ה' ב') קרי עליה טובים השנים וגו' וו"ש קנה כמ"ש (משלי כ"ג) אמת קנה וגו' וכמ"ש (מכות י' ל' תענית ז' ה') ומתכוני יותר מכולם: והוי דן כו'. כמ"ש בשבועות (שבועות ל"א) בלדק תשפוט עמיתך הוי דן כו': ן הרחק כו'. כמ"ש בפ"ב מ' מעורב ובמתניתין סוף פי"ב דנגעים תולגין כו' מכלן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו. יהודה וישכר וזבולון שבטים של מעה ואהרן נאמר יסודה מחקקי ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ומבולון מושכים בשבט סופר ואלונן שביע כל קרת נשתתפו עמו: ואל תתחבר לרשע. כמ"ש

יבין תפארת ישראל יבין

יוחנן: כו) אף שהדמה שהכם גדול אתה, ואינך צריך לרב, אפ"ה עשה וכו'. [ואפשר טוד שלהכי קאמר לך, ולא מלת כ ע י ר ך. לומר שכל הדברים שהשמע מידרוש הרב בקהל, תחשוב כי לך נוגעים הדברים. מיהו לא קאמר קנה לך רב כדקאמר בחבר. מדאסור ללמד תורה בשכר [בנדרים ל"ז ע"א]. והספקה שיתנו לרב, אינו לשכר, רק כדי שיסיח לבו פעי לתורה [י"ד רמ"ו, סכ"א]: כח) תבזבז מעות כדי שיתחבר לך חבר יקר, מדמותר לך לקנותו. דבלימוד בחברת תלוה יותר [תענית ד"ז ע"א]. ולא קאמר קנה לך תלמיד, אף שמתלמיד לומד אדם יותר מרב ומחבר [כשם, ומכות ד"י ע"א]. ה"ע, מדאינו מדרך המוסר שישתדל להיות רב, וכמ"ש שנת את הרבנות. והא דקאמר והעמידו תלמידים הרבה, היינו כשיבקשוהו לא יהיה בכלל מוגע בר [בפסחים ל"א ב']. או דהתם לפרנסם קאמר]: כט) ומכ"ש לרבך וחבירך, שבבלא תדונם לכף זכות לא תרוויח מהם כלום: ל) כשהוא כעשן, נאותן, או בעל קנאה, וכדומה, לא די שלא תתחבר עמו, שלא תלמוד ממעשיו ויזיק לנפשתך, אלא תתרחק ממנו שלא יזיק לנוסך: לא) דברע רק לשמים, דיך כשלא תתחבר עמו שלא תלמוד ממעשיו. אבל לא

ח) בר"ב ד"ר „שיקבע". ט) בר"ב הר"ל „עם אחד ולמחר עם אחר". ג) בר"ב הר"ל „עמו".

חלך ולדבק עמו הוחיל והמעה משחקת לו. לכך אמר ואל תתיאש מן הפורענות כלומר דע שמהרה תבא עליו פורענות כי פתאום יבא אידו: **ח** אל תעש עצמך בעורכי הדיינין. כלומר אנשים שעורכים ומסדרים טענות בעלי הדין לפני הדיינים. שאסור לאדם לגלות דינו לא' מבעלי הדין ולומר לו עשה כך בשביל שתזכה בדינך ואע"פ שיודע שהדין עמו. פ"א כעורכי הדיינין כגדולי הדיינין ובתלמיד היושב לפני רבו מדבר. שלא יעשה עצמו כגדולי הדיינים לדבר לפני רבו כפוסק את הדין. עורכי לשון ערכאות של עובדי כוכבים [גיטין ט' ע"ב יו"ד ע"ד] ערכאות של בית דוד. ומפי אחרים שמעתי אל תעש עצמך כגדולי הדיינים לכוף בעלי דינים שיבואו לדין לפניך: יהיו בעיניך כרשעים. שלא יעה לבך לאחד מהם לומר איש פלוני חשוב הוא. ולא יטעון טענת בקר. שאם אתה אומר כן לומר לו עשה כך הרי זה כאילו הם טוענים בפני הדיינים. וכך פירש"י בכאן. גם בפ"ב דשבת דף קל"ט. וז"ל הרמב"ם עורכי הדיינים הם אנשים שלומדים הטענות והדינין עד שיהיו בקיאים בני אדם בדיניהם שהם מחברים שאלות כשיאמר הדין כך. ענה כך. וכשיטענו בעל הדין כך. תהיה תשובתך כך. כאילו הם עורכי הדין ובעלי הדין לפניהם. ולזה קורא עורכי הדיינים כאילו ערכו הדינין לפניהם ע"כ. ולפי זה מלת עורכי מוסבת אחר מלות הדינין*) לפני ואינה נכמכת למלת הדיינים בלבד. ובספר לב אחות כתב שבמעט דהכי פירושו שהוא כעורך הדיינים עצמן כי הדין בפסקו הדיינים לזכות לזה הוא בשבת מה בסידר זה טענותיו וא"כ זה עורך את הדיינים לדון דין זה. ע"כ. וכתב במדרש שמואל בשם הר"ר מתתיה הילהרי וז"ל לא כלקח דעתך שיטעון לבעל דין דברי און ומרמה שאלה הם רשעים גמורים. אלא אפי' דברי אמת. ושתהא הדין בעבור מה שיעשה כהיא דפרק נערה שנתפתתה [דף נ"ב] בדין רפואה שאין לה קנבה שהיא כמזונות ונפרעין מנכסי הבעל ויעז להם רבי יוחנן קונו לה מידי לרפואה כדי שיהיה דבר שיש לה קנבה. ע"כ. ואלא לי מזה פירוש דברי הר"ב שכתב ולומר לו עשה כך וה"ל למימר תהא טוען כך כדברי הרמב"ם. אלא שדעתי דלהביאו עלה לעשות מעשה כהוא דר' יוחנן וכן עוד לר"ל בפרק הכותב דף פ"ו שהביא עלה למהול לבתובתה. אבל ללמדו סדור דבריו וטענותיו כל שאין בו שקר אפשר דלהר"ב אין להתחסד ולהשמע מזה. אבל ודאי דלהרמב"ם היינו כן אלא דאף סדור דברים בעלמא נמי אסור. וז"ל הר"ר יונה הובא במדרש שמואל לא דבר כאן במלמד טענות של שקר להבדו. כי אדם כזה הוא רשע גמור ועבירה גדולה היא זו. והבא במילי דחסידותא עסקינן. אלא במי שמסדר לו טענותיו שבפיו ומטעים אותם. ועורך לפני הדיינים ומגלה לו את הדין. ואמר שאין ראוי לעשות כן כי יחשדוהו. ע"כ. ומדברי כולם למדנו דהיינו דאמר התנא כעורכי בכ"ף שאילו אמר אל תעש עצמך עורך הדיינים. היה במשמע שהעריכה אסורה מצד הדין ואינגה. ועוד נ"ל בדקדוק עצמך שאמר התנא ולא שנה בלשון קצרה אל תהיה וכו' מכוס ההוא דר"י דאמרינן בגמ' דלהכי יהיב עצה שיסה קרובו וסבר מבשרך אל תתעצל. ואחר כך נתחרט ואמר עשינו עצמנו כעורכי הדיינים. דסבר אדם חשוב שאני. ושמעינן מהכא דאילו לא היה אדם חשוב. יפה היה עושה משום מבשרך אל תתעצל. והיינו דקאמר התנא אל תעש עצמך כלומר כפי עצמך שאתה אדם חשוב. אל תעבה אותך כעורכי אבל זולת זה עשה שרי. ולפי זה אפי' שלא לקרובו שרי כשאינו אדם חשוב והא דאמר רבי יוחנן משום מבשרך היינו דאי לאו הכי למה לו לעשות כן להפסיד שכנגדו דמאי חזא דמאי

שעכ"פ הא' מן הבעלי דינין הוא עושה שלא כדין וכן בעל הדין הבני שיש לו דין עמו הרי הוא כמוהו שכך אמרו [שבועות נא.] לענין שבועה העומדים שם לומרים זה לזה סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים וגו' והמרו שם [ע"ב ומ"ז ע"ב] שבועת ה' תהיה בין שניהם מלמד שהשבועה הלה על שניהם. וכל זה כיון שיש לזה דין עמו. שניהם נקראו רשעים עד שקבלו את הדין. ואז שניהם צדיקים. כי קבלת הדין אחר המחלוקת שהיה להם. הוא מחמת הצדקות שיש בהם. דרך חיים: בשקבלו עליהם את הדין. כתב הר"ב שלא תחשוד וכו'. דהוי אמינא כיון דאיכא למחשד. אין זה בכלל והוי דן את כל האדם לכף זכות. לריכא: [*ט והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו. פירש הר"ב בעל הדין או העדים. ואע"ג דבריש לא קתני אלא עדים מכל מקום זיל בתר טעמא דשמא וכו'. דשייך ודאי אף בבעלי הדין. ועוד דוהוי זהיר וכו' מלתא באפי נפשיה הוא. והלכך ילמדו דקאמר על כל מי שיכול ללמוד קאמר והכל במשמע עדים ובעל דין]: י שמעיה ואבטליון. פירש הר"ב גרי לדק היו. וכך כתב הרמב"ם בהקדמתו לחבור משנה תורה ומשמע שהם בעצמם היו גרי לדק ולא יתכן כיון שהיו נשיא ואב בית דין כדפירש הר"ב במשנה ד' ואין גר כשר לדון כדפירש הר"ב במשנה ב' פרק ד' דסנהדרין [*כל שכן להיות אב בית דין כדתנן במשנה ד' פרק קמא דהוריות]. וזה לשון רבינו ליונה בספר דרך חיים שמעיה ואבטליון אמרו שהיו מקבל גרים. וכן מוכח בגיטין [דף נ"ז ע"ב] ויומא [דף ע"א ע"ב]. אבל אין הפירוש שהם עצמם היו גרים. שא"כ איך אפשר למעוטן נשיא ואב בית דין. אלא שבאו מן גרים ובודאי אמן מישראל היו ולכן היו מותרים למעוטן נשיא ואב בית דין. אבל יש בפירשו כי הם עצמם גרים היו בודאי זה טעות גמור. ע"כ: אהוב את המלאכה. כתב הר"ב אפילו יש לו במה להתפרנס וכו' דהשתא אינו עושה המלאכה מפני שברה אלא להאבתה בעצמה. והיינו אהוב דקאמר. ולא אמר עשה מלאכה. וכתב הר"ב שהבטלה מביאה לידי שעמום. הכי אמר רבב"ג במשנה ה' דפרק ה' דאבות [דף נא.] אפשר אלעזר דאמר שהבטלה מביאה לידי זמה. ואיכא ביניהו מבחק. דמשום שעמום ליכא ומשום זמה איכא כדפי' הר"ב שם. והאפשר לומר דדוקא באשה שייכא זמה. שהנשים דעתן קלות להתפתות. וכן אתה מוצא בפרק דלקמן מבנה ז' מרבה שפחות מרבה זמה. ואילו ברבוי עבדים תנן מרבה גזל: ושנא את הרבנות. פירש הר"ב בפי' אחר שהרבנות מקברת את בעליה. כדאמר מר [בפ"ק דסוטה] [דף י"ג ובברכות נ"ה ע"ב] מפני מה מת יוסף [קודם אחיו] מפני שנהג עצמו ברבנות. רש"י. [וירחיק עצמו מכח שנאה הפך אהוב המלאכה לפירוש התוי"ט. מתני' נ' דפרק דלקמן. וע"ש: יא חכמים הזהרו בדבריכם. מה בהזהיר לחכמים הזהרו בדבריכם. כך אלא שאם יפול ספק בדבריהם של חכמים יבואו הטומטים לכלל טעות משא"כ בדברי הדיוט שאין מסגיחין על דבריו. לכן

ח) לפנינו הגי' דבר. ב) לפנינו ושקול. ועיקרסתו כגי' הכי"מ ע' ד"ס שם.

הזהיר

אין אתה רואה לו תובה: כשקבלו עליהם את הדין. שלא תחשוד החייב לומר גזלן היה זה אלא תאמר שמא טועה היה ולא נתכוון לגזול. א"כ נתחייב אחד מהם שבועה ונשבע לא תאמר לשקר כשבע: ט והוי זהיר בדבריך. שלא יאמר הדיין שמא כך וכך היה מעשה או אם היה הדבר כך היה פלוני זכאי ומתוך דבריה הללו לומד בעל הדין או העדים לומר דבר שלא היה: י שמעיה ואבטליון. גרי לדק היו. ומבני בניו של סנחריב הם. ושמעתי שמפני שהיה אבטליון אב בית דין. נקרא בשם זה שפירושו אב לקטנים. כי עליא בלשון ארמי קטן כמו א"ר יוחנן [מגילה ה' ע"ב] כד הוינא עליא כשהייתי קטן. א) ליתו עליא ועליתא. יבואו קטן וקטנה. [יבמות קי"ד ע"א] אף כאן אבטליון אביהם של יהומים קטנים: אהוב את המלאכה. אפילו יש לו במה להתפרנס חייב לעסוק במלאכה. שהבטלה מביאה לידי שעמום [כתובות נ"ט ע"ב]: ושנא את הרבנות. ולא תאמר אדם גדול אני ונגלה לי לעסוק במלאכה. דאמר ליה רב לרב כהנא [פסחים קי"ג ע"א] פשוט בבלתא בבוקר ב) ומול אגרא ולא תימא כהנא אנא גברא רבא אנא וסגיא לי מלתא. פי' אחר ושנא את הרבנות התרחק מלנהוג שררה על לבור שהרבנות מקברת את בעליה: ואל תתודע לרשות. כדי ליטול רבנות על ידיה. לי נמי אל תתודע לרשות. שלא יעבירוך על דעת קונך כמו שאירע לדואג האדומי: לרשות. השררה קרויה רשות מפני שהרבות בידה לעשות כרצונה: יא הזהרו בדבריכם. שלא

*) פי' שלשון העומד מרשות עצמו.

יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין(ח): ט שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים(ט). והוי זהיר בדבריך(י). שמא מתוכם ילמדו לשקר: י שמעיה ואבטליון קבלו מהם. שמעיה אומר אהוב את המלאכה(יא). ושנא את הרבנות(יב). ואל תתודע לרשות(יג): יא חכמים הזהרו בדבריכם.

יכין תפארת ישראל יכין

לה) שלא תחשוד (להתבע) [להתובע] לגזלן, או לשקגדו לנכבע לשקר. דכמה גדול עונם החושד בבריות [כשבת נ"ז א'], וכמה גדול שכר הדן חבירו לכף זכות [כשבת קכ"ז ב']: לו) לולי עי"ז יכחישו א"ע: לז) בריבוי חקירות שלך: לח) נ"ל, משום דע"י ג"ד יתפרנס אדם א"ע. או ע"י גופו ב מ ל א כ ה. או ע"י מ מ ו נ ו במו"מ. או ע"י ש כ ל ו בלימוד חכמתו לאחרים. ויעלו התנא שיאהב ללמוד מ ל א כ ה להתפרנס ממנה שכל עוד שיאהב מלאכתו יעשה אותה בשלימות ובנקלות יותר, וכמ"ש ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה. וכ"כ בחזקוניך אשתעשע לא אשכח דבריך. וכן מצינו ראינו כל יום בעלי מלאכה כבידה כשפנים וכדומה שמזמרים בעת מלאכתן להקל עבודתן. ולא להתפרנס מחכמתו, שהרבה מחלת לב עמה, ובפרט אם ילמד להתפרנס מחכמת התורה, איך יתמשך בהכר הקודש לתמוך בה קערת עדשים שלו. וגם להתפרנס במו"מ תמאס מדהיא לומנת לסטין [קידושין פ"ב א'] : לט) ר"ל ואם נדחקת להתפרנס מהכאתך, ומיטו לוחך לרב, עכ"פ תשנא מלהתרברב על לאן מרעיתך, תהלם ברחמים כאב לבניו ולא כאדון הרודה בעבדיו, דלא לכך המטך עליהם. וכמו שאמר ר"ג [סוכות ד"י פ"א] כלום שררות אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם. וכל המתגאה הוא כעבו"ז [כפסוק ד"ד], ופרנס המתגאה על הצבור עונו חמור מאד עד הקב"ה [כר"פ דיי"ז א']. וגם כל חלי וכעס שמור לו מהנדחקים ממנו. וזהו שאחז"ל [יומא פ"ו ב'] רבנות מקברת בעליה, ר"ל ההתרברבות של הרב, תקברנו עם בריאת גופו, וכבודו, ושכלו, ולדקתו, כולן ימסו כמשום מוסס עמו: מ) דכשהולכה להתפרנס במו"מ, עכ"פ לא יהיה לך שום הכרה ועסק בהלואה, וכמ"ש חז"ל [עירובין דפ"ח ב'] שאינו רואה פני גיהנם [עי' רש"י שם]. והיינו בין לעות לו להלות, דבין כך וכך יצטער תמיד מהפסד

שלא תמיתו מקום למינים לטעות בדבריכם: שמא תחובו חובת גלות. כלומר אע"פ שבמקום שאתם בו אין שם מינים. יש לחוש שמא יגרום החטא ותתחייבו גלות. ותגלו למקום מים שם אנשים במרגלים פנים בתורה שלא כהלכה. והם כעין למים הרעים. ויבינו מתוך דבריכם דברים שאינם הגונים וישתו התלמידים הבאים אחריכם מאותם דברים דברי מיעוט וימותו בעונם: ונמצא ש"ש מתחלל. שיאמרו אותן דעות בעונות בעולם כמו שקרה לאנטיגנוס איש סוכו עם לדוק וביתוס תלמידיו שאמר להם אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס. ואמרו הם. אפשר פועל עושה מלאכה כל היום וטורח. ולערב אינו מקבל פרס ויצאו למינות הם ותלמידיהם ונקרעים לדוקים וביתוסים על היום: **יב** הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום. פירשו באחות דרבי נתן כילד היה אהרן אוהב שלום. כשהיה רואה שני בני אדם מתקוטטים היה הולך לכל אחד מהם שלא מדעת חברו. ואומר לו ראה הברך איך הוא מתחרט ומכה את עצמו על בחטא לך. והוא אומר לו שאבא אליך שתמחול לו. ומתוך כך כשהיו פוגעים זה בזה היו מנשקים זה את זה. וכילד היה מקרב את הבריות להורה כשהיה יודע באדם שעבר עבירה היה מתחבר עמו ומראה לו פנים להוכחה. והיה אותו אדם מתביים ואומר אילו היה יודע לדיק זה מעשי הרעים כמה היה מתרחק ממני ומתוך כך היה חוזר למוטב. הוא שהגביה מעיד עליו (מלאכי ב') בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון: **יג** נגד שמא אבד שמיה. מי שנמשך שמו למרחוק מתוך

הזהיר יותר לחכמים. במדרש שמואל בשם המיד הר"י ן שושן: למקום מים הרעים. לשון הר"ב שמרחין פנים בתורה שלא כהלכה. והם כעין למים הרעים ולשון מסורס הוא שהמים הרעים הם כעין לפנים [בתורה] שלא כהלכה ולשון הרמב"ם מים הרעים כעין למיתות: וישתו התלמידים הבאים אחריכם. כתב הר"ב כמו שקרה לאנטיגנוס איש סוכו עם לדוק וביתוס וכו' וילאו למיתות הם ותלמידיהם וכו' וביאור זה כתב במ"ו פרק בתרא דידים נתחברו עמהם כהות מיסרגל וכו' ואין זה שום ממש לדברי הגאון שאינו מיירי אלא מפני התלמידים הבאים אחריכם. ומלאתי בפי' הרמב"ם פרק יש נוחלין דף קע"ו ע"ב שכתב בשם אחות דרבי נתן מעשה לדוק וביתוס שהיו שונים להלמידיהם דברי אנטיגנוס אל

שמא תחובו חובת גלות. ותגלו למקום מים הרעים. וישתו התלמידים הבאים אחריכם. וימותו. ונמצא שם שמים מתחלל(מא): **יב** הלל ושמאי קבלו מהם(מב). הלל אומר(מג) הוי מתלמידיו של אהרן(מד). אוהב שלום. ורודף שלום(מה). אוהב את הבריות. ומקרבן לתורה(מו): **יג** הוא היה אומר(מז) נגד שמא. אבד שמיה(מח).

תהיו כעבדים וכו' וטעו התלמידים וכו' וכך ראיתי באחות דר' נתן בפ"ה: **יב** ורודף שלום. כענין שנאמר (תהלים ל"ד) בקש שלום ורדפהו: אוהב את הבריות. לפי שהם בריותיו של הקב"ה לפיכך ראוי שתאהבם וגם שתהיה האהבה מזה הפנים ולא מפנים אחרים כגון מפני הנאה המגיע לך מהם. וקרוב לזה פירש במדרש שמואל: ומקרבן לתורה. פירש הר"ב שאהרן כשהיה יודע באדם שעבר עבירה היה מתחבר עמו וכו' וקלת קבה שזה נראה מתנגד למאמר נתאי הארבלי שאמר ואל תתחבר לרשע וראיתי בפי"ב מאחות דר"נ מה ת"ל ורבים השיב מעון כשהיה אהרן מהלך בדרך פגע בו באדם רשע נתן לו שלום למהר בקש אותו האיש לעבור עבירה אומר אוי לי איך אשא [עיני אח"כ] וראיתי את אהרן בוכה הימנו שנתן לי שלום ונמלא אותו האיש מוצא עצמו מן העבירה. ע"כ. וכ"כ הרמב"ם היה מתהיל לו לשלום והיה מתאהב אליו והיה מראה לספר עמו. והיה האיש ההוא מתביים בנפשו וכו': **יג** נגד שמא אבד שמיה. פי' הר"ב מי שנמשך שמו וכו'. וכן פירש הרמב"ם. ובדרך חיים מדקדק

שיעוי

יכין — תפארת ישראל — יכין

הכבוד. וכן אחז"ל [פסחים קי"ג א'], כל אשרתו ספק אתה, ספק לא אתה ודאתה מעות הרעות מיכו: מא) ד"ח נמשלים ליין, כמ"ש ושתו היין מסכתי [משלי ט' פ"ה], והדברים שבהם יסבירו העניינים העמוקים, הם כמים שימצאו בהם היין החזק שיהיה ראוי לשתייה. לכן האיר פה לרבותיהם של ישראל, שיאמרו מלאת דמשתמע לתרי אפי, שמא תגלו למקום שאפיקורסת גוברת, שעם מימי ראש ונעגה שלהן יאמרו יוכיחם, לפרש דבריהם בעטייה למיתות, ויבאו התלמידים הבאים אחריכם, שיטעו באפיקורסת, ותמות נשמתם. ובני העולם יתנו שרחון אלה הגמדים בכם, שיחשבו שמכם לא יוכן, ונמצא ש"ם מתחלל: מב) נקבו הלל אחר במעשיה ואבטליון מדהיה תלמידם [ביומא דל"ב ב']. ומדהיה עמוהן מאד [בשבת דל"ח א'], לכן לימד ג' מכיות רלופים בעניין עמוה, אחת בדיבור. והב' במעשה. והג' במחשבה: מג) כאן מזהיר בעניין העמוה בדיבורו, שטוללת ג' עמיינים, האיך ידבר עם הגדול ממנו, והאיך עם חבירו הבוה לו, והאיך עם הקטן ממנו: מד) ולכן בעניין חיובו לרבו ולגדול ממנו, אמר שילמוד אדם מאהרן, האיך שמח לגדולת משרע"ה, והלך לקראתו, וקראו אחיו, משנאמר להיות רבן של ישראל. ואף שהיה קטן ממנו בשנים ובאחר דברים היה שקול כמוהו [ברש"י ואתח פ"ח פנ"ו]. כ"ש אתה תכבד לרב בעדתך, אף שיהיה קטן ממך: מה) ובעניין חיובו לחבירו, אמר הוה אוהב שלום, לבלי יוגרם מחלוקת ביניך לביו. אבל גם תרדוף שלום, שבשבביל עקש ופתלתול, ונגרם מחלוקת ביניכם, הוה רודף ומתעמל בדבורך אחרי השלום שברח ממך להשיבו למכונתו, כמ"ש בקש שלום ורדפהו [תהלים ל"ד]: מו) ובעניין חיובו לתלמידיו ולאן מרעיתו, אמר, אהוב

אחפילו אותן שאינן ראויין להקרא אדם מגד חולשת שכלם, רק בשאר בריות יחשבו, ותיעיב להם בגופניות, וברוחניות, שבשתוכיחם תחום על כבודם, לא בזעף וקצף, כ"א בדברי רצוי בחן וחסד, כאב רחמן לבניו. כי רק עי"ז תקרבם לתורה, דאין אדם שומע עצת שונאו, רק עצת אוהבו [עי' פ"ב פי' מ"ח] וכן מצינו שהתהגו עם הגר שבא לפניו ועשה שאר בג"ח שקנטרוהו כמבואר בפ"ב דשבת וכן מליעזר קודם שנתמנה נשיא שהיה חוטב עצים ושואב מים, ולא הודיע על עצמו כמבואר במדרש [ביבמות פ"ב א'] אאם קרויין אדם וכו', דאפילו עובד כוכבים, לו המקנטרך על חנם כהך דשבת שקנטרוהו על לא דבר ואין ראוי לקרותו אדם אשר בצלם אלקים עשה אותם, אלא בם בריות נאות להם לעפ"כ תדבר עמם בנחת, ובזה תקרבם לתורה: מז) כלן מזהיר בענווה במעשה, והזכיר ד' מיני מעשה שחוצא בהן המתגאה, ועשבן בלדן. ולכן אמר כן בלשון ארמית כלשון עמו, כי להזהיר מאוד מהן לכל אדם: מח) [מלת נגד ר"ל ממוכך, כמו גוד אמיך [סוכה ד"ד כ'] דר"ל מכוך ופעלה. רק דאם פ' הפעול היא נ', חסירה היא בלשון כמו, נגש, נגם]. ור"ל, המעשה הא' שמרשם הגאותן, מי שרוצה להרחיב ולגדל שמו בעולם, שיהיה שמעו הולך שהוא מוכל בעיניו על הכל, לבלי יאמרו את פיו. לא זה עכו, אבד שמיה, דמדרלה כבוד בחיינו לו, יאבד גם להמעט שהיה לו [ולהיי קאמר בלשון שמא, וכפיפא שמיה, ודו"ק], וכמבחש"ל כל הרודף אחר הכבוד, הכבוד בורח ממנו [עיבודין די"ג א']. ואמרינן גמלא בעי קרני לודלא דהו"ל נזיזה מיה [סנהדרין ק"ו א']: והכלל הכל המתגאה נתאה, שאבד דברדפו אחר הכבוד יכבדוהו, וכשיתנהג בענוה יפילוהו

יב הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום פ"ימהלין מ' ע"ב מו"כ פ' עמיני מ"ו ע"ה מה' דעות פ"ו:

שנויי נוסחאות

יא מים הרעים. בכי"ק המים. : **יג** נגד שמא אבד שמיה. כמשב"נ נגיד.. ; בכי"ק ..אבד שמא ; בד"ל נגד שמיה.

באורי הגר"א

יב הוי מתלמידיו של אהרן. כמ"ש (מלאכי ב') כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא: אוהב שלום. כמ"ש (תהלים ל"ד) בקש שלום ורדפהו בקש שלום במקומך ורדפהו במקום אחר (ירושלמי פ"א דפאה) וכמ"ש במקה רבינו (במדבר ט"ז) וילך אל דתן ואבירם ולמה (סנהדרין ק"י ה') מכאן כו' (במדבר כ"ח) ויעלה מלאכי אל פינחס כו' ואע"פ שאמר לו הקב"ה לבלתם עמו (מ"ר שם): אוהב את הבריות כמ"ש (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה (ת"כ פ' קדושים); ומקרבן לתורה. כמ"ש (בלשון י"ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן (עי' סנהדרין נט"ב):

לקוטים

יג במשנה נגד שמא יש לפ' דר"ל שמשך ומגדיל שמו של הקב"ה שמרבה בשבחו ובהודו דמחית קמיה דרבא דא"ל סיימתיהו לבלהו שבחי דמרך ושוב אמר ומ"מ דלא מוסיף בשבח הקב"ה דהיינו שעושה תשלום קבע שאינו מחדש דבר בשבחו של הקב"ה יסוף ו"ל"ת והרי הם מרחי דסאתן ולפי' דלא יליף קבלא מייב שאם ילמוד ידע באיזה ענין מותר להוסיף דהיינו בשבחים כענין מה שנאמר בתורה וכמ"ש הרמב"ם ז"ל ובזה קרני והלשתמש בחגא חלף כעגד היה לדם שבאיב איזה סדר תחיה מחכם אחר ואומר שהוא חיבורה כדי בלא לעורה עצמו וזהו מתלבש בטלית שאינה שלו ולפירושו יתישב ג"כ טעם לומרו זה בלי אמרי כדי שלא ישמעו מלאים שאין הנו רשאים להרבות בשבחיו יתי' מדעתו מה שהם רשאים לעשותו ויקטרגו באמרם אי"כ מאי רבוהייהו מנן שהגיב בכתם יותר מבלנו כמש"ל שאין רשאים מלה"ם לומר שירה אד שיאמרו ישראל: (מ"ל)

www.daat.ac.il www.hebrewbooks.org

שיטו לכון דמתחלה שונה שמא וחא"כ שמיה. ומפרש שכך הוא אומר כנגד שמא ר"ל שם הברכה נגיד. וזה מורה על המשכה אבל אין זה ראוי כ"א אבד שמו של בעל הברכה שהרבעות מקברת וכו'. וי"ג נגד שמא אבד שמא בחל"ף. ובמד"ש נגד שמא המושך שמו לעשות לו שם כשם הגדולים אבד שמיה שהיה לו כבר. ושאר קרח מכאן ומכאן. ובשם סחסיד הר"י ן' שושן כתב שהגרשא הכשורה בשיטה בפי"ן מ' אל"ף. והא דאמר בלכון תרגוס עיין סוף מכילתין: ודלא מוסיף יסוף. פי' הכ"מ בפ"ג מהלכות ת"ת דלפי שאומר נגד שמא כלומר מי שלומד להגדיל שמו אבד שמיה. וכן תאמר בלבבך לא שלמוד עוד כי שמא יהיה למודי בבטול הכשם ויאבד [כו']. לזה אמר ודלא מוסיף יסוף ודאי כי הלומד וכורש קשה מהכל ונלפי האומר קודם שלמד שלא ילמוד. לזה אומר ודלא יליף קטלא חייב ואין זה כמו יסוף. דהכא חייב מיתה ואם יש לו זכות תולין לו. ע"כ. [*זה דלא בפירוש הר"ב במפרש הא דלא יליף קשה מדלא מוסיף]: ודישתמש בתגא. פי' הר"ב בכתרה של תורה ומה שאמר תגא סתם ולא פירש של תורה. לפי שסתם כתר כתרה של תורה. כי כל הכתריס אולהו אינן כלום. מדרש שמואל בשם הר"ן ן' שושן: **טו** [*עשה תורתך קבע. כתב הר"ב שלא תחמיר וכו' וזה דלא כדעת בית אביו של רבן גמליאל שהוא מב"ה כדלקמן שהרי היו מחמירין וכו' כדתנן בפ"ב דבילה ובמשנה י' פ"ג דעדיות]: מתוך שרבה ורבנות. מהרה יאבד שמו. שהרבעות מקברת את בעליה. נגד לכון משיכה. תרגוס משכו. נגידו: ודלא מוסיף. מי שאינו מוסיף על למודו: יסיף. יסוף מפיו מה שכבר למד ויבטח תלמודו. ויש שגורסין יאסף כלומר יאסף אל עמיו וימות בלא עתו: ודלא יליף. קשה מדלא מוסיף הלכך קטלא חייב כלומר ראוי הוא שיהרגוהו כמו באמרו [פסחים מ"ט:] עם הארץ מותר לקרעו כדג ומנבו: ודישתמש בתגא. המשתמש בכתרה של תורה כאדם המשתמש בכליו חלף ועבר מן העולם. תגא בלכון ישמעאל כתר ויש מפרשים תג"א ר"ת „תלמיד „גברא „אחרינא. שאסור לאדם להשתמש בתלמידים שאינן תלמידיו. ואני שמעתי ודישתמש בתגא המשתמש בשם המפורש חלף ואבד שאין לו חלק לעולם הבא: **יד** אם אין אני לי. אם אין לי זוכה לעצמי: וכשאני לעצמי. מה הוא הזכות הזה. וכמה נחשב הוא. כנגד מה שאני חייב לעשות: ואם לא עכשיו. בעולם הזה. אימתי. כי אחר המות לא אפשר לזכות עוד. פירוש אחר אם לא עכשיו בימי הבחרות. אימתי. שמא בימי הזקנה לא יעלה לידי: **טו** עשה תורתך קבע. שיהיה עיקר עסקך ביום ובלילה בתורה

ודלא מוסיף יסוף. קטלא חייב. ודישתמש בתגא חלף. **יד** הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני. ואם לא עכשיו אימתי. **טו** שמאי אומר עשה תורתך

יכין תפארת ישראל יכין

להפך, דהמבקש עצומה ימצא כבוד, והמבקש כבוד ימצא בושה. כי גם בעודו בהקפו, העומדים לפניו בלבונם יזכבו לו, ויבזוהו בלבם. כי לולא אחביו כל אדם ישחק, ויכזוהו כסיל, ונאותן, שוטה. לולא כגלגל, יד כל אדם בו, ולא יניחוהו להגביה ראשו. וגם מן הסמים אלתו הכובבים ממסיותם לחורידו ולהשפילו, כי הקב"ה ובל"מ בונאים להגאותן כתובה, ואפילו יהיו בו כל המדות היפות, יהיו כגרות כבויים, כשלא ילין עליהן אור עצומה מלמעלה, דאל"כ הם בעיני כל כמה זהב בלא חזיר: מש) המעשה הב' שבו מרומם הגאותן, שאינו רואה ללמוד ולהוסיף חכמה, לו מבוש שחושב שכבר יודע דיו. לו מבוש שכל מלמדו שפל בעיניו. לו מבוש שירא שהמלמד ירלה מערומי שכלותו. על זה אמר ודלא מוסיף בלימודו, זה עצבו שיהיה נאסף קודם זמנו. דתכלית חיי האדם הוא, שיוסיף שלימות, וזה שמדמה שכבר הגיעם אל"ע כל ערכו, למה לו חיים: ג) המעשה הג' שמרבה הגאותן, הוא שממאן ללמד לאחרים, מה שיודע יותר מהן, בחשבו שכשילמדם ידועתו, במה יהיה אח"כ כחו גדול ונגדם. ולפעמים גם מבוש שהתלמיד שפל בעיניו מלהתעסק בו. על זה אמר, ודלא יליף וכו'. כמשחו"ל [ע"ז ד' ע"ב] ועשומים כל הרוגיה, זהו מי שהגיע להורלה ואינו מורה. דהוא כשומע הדד מהיוקים והורג נפשותם, לכן אחת דתו להמית. ולא לבד בתורה אלא כל היודע דבר בים בו לורך בעולם, לריך לפרסמו כשא"ל לו לפרנסתו, וכו' יוחנן [יומא פ"ד ח'] בהתאמץ מאד לידע רפואת לפידנא, ובכשידע לו, מיד דרשה ברבים. וכן בבן קמלר וחבריו אלא רלו ללמד ידיעתם, נאמר עליהם וכם רשעים ירקב [יומא דל"ח ב']: נא) המעשה הד' של הגאותן, בכל פעולותיו בלדקות ובמע"ט, הוא כדי להתגאות בעיני הבריות, ואין כוונתו לעבוד את ה', כ"א באורי

יב ודלא מוסיף יסף. למרו בסוף הענין מן הגילה על היום מקבריה לאמיה. לפי שנאמר (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' שמים וארץ וגו' ושמים נגד יום וארץ נגד לילה והיא אמו אמ"ש (שיר א') בני אמי וגו' (איוב ל') עדום יצאתי וגו' אשוב שמה: ודלא יליף. כמ"ש (אדר"ן ס"פ כ"ד) (דברים ד') השמר לך ושמור נפשך כו' לעבור מ"ע כע"ז. לכן עשו, ודאשתמש וכו', ר"ל המשתמש בכתר הקודם לתמוך בו עביו גאותו הסרוחה, לף הוא יחל כבודו, וחלף ועבר כלל ישוף ולא יהיה אחרות חיים: גב) כאן מדבר מ ע כ ו ו ה ב מ ח ש ב ה. דג' סבות יש במחשבה ביתגאה בהן הגאותן: גג) (א) בשיחשוב שיש לו מעלה פלוטית ופלוטית, שיש לו עושר, יופי, גבורה, הכמה, וכיולמה. על זה משיב הם לין הני ומחשבת גאותי שייכים לי לכבשם, מי ובמה הוכל להתפאר ששייך לי [או על מי אמשול הם לא הוכל למשול על עלמי]: גד) (ב) בשיחשוב ויתגאה על כל דבר קל בעשה כאילו עשה גדולות ונוראות בעולם, ואומר בלבו הן כל אלה ידי עשתה ואיך לא ירוח לבבי. על זה משיב, וכשאני לעלמי מה אני, ר"ל הן ידעתי כי לא לשמן הטוב בעבור שהוא טוב, לא לבעבור כי כך ראוי הבורא, עשיתי, רק לעלמי להתפאר עשיתי, וכל מעשי מלוכלכים בגאות, ובמה נחשב מעשה כזאת [או ר"ל כשאני יושב בדד לעלמי ובודק א"ע יפה, אז במה ובמה חסרונות אמלא בעלמי, אף שעלמיש מכל אדם, די לי שידועים ליודע תעלומות ולי לעלמי, ואיך לא ישתבר לבי בקרבי. כמאמר המלך התפיל, ואחי שפל בעיני]: גה) (ג) סבה ג' שיתגאה, הוא בשיחשוב שהעשה לאותה ויפה רק למי שכבר הגיע גדולה וכבוד, אז כשיעשה מרוס כשאו לדבר ולהתהגר בהן ובחסד עם בעל אמשים, יהיה חוט חסד משוך עליו, ותיפסו מדת העטוה. אבל כל עוד שבבודו לא הבה עדיין ברבים, יחשוב שיוק לו העטוה והבנעה, שיתבבודו להדיוט ויבזוהו. על זה משיב הם לא עבשו, שאתה עדיין בלמת קטן ודל, השתמש במדת העטוה שלאותה למעמדך, מתי תשתמש בה. אלא כשיגדלו ולולך מעט, תשוב א"ע כנבר בבמים ותאמר אני ואפשי עוד: גו) גם הוא אמר ג' הגרי"א

יג ודלא מוסיף יסוף. כמו שכתב הענין מן הגילה על היום מקבריה לאמיה. לפי שנאמר (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' שמים וארץ וגו' ושמים נגד יום וארץ נגד לילה והיא אמו אמ"ש (שיר א') בני אמי וגו' (איוב ל') עדום יצאתי וגו' אשוב שמה: ודלא יליף. כמ"ש (אדר"ן ס"פ כ"ד) (דברים ד') השמר לך ושמור נפשך כו' מלה"ד כו': ודאשתמש כו'. כמ"ש בברכות ס"ב ומה בלשון כו': **יד** אם אין כו'. במ"ש (תהלים מ"ט) אח לא פדה יפדה וגו': וכשאני כו'. כמ"ש (איוב כ"ה) ומה יזכה אנוש וגו' אף כי אנוש וגו' וכיולא הרבה: ואם לא כו'. כמ"ש (קהלת ט' י') כל אשר תמצא ידך לעשות וגו' כי אין מעשה וגו' ואמרינן בפ"ב דשבת (ליע"א) ודקאמר שלמה כי לבלב הוא כו': **טו** עשה תורתך

---

www.daat.ac.il www.hebrewbooks.org

בתורה וכשתהיה יגע מן הלמוד תעשה מלאכה. ולא שיהיה עיקר עסקך במלאכה וכשתפנה מן המלאכה תעסוק בתורה. ומלאתי כתוב עשה תורתך קבע שלא תחמיר לעצמך ותקל לאחרים. או תחמיר לאחרים ותקל לעצמך. אלא תהא תורתך קבע. לך כמו לאחרים. וכן הוא אומר בעזרא [ז' י']. כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד לבני ישראל. כמו שהכין לבו לעשות. כך היה מלמד לבני ישראל: אמור מעט ועשה הרבה. כמו שמלינו באברהם [בראשית ט"ז] שאמר תחלה (בראשית י"ד) ואקחה פת לחם וכסות ויקח בן בקר רך וטוב: והוי מקבל את כל האדם. כשאתה מכניס אורחים לביתך לא תתן להם ופניך כבוסות בקרקע. שכל המתן פניו כבוסות בקרקע. אפילו נתן כל מתנות שבעולם מעלין עליו כאילו לא נתן כלום. ג' אזהרות האזיר שמאי כנגד ג' מעלות שהזכיר ירמיה. חכם גבור ועשיר. כנגד חכם אמר עשה תורתך קבע. כנגד עשיר אמר. אמור מעט ועשה הרבה. כנגד גבור אמר הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. שיכבוש יצרו וילחוש כנגד לבו הרע. ומנינו איזהו גבור הכובש את יצרו: **טז** עשה לך רב. לעמן הוראה מדבר עכשיו. אם בא דין לפניך ונסתפקת בו עשה לך רב. והסתלק מן הספק. ולא תפסוק עליו אתה לבדך כי הא דרבא כי הוי אתיא טרפתא לגביה. הוי מכניף לכולהו טבחי דמתא מחסיא אמר כי היכי דלמטיין שיבא מכשורא: ואל תרבה לעשר אומדות. שהמפרים מעשרות מאומד אינו דתרומות משנה ו' משובח מכלעתן מכלל דאיכא שלשה בר מהנך והייט אומד. וכן פירש הר"ב שם ש"מ דאף לרבנן לא נאסר לאומד

נגול

יבין תפארת ישראל בועז

דברים כנגד הג"ד שאמר שמעון הצדיק: נז) כנגד התורה שאמר שמעון הצדיק, אמר הוא עשה תורתך קבע (א): נח) זה אמר נגד העבודה. אמר, אמור מעט, ר"ל בעבודתך לאלהים תבעוה מעט [כמו ואתה אמרת היטיב אטיב עמך], ורק לעתים רחוקים תבעוה לקיים להבא מצוה פלונית, דא"כ נדר גדול נדרת לאלהי ישראל [בנדרים ד"ח א']. והדבר מסוגל בכל האומר כן, יבואו עליו עטובים מלקיימן. ולכן טוב שלא תידור ורק מעט ובמקום הכרח מותר לשבע כדי לכפות יצרו [בנזיר ד"ו ב'], וכבועז בכנהתגבר יצרו כשבע חי ה' [ויקרא רבה]: נט) זה אמר כנגד הג"ח שאמר בשמעון. וכלל כלן, ריש ונכרי, עשיר ועני, נקלה ונכבד. ומדקאמר האדם בהא הידיעה כלל ממי עכו"ם [פי' תוס' יבמות ס"א א']: ס) ולא בפנים זועפות. וחזו הג"ח הראשון שתעשה להתורה. וגם לחברת האנשים, שעי"ז התגבר אהבה בין אדם לחבירו. אולם עי"ז ירוויח גם העושה, שעי"ז ירבו אוהביו, וא"ל לאדם הגלמה גדולה יותר ממה שירבו אוהביו ומכבדיו של אדם. ובלעדי אוהבים ורועים, האדם הוא בעצמו ובעניותו בהגלמה אי בלתי הגלמה, כערער בערבה, כמ"ש חז"ל אי הברותא אי מיתותא [תענית כ"ג א']: סא) הוא רבן גמליאל הזקן בן רבן שמעון בן הלל הבבלי שנעשה נביא [בשבת ט"ו א']. וג"ל דכל היכא שהיה מכניו של הקודם, לא קאמר גביה קבל, דכל המנית בן ממלא מקום אביו, הו"ל כמי [בב"ב קע"ז א']: סב) לעיל [במשנה ו'] אמר דרך כלל שיתהל שיהיה רב בעצמו. וכאן מדסיים והסתלק מהספק בהא הידיעה, מוכח דבפרטות מיירי, ור"ל בכל ספק שיקרה לך בתורה עשה לך רב לפילו לקטן ממך, להתיעץ עמו, לעמן הסתלק מהספק, וכמשמז"ל [הוריות ד"ג ב'], דרב בכל טריפות דאתא לקמיה, מכלל

הלמוד. ומה"ט לא יהיה סדר לימודו בעניינים הרבה ליום, רק יהיה קבוע ומוחזק לכל היותר בג' עניינים, כמשמז"ל [עירובין כ"ד ב'] הטוסס הוריהו חבלות הבלות מתמעט. דע"י שידלוג הרבה מעניין לעניין, לא יהיה פנאי לאמר שלמד להשתרש יפה בהנפש, שכל מחבבה דוחקת חבירתה, ונעקרו שמיכן יחליו. ואפי' בעניין אי לא יהנה מדפוס לדפוס, ומחדר לחדר, או אפי' ממקום למקום באותו הדר. ואחי' רק מזמן לזמן לא יהנה אלא יהא רגיל לקבוע שעה מיוחד קבוע ללימוד זה, ושעה אחרת מיוחדת ללימוד אחר. כי כל שידור לאות יחזק כח הזכרון, וכל שנוי יחלישו. (ד) יש נמי במשמעות מלת קבע, שיעיין חוזק ובירור, שהעשה חיזוק ללימודך, ולא תזה מהעיין עד שתרגיש שהוא

קבוע

ודאי מקבל וכו'. עיין בפירש הר"ב פ"ג משנה י"ב ומ"ש שם: **טז** רבן גמליאל אומר והוא בן בנו של הלל כדאמרינן בפ"ק דשבת דף ט"ו הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאות בפני הבית מאה שנה. ופירשו המפרשים שלכך לא נכתב לשון קבלה מכאן ולהלן לפי שמתלמידי שמאי והלל נתרבתה המחלוקת בישראל. ועצמית התורה כשהי תורות לכך לא שייך לומר קבלה גבייהו. שתורת כל חכם וחכם לא היתה מוגבלת ומקובלת ומסורה כמו אלל הראשונים. ולי נראה דהי מטוס הא לא היה נמנע התנא מלמנות שקבלו שרי עיקרי התורה קבלוה ואין בה מחלוקת בשום פנים כמו שהאריך בזה הרמב"ם בהקדמתו לפי' המשנה. אבל מעיקרא לאו קוביא דבפ"ב משנה ח' תנן רבי"ז קבל מהלל ושמאי וכו': ואל תרבה לעשר אומדות. פי' הר"ב שהמפרים מעשרותיו וכו' והם העדיף וכו' מעשרותיו מקולקלים. שהטבל מעורב בהן. רמב"ם פ"א מהל' מעשר. וכ"כ רש"י בפ"ב דקדושין דף נ"ב. ובפ"ד דערובין [דף ל'] מסיים משא"כ תרומה דאין לה שעור. ועיין בפי' הר"ב משנה ו' פ"ד דתרומות. וכתב במדרש שמואל בשם החסיד הר"י ן' טושן וז"ל תימה בעיני למה לא אסר בהחלטו מכל וכל שלא לעשר אלא במדה. ולימא ואל תעשר אומדות מאי ואל תרבה. ולכן אני אומר שהכונה שאפילו שתתכוין להרבות במעשרות ולתת יותר מן השעור. שמא תטעה באומדן דעתך. ע"כ. והתוס' בגיטין פ"ג דף ל"א מסקים דלא אסרו אלא במתכוין להרבות. ומרבה במתכוין. מהא דתנן בפ"ד דתרומות משנה ו' משובח מכלעתן מכלל דאיכא שלשה בר מהנך והייט אומד. וכן פירש הר"ב שם ש"מ דאף לרבנן לא נאסר לאומד

פ"א (א) וכלל בזה ה' כללים להצלחות תלמוד ולזכרון. והם (א) **שלא** תלמוד דרך ערפי, **בין** ערפי ועלות הגוף דהיינו דרך בכיבה, או יושב פרקדן, ידא אפוהא דרגא לגיתא [פסחים קי"ב א'] או לנמנון ידו בגלחת בחורף, וקרו לי' בר מיחס תורא [פסחים מ"ט א'], דכולן מייבים המחשבות לגבי לתבין הדבר יפה. וכ"ש לבלי לאכול לו להתעסק במלאכה בשעת הלימוד. **ובין** ערפי של המחשבות, לחבוב בדברים אחרים בשעה שלומד. ואין לך דבר שמרעש ומבלה ההשגה והשכל והזכרון, כביאור המחשבות. **ולכן** תקנה זאת שלמוד בקול, שע"ז יתפזרו שאר המחשבות. ומלבד זה, שלימוד בקול עושה רושם בנפש עפי ונשאר יותר בהזכרון, וה"ל אמרינן [ערובין ל"ד ב'] בשאי תלמיד דהוה גרס בלחישה, לאחר ג' שנים שכח תלמודו. **וביותר** מזיק להזכרון מחשבת הלאות, כמשמז"ל [סנהדרין כ"ו א'] מחשבה מועלת לד"ת, ופי' רש"י דאינה מבכחת הלימוד. וכן אמרי' נמי [מנחות ק"ב ב'], דלא הוה ידע להשיבו על שאלתו מדהוה סמיך אפלגירא. ואמרו עוד [ערובין ס"ה א'], שמעתתא בעי ליותא. **ולא** די מחשבת יגון, אלא אפי' מחשבת שמחה יתירה ג"כ מזיק לשכל ולזכרון מה שלומד אז. וכדאמרינן [בילה כ"ז א'] אני היום סמוכוני בשמחות ונעא מגלי מלתא דבעי טעמא. **אולם** שמחה בהדבר עצמו שלומד, הוא הוא המחזק כח השכל והזכרון, כמ"ש בחוקותיך אשתעשע, ר"ל כביאור לי לתודי לשעשוע והמה אז לא אשכח דבריך. ועל כל אלה אמר, עשה תורתך קבע ולא ערעי. (ב) **יש** ג"כ במשמעות מלת קבע, עיין מכוחה, ור"ל מכוחה הנפש, שלא ילמוד במקום המולה ממדברים רבים או קול דופק, או שאר עניין מרעים, שכל אלו מפזיזים ההבנה והתפיסה והזכרון. רק יהי' לו מקום התבודדות והשקטה ללימודו, דזה מוביל מאד להבנה ולזכרון בשלמ"ו. **ולכן** טוב שילמוד בחדר מרווח ויפה, עם רבוי חלונות. וגם בשאר יפה, ודפוס נאה [בפסחים קי"ב א'], כי כל אלה, יתנו מנוחה ובמחה להנפש ומרהיבין דעת האדם [בברכות כ"ז ב'] להניח לו מעצבו. ועי"ז יתחדשו בלבו הדברים היטב. (ג) **יש** ג"כ במשמעות מלת קבע, עיין המשך, שלא יהא לימודו פסקי פסקי, ללמוד מעט ולהפסיק, ללמוד מעט ולהפסיק, כי הפסקות אלו מפזיזים להבנה ועל הפסיק, ללמוד מעט ולהפסיק, כי הפסקות אלו מפזיזים להבנה [עירובין כ"ד ב'] הטוסס הוריהו חבלות הבלות מתמעט. דע"י שידלוג הרבה מעניין לעניין, לא יהיה פנאי לאמר שלמד להשתרש יפה בהנפש, שכל מחבבה דוחקת חבירתה, ונעקרו שמיכן יחליו. ואפי' בעניין אי לא יהנה מדפוס לדפוס, ומחדר לחדר, או אפי' ממקום למקום באותו הדר. ואחי' רק מזמן לזמן לא יהנה אלא יהא רגיל לקבוע שעה מיוחד קבוע ללימוד זה, ושעה אחרת מיוחדת ללימוד אחר. כי כל שידור לאות יחזק כח הזכרון, וכל שנוי יחלישו. (ד) **יש** נמי במשמעות מלת קבע, שיעיין חוזק ובירור, שהעשה חיזוק ללימודך, ולא תזה מהעיין עד שתרגיש שהוא

קבוע

קבע. מ"ו שם ס"ז פס"ג עפ"ז פוס"ב שם: אמור מעט ועשה הרבה. ע"ל נ"מ פ"ז ע"ל ומי' מאמומת ברכה פי' ל':

שנויי גוסחאות

טן כל האדם. בכי"מ כל אדם: **טן** עשה לך רב. בכי"מ ..רב וקנה לך חבר:

ראשון לציון

טן ברע"ב ד"ה עשה לך רב כו' כי הא דאבא כי הוה אתיא טריפתא כו' סנהדרין ז' ע"ב הוריות ג' ע"ב ושם איתא רב אמר:

באורי הגר"א

תורתך קבע. כמ"ש בפ"ק דיומא והבכת בם עשה לותם קבע ולא כו': ומלאכתך עולי. כמ"ש בפ"ו דכתובות (נ"ח ב') ת"ל והאספת דגנך כו' אמור כו'. כמ"ש בב"מ (פ"ו ה') כתיב ולקחתם פת וגו' וכתיב ולא הבקר גו' מלמד שמדיקים שאומרים מעט כו': והוי מקבל וכו' כמ"ש (כתובות קי"א ב') טוב המלבן כו': **טן** ר"ג אומר עשה כו'. פירש הרמב"ם שהלל דבר אחד ביעשה לו רב בדי להסתלק בו' וכן ואל תרבה כו' מפני הספק. וכמ"ש (הדושין פ"א ב')(ויקרא י"ז) ולא ידע ונשא עונו ע"ז ידון כל הדווש:

לקוטים

טן במשנה האדם לדם ליק אלא הדם הידוע הדיוט בשבא בפניך בהשכל דאל"ב אלא שבא בנגעון כמו אותו נכרי בבא לפני שמאי ואמר גיורני ע"מ שתלמד כ"ש וכו' אמר כ"ל לשמאי שתן לקבלו בגרות מכם שדחפו באמה הבנין כב"ל כי הוכי דלא הוקמו מדוחים לו אלא יאמר המתעקש הריה נאה מוכם ואין נאה מרוים לולה. (ש"ל): **טן** חי"ש אד"ח רג"א וכו' מעוקרא וכו' ואין לבקי אמאי לא אמר הכא מיד ריב"ז קבל מהלל וכו' שזה לבבוד הלל וזרעו לפי שאמר הלל נהג מכילות ריב"ז מ' שנה ואח"כ חזר הבילות לרע המלוכה ולפי' לא הלה ר' להסיק ביעיסה בריב"ז לייחס כל כדר יהוס בשיאותו דבכי לבבהן דר' קניד טובא לבבוד הנשיאות אע"ג דהוה עמוהן סגיא כי הוה דאבבהן דמתני לבריה אחרים לומרים וכו' ואל"ל מי הב הללו וכו' אל"ל בני אדם שנקבו לעקור כבודך וכבוד בית אביך וכו' זה נמדתי מדברי הרב עבדים מאמרות ז"ל. (סס):

www.daat.ac.il www.hebrewbooks.org

תוספות יו"ט — משנה קבל פרק א אבות — ר"ע מברטנורה

לומר. והיינו כשאינו מרבה במתנות. ומיהו להרמב"ם שכתבתי שם אסור שלא במתנות. וכן דברי הר"ם שם. ורבינו בדרך חיים מפרש מתני' כאבא אליעזר בן גומל [שזכרו הר"ב במשנה ג' פ' (חמישי) דדמאי] שסובר דאף תרומת מעשר שיש לה שעור מעלה באומד ובודאי במעשר ג"כ הכי סבירא ליה [והכי איתא בגמ' (דנכורות דף ט"ו) ובמ"ש בפירש הר"ב משנה ז' פרק בתרא דבכורות] ולכך אומר אל תרבה שאע"פ שהתירה לך התורה לעבר באומד מ"מ אל תרבה לעשות כן כדי להסתלק מן הספק. ע"כ. ולא קשיא דמאי שאל דתנן מעשרות. דמעשרות הוא שם לכלל המתנות שבזרע הארץ. כמו שכתבתי לבון ירושלמי במשנה ד' פרק ב' דמעשרות. ועיין ברש"י פ"ד דדמאי. אבל ראיתי בפי' הר"ש משנה ז' פ"ק דתרומות שכתב דגראה דאבא אליעזר בן גומל לא סבירא ליה הא דאל תרבה וכו'. וכ"כ התוס' דנטין ודבכורות הנ"ל: יוסי שמעון בנו. והוא מהרוני המלכות וסוף פרק קמא דכריתות [דף ח'] שמיע רשב"ג אומר המעון הזה לא אלין הלילה עד שיהא (ברביעית) [בדיגרין] ועל כרחנו רבן שמעון זה אינו שמזכר לקמן בסוף פירקין שאותו לא היה בימי הבית שלא הזכירו בפ"ק דשבת [דף ט"ו] כי אם עד שמעון השני. ואולי כשאומר מאמר זה עדיין לא עלה לגדולה שם רבן דוגמת בן זכאי במשנה ב' פ"ה דסנהדרין ואע"פ שראיתי טעם אחר בזה בספר עטרה מאמרות מה שראתה לי כתבתי: טוב משתיקה. וכן הטבחתי בספר מדרש שמואל. וכיש ספרים גרסינן אלא שתיקה. וכן בספר דרך חיים: ולא המדרש וכו'. כתב הר"ב ותדע לך וכו' דאי לא בא לראיה על הקודם. היה ראוי שיקדים לזה וכל המרבה דברים וכו' שהוא יותר ראוי להסמיכו אל ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה: יוסי רבן שמעון בן גמליאל. הוא נכדו של שמעון הנזכר במשנה הקודמת. וזהו אביו של רבי הוא רבינו הקדוש. וכו מתחיל הפרק השני: העולם עומד. פירש הר"ב יסובב על בני אדם משתקיים. ומתיישב בזה הפירוש דלא תקשה אדתנן במשנה ב' שלשה דברים אחרים בעליהם העולם עומד. ואע"פ שפירש שם הר"ב שהוא על בריאת העולם שבשבילם נברא. עם כל זה לא היה צריך לקיום העולם ג"כ זולת אלו השלשה. דהואיל והם סבה לשיהא נברא אחר שלא היה. כ"ש שיהיו סבה לשיתקן יש אחר שהוא נברא. דמאי דלא הוה הוה בשבילם. כל שכן דמאי דהוה שיהא בהוייתו בשבילם. לפיכך מפרש הר"ב דהנך דהכא על יישובן של בני אדם נאמרו. ולא על סבת הויית העולם בכללו. שהרי תורה ועבודה וגמילות חסדים יוכל להתקיים בבני אדם ואע"פ שאינן מהיישבין ביחד כראוי מכל מקום דין אמת ושלום. כי יהיו שרידי ה' יחידי סגולה שיתקיים על ידם השלשה עמודים

שבמשנה

יכין — תפארת ישראל — יכין

כל מצוה דמתא, כי היכא דלמצוה ביבא מכשורי: סג) לא במעשרות ממש קאמר, דזהו דין, ובמסכת זו רק מדות כשנו כמש"ל. ומו מה אל תרבה, איסור גמור הוא, דהמרבה במעשרות מעשרותיו מקולקלין [במנחות נ"ד ב']. אמנם משל הוא דנקט, [ובלעיל משנה י"א], וה"ק אם תלמה מכח שפיקחך להחמיר, כהמפרש מעשרות מאומד, שמרבה במעשרות כדי ללאת מהספק. על זה אני אומר לך, דכמו המרבה במעשרות, ע"י שיחמיר יתגלגל לו קלקול בלד אחר וכמו שאמרנו, כמו כן המחמיר בדין מדיני התורה. לכן תשובה ברוב יועץ: סד) הוא בן ר"ג הזקן. הוא רשב"ג הנהרג בזמן המורבן. ומדקאמר כן קודם שהתמנה לנשיא, קראוהו שמעון: סה) משתיקה גרסינן, ובהלמיד היושב לפני רבו עסקינן, שהוא עדיין כנוף המבקש רוח חיי חכמה בקרבו, עליו אמר שאפילו בדרך מלאכה לעתים רחוקים לא מלאתי שאינם כזה ירוויח כלל בוש דבר משתיקה. מדהוא יושב כפסל משומם, על כן לא ירומם. דמלבד שיחשבוהו הרואים כחסר דעת, וכמו שחשבו לרב כהנא שהיה אדי כמו בועל [בב"ק קי"ז א'], או כחלוף שמחליפותו אינו חס לפלפל בדברי רבו. ע"י הפלפול והקושיות שלו והתרוצים שיתרץ לו רבו, יבין הדבר לאיתורו [בב"מ פ"ד א']. גם ע"י הדבור יחזקו הדברים בלבו היטב, ולעיד בבעור יחלבון, וכל הגורם בלחישא עד מהרה הוא בוכח [בשיבוין ל"ד א']: סו) וכשלא ירקד הלימוד ע"י הפלפול, יהיה כמוחן ברחיים של גרוסה, לא יאכל רק פת הדראה, ולכשהוא בערי [בכתובות ע"ז א']. מטוס דלא ידע הסתעפות הענייניים היטב כשיבוא לידו מעבה, ומלן הלי דלא חס לקמחיה. [ביומא מ"ו א']: סז) שע"י רבוי דברים שלא לצורך, מסבב שגיאה בדבריו, שיתבלבל על ידן כוונת שומע ומשמיע, וגורם שלא יבינו התלמיד היטב, וגורם גם שישתכחו דבריו מהר, כמו שתקנו בגמ' שלא יאמר בפני נכתב לשמה, דאי מפבת לדבוריה אתא למגזא [בגיטין ד"ג א']. ולהכי הזהירו חז"ל, לעולם יאמר אדם להלמידיו דרך קצרה [בחולין פ"ג ב']: סח) הוא רבב"ג אבי רבי. וי"א שהוא שמעון שבמשנה י"ז, זקינו של אב רבי. רק הכא קרי ליה רבן, מדקאמרה לאחר שנתמנה לנשיא: סט) ר"ע

מתקיים

גלוי מן הקלקלה אם פותח ממה שראוי ליתן מעשרותיו מתוקנים ופירותיו מקולקלים. ואם העדיף על שהיה ראוי ליתן. פירותיו מתוקנים ומעשרותיו מקולקלים: יוסי ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. מי ששומע חרפתו וכותק: ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. ותדע לך שהשתיקה טובה. שאפילו המדרש *) והדרש והדבור בתורה שאין לך מדה טובה הימנה אין עיקר קבול השכר אלא בשביל המעשה והדורש ואינו מקיים נוח לו אם היה שותק ולא היה דורש: וכל המרבה דברים מביא חטא. כאן מלינו בתוה שהרבתה דברים ואמרה אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. והוסיפה נגיעה שלא נאסרה בה ודחפה נחש עד שנגעה בו. ואמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה. ומתוך כך באת לידי חטא שאכלה מן הפרי. הוא שלמה אומר (משלי ג') אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת: יוסי העולם עומד. ישובן של בני אדם מתקיים. אין זה כמו העולם עומד לעניל: על הדין.

*) כ"ה בדפוס ראשון ובכת"י ד"ר ליתא ואולי נ"ל הדרש בלא ו"ו. לזכות

אומדותם): יוסי שמעון בנו אומר: כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה: ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה: וכל המרבה דברים מביא חטא: יוסי רבן שמעון בן גמליאל אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על

ציונים

יוסי שמעון בנו אומר כו' ר' קולא רבה ס' מלוכה פס"ז קבלה רבה ס' ס' מלוכות ויפה מיעון ר': ולא המדרש עיקר אלא המעשה נפ"ר נפ"ח פ"ל: יוסי על שלשה דברים העולם עומד. ירושלמי הגיגה פ"ל ה"ב מגילה פ"ב ה"ע דברים רבה עקב פ"ל מלכות מלכים מיעון מ"ו מס' זלא"ז פרק ספנים:

שנויי גוסחאות

יוסי לגוף. בכי"מ לדבר. (אלא שתיקה. בד"ל ובכי"מ ובמת"ו ובמבב"ב משתיקה ולשתא: ולא המדרש (הוא העיקר. בכי"ק לא המדרש,, בכי"מ ובמת"ו ליתא. מביא חטא. במת"ו מרבה חט: יוסי העולם עומד. בד"ל ובכי"ק ובמת"ו ..קיים.

ראשון לציון

יוסי ברע"ב ד"ה וכל המרבה דברים כו' שכן מצינו בתוה כו' והוסיפה נגיעה כו' הדברים תמוהין דסא תוה בעצמה ידעה כי לא נצטוה על הנגיעה והאיך האמינה בתוסת כשם שאין הנגיעה במיתה כו' אמנם נראה דאיתה בתדע"ע פ"ח אדה"ר עשה סייג כו' ע"ש היעב דמצוה שהנחש לא היה יכול להכשיל את האדם שהוא ידע שאין איסור בנגיעה אבל תוה לא ידעה והאדם הראשון עשה סייג ואמר לה שיש איסור בנגיעה לכך נשלה. ומצוה זה כוונת הכתוב ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך אשר צויתיך לאמר לא תאכל ואתה הוספת נגיעה ל"ב לא היה לך להאמינה כי היא נשלה ע"י הנגיעה. ונכון הוא. עי' יסל"מ:

באורי הגר"א

יוסי ולא מצאתי כו'. כמ"ש (משלי י"ז) גם אויל מחרש גו' ועי' סוף ס"ט דפסחים ונאמר (משלי י") ומוסר שפתיו משכיל: ולא המדרש כו'. כמ"ש בספ"ב דברכות (י"ז ב') בכל טוב לכל עושיהם לעומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים כו': וכל המרבה כו'. כמ"ש (משלי י"ט) ברוב דברים לא יחדל פשע:

לקוטים

יוסי תוי"ט ד"ה שמעון וכו' ואולי וכו' זה דו ק לפרשו על לבון כל ימי גדלתי דמשמע דבסוף ימיו היה אומר כן אמנם מ"ש הר"ב עטרה מאמרות נכון מאד יע"ש. (ע"ל):

יוסי בסשנה שלשה אע"ג דלכאורה מ"ה לימנא שלשתן יחד דלא יש דין מ"ב הרי יש מחלוקת ואין שלום מש"ה קמ' דאדרבא כשהולכין לדון ע"י אחר ביולא הדין לאחיתו מתרבה השלום ביוסף בדפתיב וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. (בס):

בבמכנה שמעון הצדיק. ואלו תתמה שהרי אמרו [ברכות דף י"ז] לא נברא העולם אלא בשביל מינאן בני ועוד אמרו [ו' ע"א] לא נברא העולם אלא לעות לזה על פסוק כי זה כל האדם ועמ"ש [סוף] מסכה ד' פ"ג דסוטה: העולם עומד. ול"א קיים וכתב בדרך חיים שהיא הגירסא הנכונה: שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. בזכריה ח' [פ"ז]. ולעיל מיניה כתיב כה"אמר ר"ע מברטנורה

לזכות את הזכאי. ולחייב את החייב: ועל האמת. שלא ישקרו אם בעמיהו: ועל השלום. בין המלכיות. ובין אדם לחבירו:

הדין[פ]. ועל האמת[פא]. ועל השלום[פב]. שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם[פג]: זממתי להרע לכם וגו' כן שבתי זממתי בימים האלה להטיב את ירושלים ואת בית יהודה אל תיראו אלה הדברים אשר תעשו וגו'. ובפירוש רש"י שפטו בשעריכם וסמיך ליה אולי יחנן ה' לבאות ע"כ. וכ"כ

במדר"ש בשם הרשב"ם. ולא קרב זה אל זה דאולי יחנן בעמוס ה' [מ"ו] נאמר שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן וגו'. עוד בפירש"י ובמכנה טבריינית אין שם פסוק:

יכין תפארת ישראל יכין

מתקיים קלת, אף שלא ישמרו הג' שזכר שמעון הצדיק: ע) שלא יעזול הוא בעצמו להבירו, לגופו, ממונו, כבודו, ונפשו: עא) שלא יגרם ע"י שקרנות או מלשינות שאחר ירע לחבירו: עב) לא די שלא יסבב רעה לחבירו, אלא אפילו אם רואה שאחר ירע לחבירו, יעריה לתווך שלום ביניהן. או ר"ל שייטיב לחבירו בגוף ובממון, ובעלה, שעי"ז יגרום אהבה ושלום בעולם [או נ"ל שזכר כאן ג' כלי מעשה של אדם. מעשה, דיבור מחשבה. שבעולם לא יגרום לחבירו רעה. דדין היינו מעשה, ואמת היינו דיבור, ושלום היינו ממותת הנפש והתלות המחשבות והתפייסות זל"ז. וכולן לא זו אף זו קאמר דאפילו לחשוב על חבירו רעה אסור, דלריך לדונו לכף זכות [בשבת קכ"ז ב']: עג) וכתיב לעיל מיניה, כן שבתי וזממתי להטיב את ירושלים ואת בית יהודה וגו':

ר"ע מברטנורה רבי אומר פרק ב אבות תוספת יו"ט ציונים

פרק ב **א רבי** אומר. שיבור. שיבור: כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם. שיהא נוח לו. ויהיו נוחין בני אדם ממנו. וזה יהיה כשילך בכל המדות בדרך האמצעי ולא יטה לאחד מכתי הקצוות שאם הוא כילי ביותר. יש תפארת לו שאוסף ממון הרבה אבל אין בני אדם מפארין אותו במדה זו. ואם הוא מפזר יותר מן הראוי. בני אדם המקבלים ממנו מפארים אותו. אבל אינו תפארת לעושה. ואינו נוח לו שהוא בא לידי עניות בשביל כך. אבל מדת הנדיבות שהיא אמצעית בין הכילות והפיזור. היא תפארת לעושה. שמומר את ממונו ואינו מפזר יותר מן הראוי. ותפארת לו מן האדם. שבני אדם מפארים אותו שנותן כמו שראוי לו ליתן. וכן הדין בשאר כל המדות:

פרק ב **א איזהו** דרך [ישרה] שיבור לו האדם וכו'. והוי זהיר וכו' לפי שהדרך שיבור לו וכו'. הוא דבר הרשות ועלה טובה הוא דקמ"ל. אבל אינו מחייב לאדם בכך. ואילו והוי זהיר וכו' מחייב הוא לאדם שיהא זהיר וכו' לכך היתה תחלת דברי פיהו איזהו דרך שיבור וכו' בלשון נסתר. ואח"כ אמר והוי זהיר בלשון טוכח לחייבו בכך. דרך חיים. ועמ"ש במסכת ט'. והזהיר דרך בלשון נקבה. עיין בזה ברים מסכת קדושין: והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. לענין זהירות להיות זריז ומהיר במצוה קלה כמו שהוא זריז ומהיר במצוה חמורה. הוא אומר ומזהיר לפי שאין

פרק ב **א רבי** אומר[א] איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה. ותפארת לו מן האדם[ב]. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה[ג].

כבל

יכין תפארת ישראל בועז

פ"ב א) הוא רבינו יהודה הנשיא דור הז' מהלל (**א**): ב) ג' דרכים הם ברואי האדם להשלים מ"ע בהן בעולמו, והן: (א) דרך חיוביו [פפליכטען] לה' ולאדם, והן המצות המפורשים בתורה. (ב) דרך המדות [טוגענדען], שלא מזכרו בתורה בפירוש, אבל משתמעין מתוך דבריה, מה שראוי מהן לאדם שיעשה אותן וממה ימנע מ"ע, כגאוה ועמה, כעס וסבלנות, קמצנות ותרלית וכדומה. והן כמו אמצעיים בין חיובי האדם לחבירו ולעצמו. (ג) דרך ארץ [זיטטען], שאינן בהמדות שמזיק בהן לחבירו, רק יבזו נפשו. כגון בשאינו נקי בגופו ובמלבושיו [סוף סוטה], ושאינו לטוב בעשיית לרכיו ובהשמים [ברכות ס"ב מ' ומגה די"ז מ'], או שהוא רעבתן [פסחים מ"ט מ'], או שכור [גזיר כ"ג מ'], או להוט במשגל [ברכות כ"ב מ'], או עצל [פסחים ד"נ ע"ב], או מבוהל [ברכות מ"ג כ'], או לוקל בשוק [קידושין ד"מ ע"ב], או שחקן [אבות פ"ג מי"ג], או עצבן [שבת ד"ל ע"ב], או לבמות ממנהג המקום שהוא שם בעייניו [פסחים ד"ל ע"ב], וכדומה הרבה מאלו. ועל כולן אמר רבי שיבור האדם לעשות כל הג' דרכים בלופן נאה ומתקבל בעיני העושה כשיראה אותה באחרית, דהיינו שהמעשה בעצמה נאה, וגם בעיני הרואין כשיראוה בו, דהיינו שהיא נאות ג"כ לפי מדרגות האדם העושה. א"נ ר"ל שיהיה מחשבתו טובה, ועי"ז היא תפארת לעושיה, דהיינו אדם העושה את המצוה, והפארת לו מהאדם דהיינו המעשה בעצמה טוב שאותה יראו הבל"ל. דאע"ג דגדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, אף שרק המחשבה ולא המעשה לתפארת. אין זה בוה לכל, רק לאדם גדול שיודע לשקול היטב העבירה נגד המצוה, הדע דאל"כ נגנוב וגרמה כדי ליתן לדקה וכדומה. א"נ נ"ל דיבור ר"ל לזקק, דכל מצוה שהיא תפארת בעיני הקב"ה וגם בעיני האדם, כטלית נאה ואתרוג נאה, צריך לזקק מחשבותיו שיהיו לשם שמים לבד, דבקל יטה אחוריו. והוה זהיר במצוה קלה זו לטהר ולקדש מחשבתך בעת עשיית המצוה וכו', דהיינו לעבותן במחיות ונעימות, ולא בקול המולה והתלהבות זר. ויזכור כי כל הג' דרכים הנ"ל הם מתנים לפעמים, משום שהעיים המיד, בפועל, ובזמן, ובמקום, ובמאורע, אשר לפיהן פעולה מבוצחת התהפך לפעמים להיות גרוע, וגרוע הטוב להיות משובחת [ויש לדבר בזה הרבה. והאלקתי בזה בפירושי ראשי אבות בארוכות בס"ד]: ג) כמו

שנויי נוסחאות

(שנא' כו' בשעריכם). בכי"ק ליתא ועי' תוי"ט בשם מסנה טבריינית וכן כתב בפי' מה"ר שבמבינות מדוייקות אין כתי' המקרא אמת ומשפט וכו' ע"ש.

לקוטים

במשנה שנאמר. הוצרך לאתויי קרא דמיניה מוכח שבדין עצמו שייך בזה משפט של שלום וזהו ביאור ומלאמרי' בריש דסנהדרין דף ו' ועליה נמי קאמר הכא ומוכח בהדיא כן מן הפסוק מדלא קאמר אמת ומשפט ושלום אלא שלום אלא וי"ו: (מ"ל)

שנויי נוסחאות

פ"ב א לעושה. בכמה"ז ובכי"ל לעושה. ותפארת לו. בד"ר ובכי"ק תפארת. בבחמורה. בכי"ק כחמורה.

באורי הגר"א

פ"ב א בל שהיא כו'. כמ"ש (משלי ג' ד') ומצא חן ושכל וגו' אלקים ואדם: והוי כו'. כמ"ש (משלי כ') אורת חיים חן תפלס נתו מעגלותיה אל תדע ועיין רש"י שם ומילקוט ר"פ עקב: והוי זהיר במצוה קלה כו'. בירושלמי (פ"א דפאה) אורת חיים חן תפלס נתו מעגלותיה אל תדע. עלעל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהיו עושין אותן בלמוגה. ובספרי (פי' ראה) כל הדבר אשר אני מצוה כו' שתהא מצוה עליך מצוה קלה כבחמורה, ושם לשמור את כל המצוה כו' שתהא כו' ושם לשמו ולעשות את כל המצוה כו' שתהא כו': והוי מחבב כו'. כמ"ש (שם ד') פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו ובמדרש רבה ריש פתוקיה חשבתי דרכי ואשיבה רגלי וגו' חשבתי הפסד מצוה כו' ובש"ח דב"ב (ע"מ ב') נבאו חשבון אלו שמחשבין כו':

ציונים

פ"ב א רבי אומר איזהו דרך ישרה. נדרים כ"ב ע"ב ובע"ז ע"ד כ"ח ע"א: והוי זהיר במצות כלה כבחמורה. נדרים כ"ע ע"ב ספרי ראה פיסקא ס"ב ופיסקא נ"ו ופי' קע"ו מדרש מבלים מזמור ט' אות ג' וצ"ל מדב"ר רבה פי"ח ופכ"ו:

שנויי נוסחאות

פ"ב א לעושה. בכמה"ז ובכי"ל לעושה. ותפארת לו. בד"ר ובכי"ק תפארת. בבחמורה. בכי"ק כחמורה.

באורי הגר"א

פ"ב א בל שהיא כו'. כמ"ש (משלי ג' ד') ומצא חן ושכל וגו' אלקים ואדם: והוי כו'. כמ"ש (משלי כ') אורת חיים חן תפלס נתו מעגלותיה אל תדע ועיין רש"י שם ומילקוט ר"פ עקב: והוי זהיר במצוה קלה כו'. בירושלמי (פ"א דפאה) אורת חיים חן תפלס נתו מעגלותיה אל תדע. עלעל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהיו עושין אותן בלמוגה. ובספרי (פי' ראה) כל הדבר אשר אני מצוה כו' שתהא מצוה עליך מצוה קלה כבחמורה, ושם לשמור את כל המצוה כו' שתהא כו' ושם לשמו ולעשות את כל המצוה כו' שתהא כו': והוי מחבב כו'. כמ"ש (שם ד') פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו ובמדרש רבה ריש פתוקיה חשבתי דרכי ואשיבה רגלי וגו' חשבתי הפסד מצוה כו' ובש"ח דב"ב (ע"מ ב') נבאו חשבון אלו שמחשבין כו':

www.daat.ac.il www.hebrewbooks.org

שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. לא נתפרש בתורה שכר המקיים מצות עשה. ולא טועם המבטל מעשותן. דתלו טעמן של מצות לא תעשה מפורשין הן. שקילה שריפה. הרג. וחנק. כרת. ומיתה בידי שמים. ומלקות. הטועם הקל לעבירה קלה. והחמור לחמורה:

הוי מחשב הפסד מצוה. מה שאתה מפסיד מסחורתך וממונך מפני עסק המצוה. כנגד השכר שיעלה לך ממנה בעוה"ז או בעוה"ב שיהיה יותר מאותו הפסד: ושכר עבירה. העלה שאתה נהנה בעבירה

שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות). והוי מחשב הפסד מצותה) כנגד שכרהי). ושכר עבירה) כנגד הפסדהי). והסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה: דע מה למעלה ממך). עין רואה). ואוזן שומעתי). וכל מעשיך בספר נכתביא):

דקאמר הכא שאין אתה יודע מתן שכרן וכו'. לענין הטורת והזריזות לו גמי ההולאה וזה בכלל טורח הוא שאמר שאין אתה יודע דלפום טערח אגרא. אבל לענין המצוה עצמה הרי שאמר למען ייטב לך ודייק לה מדתנן כוף חולין לענין מלות הקן ומה אם מצוה קלה וכו' ק"ו על מצוה חמורה שבתורה. ומה ק"ו הוא אם לו אתה יודע מתן שכרן. אלא דלענין הטורת והטולאה הוא שאי אתה יודע. ועל זה אומר ק"ו וכו'. וכתב עוד דהא דתנן [ברים פה] אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא ככוד אב ואם וכו' אין בזו הודעת מתן שכר בכמותה אלא באיכותה שאלו הן במקבלין עליהם בזה ובבא. אבל בעור וגודל השכר עדיין צריכין אנו למ דעי. שאין אתה יודע. ואולי יש מצוה אחרת ששכרה בעוה"ב גדול כל כך שסקול יותר מהפירות והקרן שבמצות אלו. כי יפה שעה אחת קודת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז. וזה שאמר בס והלמוד תורה כנגד כולם אינו ענין כלל לאי אתה יודע מתן שכר של מצות בהוא לא נאמר אלא במצות. אבל בין תלמוד תורה למצוה לא אמרו דפשיטא דשכר תלמוד תורה מרובה. עכ"ד: מתן שכרן. יש שכר לפעולתך מן השי"ת והרי הוא כענין מלכותא דאתרעא שתמלא מי שעובד למלך. ושכר הפעולה קטובה. ותרתה שיקבל עליה שכר מאת המלך יותר ויותר מן הראוי והקטוב. לפי שהיא נאותה לו למלך. או מצד אחר. ושכר כזה אינו ראוי להקראות שכר בהחלט שהרי אינו השכר הראוי. אבל זה שמו אשר יקרא לו מתן שכר. לפי שיש עמה מתנה מרובה. ואינה מתנה ג"כ בהחלט. שהרי שכרו אתו. והיינו נמי דתנן מתן שכרן שבערך נחת רוח שלפנינו בעשיית המצות. מתן אדם ירחיב כראוי יתברך. וזה ענין הכתוב בעצמו שאומר (ישעיה מ') הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו. שכך הוא אומר הנה שכרו אתו. מלת הנה מורה על דבר ברור וידוע. כי שכרו ודאי וברור שהוא אתו. ועוד זאת שיש שפעולתו לפניו. שהפעולה אמנם היא לפניו יתברך ובמתנה זו שכרו כפול ומכופל במתנה מרובה שאמור. כך ג"ל: והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה וכו'. שאע"פ שאין שכרה ידוע כמה הוא. ידענו ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא. ושכר האמתי הוא בעוה"ב ואין ערך אליו מהטוב הגשמי שאתה מפסיד וכמו שדרשו [ברכות ל"ד.] על עין לא ראתה. וכמאמרם. יפה שעה אחת של קורת רוח וכו' ורבי לא חלק בזה על אנטיגנוס. אבל אמר שלאשר יפגע בך מגוול זה הוא שטן הוא יצר הרע. שאז ראוי שתחשוב הפסד ושכר כדי להעבירו מעליך. הר"י אברבנאל. וכך כתוב בדרך חיים. ולפי מה שכתבתי שם במשנת אנטיגנוס אלא בא לגלול ולהוציא העובד בשכר מכלל עובדי ה'. ולא דיבר אלא שהעבודה היותר נכחרת ושאין למעלה הימנה הוא העובד בלא על מנת לקבל פרס. ח"כ דברי רבי הן אמורין בכלל. ועל הרוב. ואנטיגנוס על הפרט הוא אומר ומי יתן שלא יהיה בכלל אלא מה שבפרט: דע. לפי שהתכלות הזה אינו בראויה הוטיית. אבל בראויה השכל. לכך חזר ואמר דע. ועיין ברפ"ג: מה למעלה ממך. שאם אנס למעלה וגבור למטה אימת האנס על הגבור. כ"ש שהגבור למעלה. וממך לא רחוק אבל למעלה ממך ממש. בענין שנאמר שויתי ה' לנגדי (תהלים ט"ז): עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. יש דברים שמגיע עליהם הרגשה כמעשה הרבעים. ויש דברים שמגיע עליהם השמועה. כדבר אחת הגבלות. ולכך הוא אומר עין רואה. ואוזן שומעת. וכדי שלא תאמר יש שכתה לפני כסא כבודו. לכך הוא אומר וכל מעשיך בספר נכתבים הוא ספר הזכרונות שזכר הפייטן בפיוט ימים הנוראים. וגם בתורה נאמר

ר' ספרן

יבין תפארת ישראל בועז

שהזהרתיך לעשות כל מצוה באופן נאה ומתקבל, כ"כ אזהירך בכל מצוה שהיא קלה לעשות בלי טורח וחסרון כיס, או שסכרה או עשה קל, תהיה זהיר לעשותה בשמחה כאילו היתה חמורה ושכרה רב: ד) דהחילוק בין שכר ועונש שבין מצוה למצוה, אינו ברבוי ומיעוט לבד, כ"א יש עוד חילוק ביניהן באיכות דכל מצוה תתן הבלמה אחרת לנפש. דלרבי הנפש הם כלרבי הגוף, דהיין והזהב חבובים יותר, והלחם והבריאל נלרבים יותר. כ"כ יש מצות שבכרן רם ונישא. ויש שאינן מנושאין ורמים כל ק, אבל נלרבים יותר למעלות תחתוניות של הנפש. ולכן העליס הקב"ה מלהודיע שכרן, כדי שירדוף אחר כולן, בכולן לריכים לו: ה) ההפסד שיתגלגל לך בעולם עובר ע"י עשיית המצוה: ו) בעולם הגלחי: ז) הרווחת ממון או עונג שיתגלגל לך כשתעשה העבירה: ח) למעלה מהשגתך: ט) לעומק לבבך אשר שם תתרוג מחשבות הטא בלך: י) דברי חטא שתדבר: יא) מעשה חטא שלך, כל הג' רשומים ללא לפניו ית', ואם בישתקו לך בשמים ולא תענש עליהם כרגע, לפניו ית' אינם שכוחים. [ועניין ספר שמוכר כאן ומאחר דוכתא בתרין וגפ"ש כבר פירשתים בתריכות ובלחיות בדרושותי לר"ה. ובפירושי ראשי אבות בתרון שזכרנו. וכאן נאמר בקיצור, שמרמז על שילוני הסבות החתיות שבעולם שבולן קשורין זב"ז, וכן כל הגופות וכל מעשיהן תלויין בהן, והן בהן, ויכולן בעולם הרוחני בתופן נפלא מאד, למעלה הרבה מהשגת האדם. וכל החתדיות הנ"ל תלויין זב"ז בחתיות ומלות ופרקים שבספר. והוא הוא ספר הבריאה. והיינו דקאמר הכא וכל מעשיך בספר הבריאה הזה נכתבים, ומש עשו רושם, שקלקלת

ציונים

הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. ב"נ ע"ח ע"ב במל"ל נפא פי"ב: דע מה למעלה ממך-מדרש תנלי פ"ה:

שנויי נוסחאות

ואי אתה בא. בכי"ק ובמסב"ב ואין אתה:

ראשון לציון

פ"ב א חוי"ם ד"ה והוי זהיר כו' שזה אין הסכל סובלו [ע' היטב במ"ק ע"ע"ח כהיב בלם מעגל כבלך כו' ובמדרים ל"ע ע"ב תנא בקור מולים כו'] עי' יל"מ:

באורי הגר"א

והסתכל כו'. כמ"ש בסוף פ"ב דמדרים (כ' ל') ובעבול תהיה ידלתו על פיכם לבלתי תתנאו זו הבוסה כו': דע כו' עין כו'. כמ"ש (לעיל ג"ד) כי עיניו על (כל) דרכי אישם (שם ל"א) וכל נעדי ספור (ירמיה ל"ב) אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני (משלי ה') כי נכח עיני ה' דרכי איש וגו'. ועי' בילקוט שם ובזוהר הרבה: ואוזן כו' כמ"ש (תהלים נ"ד) המטע אזן הלא ישמע וגו': וכל מעשיך כו'. כמ"ש (לעיל ג') ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו:

לקוטים

פ"ב א הר"ב ד"ה ושכר וכו' הלאה וכו' כן פירש"י אבל הוא קצת דחוק לפרש שכר עבירה דר"ל הטלאה ועוד דלפ"ז הול"ל אי"כ הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסדה והפסד וכו' דר"ל הטיב לעיקר שכר המצוה שהוא רב כנגד מעוט הפסדה והרמב"ם ז"ל פי' שהוא דבוק עם מה שלמעלה שאע"פ שלא התבאר שכר מצוה יש ללמדה וז"ל אבל מ"ע שתמצא אותה שיתחייב העובר ע"יה עונש גדול דע שבעבירה יש ג"כ שכר גדול וכו' וג"כ אמר שכר עבירה כשלא תעשה לזה גם זה לא התבאר אמנם תלמידהו מעשה שהחטא אשר עונש עונהו גדול שכר הנתנו בפי הערך הזה וכו' ע"כ ולעד"ן דלפ' לפי ע"ד מאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה ויהיה מלמד זה דבוק הדגול שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות שיש מי ששכרו מרובה מחבירו שבכל הולך אחר כוונת הלב מעין מה שפי' הרי"ש. וי"ש שאם בלת לעשות מצוה שלא לשמה חשוב הפסדה שיש לך על הכוונה שהיא שלא לשמה שהוא נוסף על השכר שיש לך על מעשה המצוה עצמה והדבר כן בהפכו בעבירה לשמה שאין שתחשוב השכר שיש לך על הכוונה הטובה שהוא יותר ויותר על מישהו שהפסד שיש לך על ענין עשיית העבירה עצמה פרי שבכל הולך אחר הכוונה הרחמנא לבא בני. (ג"ל):

www.daat.ac.il www.hebrewbooks.org

ח)בעבירה. כנגד הפסד שעתיד לבא לך ממנה: **ב** דרך ארץ. מלאכה או סחורה: שיגיעת שניהם משכחת עון. שהתורה מתשת כחו של אדם והמלאכה מפרכת ומשברת את הגוף ומתוך כך יגיע״ר בטל ממנו: וכל תורה שאין עמה מלאכה. וא״ת יהי עמל בתורה תמיד. ויגיעתה תהא משכחת עון. ומה צורך למלאכה. לכך הוזקק לומר וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. לפי שאי אפשר לו בלא מזונות. ומלטטם את הבריות ומשכח תלמודו: יהיו עוסקין עמהם לשם שמים. ולא כדי ליטול עטרה לומר כך וכך עשיתי בשביל הלבור: שזכות אבותם מסייעתן. שזכות אבותם של לבור ולדקתן העומדת לעד היא המסייעת אל העוסקין עמהן להאיר לאור לדקן ולא מצד טוב השתדלותן של העוסקים: ואתם מעלה אני עליכם שכר. אע״פ שאין הדבר בא לידי גמר טוב מצד מעשיכם. אלא בשביל זכות אבותם של לבור. מעלה אני עליכם שכר כאילו אתם עשיתם היטובה הזאת בישראל. הואיל ואתם עוסקים לשם שמים. פירוש אחר כל העוסקים עם הלבור להכריח ולכוף את הלבור לדבר מצוה ולדקה לו לפדיון שבויים יהיו עוסקים עמהם לשם שמים שזכות אבות של לבור מסייעתן להתם מה ב)שפקו עליהם ואפילו ממון הרבה. והלדקה שיעשו תעמוד להם לעד. ואתם המתעסקים לכוף את הלבור למצוה זו מעלה אני עליכם שכר כאילו עשיתם זאת המצוה מממונכם ממש. ורמב״ם פירש ואתם מעלה אני עליכם שכר כאילו עשיתם. אם בשעה שאתם עוסקים עם הלבור נתבטלתם מעשיית איזו מצוה בשביל עסקי הלבור מעלה אני עליכם שכר כאילו עשיתם אותם מצוה שנתבטלתם ממנה: **ג** הוו זהירים ברשות. אתם המתעסקים בצרכי לבור אע״פ שאתם צריכים להתוודע לרבות כדי לפקח על עסקי רבים. הוו זהירים וכו׳: ג)**ד״ה** עשה רצונו כרצונך בדרך חיים. דאי לאו הכי הוה משמע שהיא חוזר על האבות שזכר: מעלה אני עליכם. נמצא כך בלשון חכמים. כמו ואני ועקיבא בן יוסף ערב בדבר. ובמד״ש כתב במפרשים שבעבור הקב״ה. אומר אני שזכרו למעלה לש״ש. ע״כ. והוא דוחק: שכר הרבה. לשון ד״ח בי״ם גרסינן שכר הרבה. ופירושו שכר הרבה מאד יש לכם לפי שאתם עוסקים בצרכי לבור שהם רבים. ומאחר שהם רבים הרבה שכר יש לכם כאילו עשיתם הרבה. ע״כ: **ג** הוו זהירים ברשות וכו׳. כתב הר״ב אע״פ שאתם צריכים להתוודע לרבות כדי לפקח וכו׳ דעל כיולא בזה לא אמר שמעיה [בפרק דלעיל משנה י׳] כי זו מצוה רבה היא להתוודע להם לפקח על עסקי לבור ומרדכי ורבינו הקדוש יוכיחו. מד״ש בשם רש״י ן׳ נחמיאש כתב שבמכתב ירושלמית הגרסא ברלונך בבי״ת. והשיבה אלא תעשה המצוה כמתקלף בלף וחמה ועלבון לב אלא ברצון ובשמחת לב כדי שגם הוא יעשה רצונך ברצונו שלפעמים יעבה הקב״ה רצונו של אדם

*) פירוש שלשון העומד מרבות עצמו. ח) גר״ב ד״ר מן העבירה. ב) גר״ב ד״ר מיפסקו. ג) גר״ב ד״ר מרשם סי׳ ד׳ אלא ד״ש אל הפרוש מן הלבור. בלף

מספרך אשר כתבת. אמחנו מספרי. והיה מספיק למניעת העבירות. כמיסתכל וידע ממעשיו בספר כתבון. ואין זה אלא כדי שפעלו וגמולו יבלם לו. הבל לא ידע ויבין לא זאת כי אם בהקדים לו הודיעה שים רוחה ושמע. לכך הוצרך להקדים גם אלו הפנים. וכתב בדרך חיים. כי אמר עין ואזן בלשון יחיד כי לא אדם הוא שיש לו עיני בשר ודם. חס ושלום: **ב** בנו של רבי יהודה הנשיא. הוא רבי שבחלת הפרק: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ. פי׳ בדרך חיים לפי שהדרך ארץ קודם בזמן להלמוד תורה להכי טופל תלמוד תורה עם דרך ארץ במלת עם. ע״כ. ואני מלאתי להר״ש שפי׳ במשנה ד׳ פ״ז דטהרות שהוא כמו רוחה חיים עם אשה. דחיים הוא עיקר והכי גמי* תורה עיקר: וכל העוסקים עם הלבור כו׳. גראה דלפי׳ אחר שכתב הר״ב. שמכריחים הלבור וכו׳ שיכריחו לשם שמים. דר״ל ואל יחושו על הלבור שלא יוכלו לשאת המשא הכבד הזה שזכות אבותם מסייעתם לתת וכו׳ ואפילו ממון הרבה. ובלבד שיהיה העסק הזה שמכריחים כו׳ לשם שמים. ולא לשום לד פנייה אחרת בעולם. ועוד ג״ל לפרש דשזכות אבותם וכו׳ נמשך למעה לואתם מעלה וכו׳ והכי קאמר הוו שמים. ולשם שמים. כשתכריחו הלבור לצדקה ולפדיון שבויים ואני מעלה עליכם וכו׳ שהרי הלבור הנותנים. זכות אבות היא שמסייעתן לתת. ואפי׳ הכי לדקתם של הלבור שנתנו עומדת לעד. כך גם אתם אע״פ שלא נתתם אלא שכפיתם והכרחתם לבור גם אני מעלה וכו׳ כמו שלדקת הלבור עומדת לעד. אע״פ שזכות אבותם היא מסייעתם. ונהכי אתי שפיר דלא תגן בלשון נסתר כמו שהתחיל וכל העמלים וכו׳. ועוד שהיה לשון קצרה ואני מעלה עליהם וכו׳ אלא דאי הכי הוה משמע דקאי גמי על הלבור כמו ולדקתם וכו׳. ולאיזך פירושא יש לפרש דהא דקאמר ואתם וכו׳ כמ״ש גרסא בספרים. ובמד״ש כתב במפרשים שבעבור הקב״ה. אומר אני שזכרו למעלה לש״ש. ע״כ. והוא דוחק: שבר הרבה. לשון ד״ח בי״ם גרסינן שכר הרבה. ופירושו שכר הרבה מאד יש לכם לפי שאתם עוסקים בצרכי לבור שהם רבים. ומאחר שהם רבים הרבה שכר יש לכם כאילו עשיתם הרבה. ע״כ: **ג** הוו זהירים ברשות וכו׳. כתב הר״ב אע״פ שאתם צריכים להתוודע לרבות כדי לפקח וכו׳ דעל כיולא בזה לא אמר שמעיה [בפרק דלעיל משנה י׳] כי זו מצוה רבה היא להתוודע להם לפקח על עסקי לבור ומרדכי ורבינו הקדוש יוכיחו. מד״ש בשם רש״י ן׳ נחמיאש כתב שבמכתב ירושלמית הגרסא ברלונך בבי״ת. והשיבה אלא תעשה המצוה כמתקלף בלף וחמה ועלבון לב אלא ברצון ובשמחת לב כדי שגם הוא יעשה רצונך ברצונו שלפעמים יעבה הקב״ה רצונו של אדם

ב רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר. יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ. שיגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. וגוררת עון. וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים. שזכות אבותם מסייעתן. וצדקתם עומדת לעד. ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם: **ג** הוו זהירין ברשות. שאין מקרבין לו לאדם. אלא לצורך עצמן. נראין כאוהבין בשעת הנאתן. ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו: **ד** הוא היה אומר. עשה רצונו

ב יפה תלמוד תורה עם ר״א. נמל״ר כ׳ נמל׳ פי׳ נ׳ קה״ל פ״ז פסוק י״ח מ״ו ז״ב מכ׳ פ״ת ה״ו פמ״ג עכון נ׳ מוס״מ יו״ד מ״ו רמ״ו סעיף כ״א בהגה: וכל העמלים עם הצבור. מ״מ״ל נכה פ״ב י״ת:

שנוי נוסחאות

ב סופה בטלה וגוררת עון. בכי״מ ובמתו״ן לסוף.. וכ״ה בכ״י (נסח ..לגרור עון וכ״ב); בכי״ק ..לגורר עון ואולי ל״ל כמו בכ״י לגרור. העמלים כו׳ עמלים עמהם. בכ״ו יוכה העוסקין. עוסקין וכ״ה עוסקין גם בנע״כ ועי׳ רש״י; בכי״מ ..עמם במתו״ן העוסקיוהעמלין.. עוסקין ועמלין.. מעלה אני עליכם שכר (הרבה) באלו עשיתם. בכי״א וכרכ״ו ליתא: בכרכ״ו יוכה ליתא גם למלת שכר וכן ליתא גם בכ״ל בכרכ״ו; בכי״ק מעלין עליכם שכר באלו.. **ג** (לו) לאדם. בכי״ק ובמת״ו ליתא וכן בסמוך. נראין כאוהבין, בכי״ק ונראין.. בכי״מ באוהבין לאדם: **ד** הוא היה כו׳ שפני רצונך. בכי״מ גם הדבור הזה בסוף מ״ס. וכמ״ו כתב שלמת הסלכה כתובה בפ׳ כ׳.

ראשון לציון

ב **תוי״ט** **ד״ה** מעלה אני עליכם ממלת כך בלשון חכמים כמו אמ ועקיבא כו׳ פעמים הרבה בספרי המקובלים ומוחכר ג״כ בתחובת בתר שבע סי׳ ע״ג ד״ה ואשר פעלת ממני כו׳ ועליו אמר רבי ישמעאל כל כיודע כו׳ ואני ועקיבא עכרים בדבר: **ג** **תוי״ט** סר״ה הוו זהירין ברבות כו׳ ומרדכי ורבינו הקדוש יוכיחו [ע״י מגילה ט״ז ע״ב לרוב אמרו ולא לכל אחיו] ועיין יסל״מ:

באורי הגר״א

ב יפה תלמוד תורה כו׳. כמ״ש (קהלת ז) טובה חכמה עם נחלה ועיין ילקוט שם: ובל תורה כו׳. כמ״ש ברש״י דברכות (ל״ב ב׳)ת״ל ותספת דגנך כו׳: וצדקתם עומדת לעד. כמ״ש ברכות (ל״ב ב׳) ואלמי. לא תשכחך זה מעשה שני הן על כפיס תקוניך עי׳ העניה ד׳ ל׳: ואתם כו׳. פי׳ הרמב״ם שאף שיתנו עשיית מצוה כו׳ וכמ״ש בפ״א דברכות (ד׳ ע״א) ופ״ו דשבת (פ״ג ה׳) מאי ולהושבי גו׳ וכמ״ש (מכות פ׳ כ׳) ע״פ פנים וגו׳ אם כן עם הכתוב לעטפל כו׳ ק״ו לעטפל לעושי כו׳: **ג** הוו כו׳. כמ״ל פ״ח: **ד** הוא היה כו׳. כמ״ש

תוספות רעק״א

פ״ב **ב** [אות ג] **בתי״מ** סר״ה יפה כו׳. תורה עיקר. ועיין בתוס׳ ישנים יומא דף פ״ד ע״ב ד״ה תשובה. ובהגהות מיימון פרק ג׳ מה׳ ת״ת:

יכין תפארת ישראל יכין

בקלקלת עליך מעשה בראשית ופי׳ לקמן פ״ג פי׳ ק״ו]: יב) היינו רבי בבמבנה ה׳ [בשבת ל״ב ב׳ וקידושין ס״ג ח׳]. רק שבחייו קרא״הו רבי סתם, ואח״כ נקרא רבי יהודה הנשיא: יג) ר״ל לימוד התורה הוא יפה רק כשיש עמה מוסר ועצות: יד) דרק ע״י יגיעתך בשתיהן, יבתכה ממך כל אפשריות לחטוא: טו) לא שגם המצרכתיך יסרה: טז) מצורדת תמידי לבקש הצטרכתיך כל שעה: יז) שע״י העניות יוגרם לחטוא: יח) ר״ל בצרכי לבור, ועי״ז מתבטלין ממלאכתן, ובדי גם מלימוד התורה רבאין להתבטל כשאי אפשר לעשות ע״י אחרים [בפ״ק ד״ש ח׳]: יט) ולא להתפאר, וכ״ש שלא להשתדר על הלבור בשביל זה: כ) של לבור: כא) להמתעסקין, שיעשו פרנסתן בלי יגיעה [וב״ל דמס״ע קאמר אבותם במ״ס, ומסייעתן בנו״ן, לגלויי דאמאי דקאי האי לא קאי האי. או דמן מסייעתן הוא כמדברים בשדן בלשון אחרית]: כב) אף שע״י עסקן עם הלבור מתבטלין מתורה ומעסק בפרנסה. והרי רק ע״י יגיעת שניהן משכחת עון, אפ״ה לדקתם זאת עומדת להם בכל דבר: כג) שיעלה עליכם הקב״ה שכר הלימוד ועסק במלות שנתבטלתם מהן ע״י עסק הלבור, תשלומו כאילו עשיתם לותן: כד) אתם העוסקים בצרכי ליבור כשתטרכו להתוודע עם אדוני הארץ שברשות וכח בידם להטיב לליבור [ברש״י שבת קי״ח ב׳]. הוו זהירין לבלי לבטוח בהבטחתם, לפזר להם ממון הלבור במתנות יותר מדי. גם לא תבטחו בהבטחתם לגלות להם עניינים, שאפשר שיזיקו לגבור עי״ז: כה) בשעה שיקבלו המתנות: כו) מדקאמר לעיל [מ״כ] שלריך לעסוק בתורה ובמלאכה אמר כאן נעשה

www.daat.ac.il www.hebrewbooks.org

בחוף וחמה להעניבו בחרוזה. כענין להסמדס עדי עד ולהאכילו לאבל כסהוא עושה ברלון אחריתו יגבא מאד: בטל רצונך וכו'. ג"ל דעשה (רצונך) [רצונו] וכו' אמר כלפי מ"ע ולפיכך אמר בטל רצונך וכו' כנגד מצות ל"ת: הלל אומר וכו'. ראיתי אחד קדום מדבר מוהר"ר מנחם עזריה בספרו עשרה מאמרות מאמר חקור דין חלק ב' פי"ט שהלל זה הוא בן בנו של רבי שרחן בכבול עם יהודה אחיו. פרק מקום שנהגו [דף כ"א] וכאן שנה רבי על עצמו לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. ואח"כ סמך להלל זה. דברי הלל הזקן אבי היחס שאמר אין בור ירא חטא. ושני הלכות לא דקדקו בזה ושניים גבי אין בור ירא חטא. הוא היה אומר. ע"כ. ואם קבלה היא נקבל. ואם לדין הנה רש"י כתב בהדיא שזהו הלל הזקן שבפרק הראשון. והרמב"ם כתב על לכשאפנה וכו' דזה דומה למה שקדם ממלות שמאי חברו עשה תורתך קבע. ע"כ. וסמך דבריו הללו לכאן. לפי שרבן גמליאל אמר בענין העמלים עם הצבור וכו' וגם להסמיך לקבלת ר' יוחנן בן זכאי ממנו דתנן במשנה ח'. וזו היא הסבה בעצמו שגרמה לבעל המאמרות שגורם במשנה דלקמן הלל אומר ושהוא הלל הזקן: אל תפרוש מן הצבור. פי' הר"ב שאינו רואה בנחמת לבור. וקשיא לי דאי מכוס הא. יש לבעל הדין לחלוק ולומר מכל אומריה לגרעה לא מעוקלך ולא מדובבך. ורש"י מסיים ואינו רואה סימן ברכה לעולם. בפרק אחרון דתענית. ע"כ. ועוד י"ל דודאי דנחמת לבור עדיפא מלרחם בכן מדה טובה מרובה. הי נמי שאינו רואה וימות בלא עתו לו יגלה ממקומו: שאי אפשר לשמוע. פי' הר"ב כלומר לא יהיו דבריך מסופקים וכו' שמא יעטו וילאו למיתה. וא"כ היינו הא דאבטליון פרק קמא משנה י"א ותו למה לי. אבל הרמב"ם לא פירש לענין מיתה אלא שלא יהיו פשוטי הדברים מרוחק מאד ובטל מן הדבור שהוא אומר לא יהיו דבריך לריכין לפירוש רחוק והסתכלות יתירה. ואז (יעטה) [יכיעם] הכומע. ע"כ. ולא כאשר הבין בעל מד"ש דדברי הרמב"ם כדברי הר"ב: שסופו להשמע. פי' הר"ב לא הגלה סודך וכו' כי עוף השמים יוליך את הקול. דריסא דקרא (קהלת י') גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר: ואל תאמר לכשאפנה אשנה. ול"ק לגרסה רש"י [דגרס] שאפשר לשמוע ומפרש בדברי תורה וכו'. דא"כ הוא כפל לשון. אלא דלחזק דבר

ד אל תפרוש מן הצבור. פי' פענים י"א פ"א לקמן פ"ד מענים ה' בנ"א פיס"ם פו"ח מ' מקצ"ל פ"ה: ואל תאמן בעצמך כו' גרסינן ב"ם פ"א יהומעי שנת פ"א ס"ג: ואל תאמר לכשאפנה אשנה. פי' מלבש פמליס מאמור קי"ם פכון עם נעשון לה' מי' פ"ג מה' פ"ה פ"ז:

שנויי נוסחאות

ברצונך. עי' הוי"ט. בטל רצונך. בד"ל ובטל. מפני רצונך. ובספרים (הדוחים) שמספה כאן מפנה זו רבי ראובן בן אצטרובלי אומר אין אדם נחשד בדבר אלא א"כ עשאו או עשה כיוצא בו או שחשב לעשותו או שראה מתעסקים בו והמה אזנו לשמוע את דבריהם. הוא היה אומר הרמסיות והמרחצאות ואיסטרטיות לשם מלכות זו עושין ואינו לשם שמים. ולאה מו"ק דף י"ח ע"ב (הדור עבודת ישראל). הלל אומר. בכי"ק ר' הלל. וכתב בפי' ממ"ו הילל כתב במסיות בגיטו גרסוס וכי' לפרים בלא ר' ו.וה הילל הזקן אבל המעתיקים קלקלו הגורה ועשו בדי של מין הכנות ונתחלפה להם ד' בריש וכ' ר' הלל כו' ע"ם. ועי' תוי"ט. אל תפרוש. בד"ן ובכי"ק ו כי' מ ובמשב"ב אל תפרוש עצמך. (ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע). כמי הגרלה מרמ"י היתה לפנינו גם הנוסחא שאפשר; בכי"ק ..שאיפשר לו להשמע שסופו (?) המלה שסופו (להשמע) ליתא, (ודע דבכי"ם זה יבוא הרבה פעמים המלה אפשר במקום ב' המלות אי איפשר); ברבינו יונה ..וסופו להשמע; בכי"מ ליתא לכל הדבור; במהו"ל ..שאיפשר לשמוע וסופו להשמע.

ראשון לציון

ד ברש"ב ד"ה כדי שיבטל לון אחרים כו' כלומר שאמרו בפ' במה אמה (דף סג ע"א) כו' ע"ם דלמתא קלת בפנעון לאחר: תוי"ט ד"ה בטל לונך כו' אמר כלפי מ"ע. עיין יסל"מ:

באורי הגר"א

(ס"ב כ"ג) מובל בחדש לדיק מובל ביכלה אלקים וכמ"ם נפ"ג דת"ק ע"ג כ'): בטל על. בס"ם בפ"ה דגיטין (ז' ע"ח) דוס לה' וגו' בפסח כו': אל הפרוס. כמ"ש (שמות י"ז) ויקחו אבן ויסימו תחתיו ו'ב'פ"ה דתענית י"ח ע"ח: ואל תאמין כו'. כמ"ש (יחזקאל י"ח) ובמוב לדיק מלדקתו וגו' וכמ"ם בפ"ד דברכות (כ"ט ע"ב): ואל הדין כו'. כמ"ם (בקהלת ו') הכמילים וגו': ואל תאמר כו'. פי' שלא תאמר דבר נפסד ותאמר מיני תוכם שאי אפשר להתגלות הדבר הזה וכמה שכתוב [קהלת י] ובחדרי משכבך וגו' כי עוף השמים וגו' ועי' פ"ח דב"ב (ד' ע"ח): ואל תאמר לכשאפנה אשנה

יבין תפארת ישראל יבין

עשה וכו': כז) כשתעסוק בתורה שהוא רצון שמים, עסוק בזריחות ובשמחה בלי פיזור מחשבות בדברים אחרים, כמו שתתעסק בענין פרנסתך שתייחד כל מחשבותיך לעסקך: בח) שיבוא לך פרנסתך בזריזות ובלי טרחא, דבזמן שיבטל עושין רצונו של מקום, מלאכתן נעשית ע"י אחרים [ברכות ל"ט ב']: כט) כשתאותיך נלרלעות ילחמו בך נגד חיוביך לשמוע בקול ה': ל) רצון המתנגדים לך והרוצים להריע לך, יבטל למען המיבך ולהלילך. ואפי' רצון עצמו כ"ש [הייטו שיזור הטבע הפשוטי] יבטל למען טובתך [במ"ק דע"ז ב]: לא) מדקאמר ר"ג [במ"ב] האיך יתנהגו עם הצבור, הזכיר נמי הכא דברי זקינו הלל בעסק הממונה לנהיג לציבור: לב) כלל בזה ה' עניינים (א) שלא יפרוש ממנהגי הצבור, וכמ"ש הז"ל אזל לקרתא אזל לנמוסיא [ב"מ דפ"ו ע"ב]: (ב) כשמתכנסין לקבוע שיעור לימוד, או להתפלל, או להתיעץ בעסק מצוה או בצרכי צבור, לא יאמר יחליטו הם מה שירצו ואני מהרהר בכך או בכך, רק צריך ליעץ לטובת הצבור ולסיים בכל דבר לעבודת ד'. (ג) כשהצבור ולא הוא שרויים בצער, ידגים לרתם כאילו הוא עצמו נ"כ שרוי עמם בצער [בתענית י"א ע"ב]. (ד) כשמתפלל על עצמו, ישתתף ע"ע בתפלתו עמהן, לבלול ע"ע בכלל כל הצלרכין בזאת. (ה) אמנם כל עוד, כשנתמנית למנהיג הצבור, אף שאז אינך רשאי להתערב עמהן ממש, שלא ידמו שאתה כאחד מהן ושוה להן, אפ"ה לא תפרוש מהן לגמרי, כאילו אתה האדון שאין כבודו להתערב בין עבדיו, שעי"ז תאבד אהבתם שיחשבוך לזר המתנשא עליהם. וזהו שאמר החכם היודע לרקח הסלסול והעגווה במשקל נאות שוה בשוה, לפי הזמן, והמקום, והאדם, הוא האיש המולאה, אשר יהיה אהוב, ומכובד לכל. [ומאור אלה הדברים המעטים, כי הם סוד יקר, אשר יבאו בו מוב בני אדם במדת הן אמר והן יתיר]: לג) אל תבטח בעולם חזקת הלאתך ובעולם חזקת לדקתך. דאמרי אדם מפחד תמיד. דשלמה נפל מכסאו בסוף ימיו [בגיטין דס"ח ב]. ויוחנן בה"ג זקן בן פ' שניס נעשה לדוקי [בברכות כ"ע א], והי' דבר היולא מהכלל, דהרי אמרו [יומא ל"ח ב] דביון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא, שוב אינו חוטא, דאין למדין מהכללות אפי' במקום שנאמר בהן חוץ [בגיטין כ"ז א]. לכן אל תפרוש מהצבור ברבבותא, כדי שיהיו לך אוהביס לעמוד לך בעת צרתך, וגם הם יטו לבך בעצתם ליצך בדרך ה': לד) כשאתה מנהיג הצבור ותדון אדם שעבר עון אשר חטא, שפיט אותו בחמלה, אל תבזהו, אבל תלטער על רפיונו שלא היה יכול לעמוד בנסיונו. דעדיין לא הגעת למקומו ועמדת בנסיון. כמ"ש שהמעש"ה (משלי ו') אל יבוזו לגנב וגו' ומצאה יפלם שבעתים: לה) תוכחה למנהיג לנמנס ולדקדק מאוד בכל מלה שידבר כמוצאת מעות. דאם כל אדם ראוי שידע מה שידברו לא ידבר מה שידע, מכ"ם המנהיג שמחוייב כן. דלפי משקל הענייניס שתחת ידו. כן יגדל הנזק כשישמע סוד מסודותיו להון: לו) דאגיס לכותל, ועוף השמים יוליך את הקול: [ולהגרסא שאי אפשר לשמוע, י"ל שהוא תוכחה לרב שמלמד לתלמידיו ומכ"ם

ושמע מיד: לבשאפנה. מעשקי לעטוק בתורה: **ה** בור. ריק מכל דבר ואפילו בעיב מטר ומתן ליו יודע. והוא גרוע מעם הארץ. תרגום והלמה לא תשם [ברלשית מ"ז]. ולרעה לא תכור: ולא עם הארץ חסיד. לבל ירא חטא לפבר שיהיה שהרי הוא בקי בעיב מטר ומתן: ולא הביישן למד. שהמתביים לשאול שמא ילעיגו עליו. ישאר תמיד בספקותיו: ולא הקפדן. הרב שמקפיד על התלמידים כשטולים לוחו לא ילמד כראוי. אלא לריך שיסביר פניס בהלכה לתלמידיו: ולא כל המרבה בסחורה מחכים. דכתיב (דברים ל') ולא מעבר לים היא. לין התורה מצויה בלוחם שהולכים מעבר לים [עירובין נ"ס ע"א]: ובמקום שאין אנשים. לשבר בדרש ולהורות הוראות: **ן** על דאטיפת אטיפוך. רשע היית ומלמדים לת הברות ומליפן בנהר. ובלותה

תאמר לבשאפנה אשנה. שמא לא תפנהלי): **ה** הוא היה אומר אין בור ירא חטאלא). ולא עם הארץ חסידלב). ולא הביישן למדלג). ולא הקפדן מלמדלד). ולא כל המרבה בסחורה מחכיבלה). ובמקום שאין אנשים. השתדל להיות איש לו): **ן** אף הוא ראה גולגלת אחת שצפה על פני המיבלז). אמר לה על דאטפת אטפוך לח)

הוא כופל. ושוד די"ל דלהלה למימר דלפילו שלא לשמוע מזולתך אלא לשמוע בעצמך לא תאמר לכשאפנה אשנה: **ה** אין בור ירא חטא. עיין בפרק דלקמן מכנה ט'. ובפי' הר"ב שם: עם הארץ. מפורש בדברי הר"ב במשנה י' פ"ה: ולא כל המרבה בסחורה מחכים. אמר כל לפי שאפשר וכבר נמלא מי שהרבה בסחורה ויחכים. כענין ר"א בן חרסוס. לו לוקפא וכאילו רבים הביאוס המפרשים. מדרש שמואל. ופירש עוד בשם החכיר דלאמר מחכים שהוא פועל יולא ומוזר למה באמר ואין הקפדן מלמד. ואמר שכל המרבה בסחורה אינו מחכים כלומר שבעתות הפנאי ילמד להחכים אבל לא יחכימם: המרבה בסחורה. דוקא קאמר שמרבה. דבלא מטא ומתן להחיות גופו גם תורתו אינה מתקיימת כדאמרינן לקמן אם אין קמח אין תורה. ואמרינן נמי לעיל יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ: **השתדל.** עיינו ההרגל והמתנהגה לדבר.

ותרגום ויאחבק אים עמו [ברלשית נ"ג] ואשתדל גברא עמיה. הרמב"ם: **ן** על דאטיפת אטיפוך וסוף מטיפיך יטופון. וא"ת ע"כ הרלשון בהרג

כשלאתה

יכין תפארת ישראל בועז

[ומכ"ש למחבר ספר] שלא יאמר דבריו דרך מידה, שא"א להכינו רק בסוף אחר עיון גדול [ומזה נמי שלא לכתוב בספר הרבה ראשי תיבות שאינן מורגלין שע"ז יבולה זמן שלומד בו]: לז) גם זה להזהרה למנהיג הטרוד הרבה, וכמו כן לכל אדם הטרוד בעסקיו, בכשיהיה לו פנאי קצת באמלע טרדותיו לא יאמר מה אוכל ללמוד בזמן מועט כזה, אלא כשיהיה לי פנאי הרבה מעסקי אשה ומלמוד, שמא לא תפנה, והרביעית שעה הפנויה שאבדת, הוא חלק קטן מחייך שמחובר בולו מהלקים קטנים כאלה, ועי"ז התרשלותך לא יסוב עבודתך זאת לך לעולם (ב): לח) בור הוא אדם בעל וריק, והוא כשדה בור, שלא נזרע בלבו גם תורה גם ד"א, מוסר, ודרך ישרה. והוא גרוע יותר מע"ה שיש בו עכ"פ דרך ארץ [כפושט דכ"ב א]. ואדם בור כזה, אפשר שיהיה ירא אלהים ושלא יחטא, אבל כל עבודתו בלדקת ויובר, אינו רק מירלת עונש, וכל חיוביו לאלהים ואדם, הם כנימוסים מוכרחים בעיניו. והוא אינו עושה אותן משום שירא מ ה ח ט א ש ל מ ו שיהיה לתובבה בעיני ה', כי לא התבוררו בנפשו אהבה וחיוב הראוי לאלהים ואדם: לט) הרבה מיני ע"ה יש [כלא"ש פ"ה אלו שוברין]. והכלל מייריו באדם המוני, שהדריכו אותו במדות ישרות, רק בלא למד תורה ולא הורגל לפני חכמים לראות מעשיהם והנהגותיהן. לכן אי אפשר שיהיה חסיד, ליל לפנים משורת הדין, דלדבר זה לריך הרגל לראות עשיית מעשים כאלו, שיקנו רושם בנפשו: מ) דהאדם שיפנוס כבודו כשישאל על דבר עמוס או תמוה שירלה בספר או שישמע ולא יבין, אפני שירא שיחזיקוהו כחסר דעת, הוא נשאר חסר דעת תמיד: מא) מי שהוא קפדן וכעסן, אינו ראוי ומסוגל להיות מלמד לתלמידים או מורה לעדה, דמלבד שע"י הכעס יסתלק חכמת המלמד באותו שעה להסביר דבריו יפה [כפסחים פ"ו ב], ויתבלבלו דעת מסמיע ושומע. בל"ז איך ישגיח התלמיד על דברי שולחו, הוא הרב או המורה שהוא ככבשן אש היורה זיקים חלים ומוה סביבו בזעף ובחימה. ואולם דברי הכמים בנחת נשמעים. [ומ"ש חז"ל [כתובות ק"ג ב] זרוק מרה בתלמידים היינו כשמתעללים מלהשגיח יפה. וגם אז לא יעיר ברב כל חמתו, וכ"ש הדורש טוב לעמו, לא יהיה רק כזורק מרה, שבמיגיע אל השומע כבר נפסק הכעס מהמשמיע, שחוצה הרב לרחם על הבלתי יודעים ועל התועים שבתלמידיו, בהיקו יבא עלות הגלאים, ובדברי חן ותבונה יקרבם תחת כנפי השכינה, למען יכירו כי אוהבם אמיתי הוא, המיעלם רק לטובתם]: מב) דכשמטובב בטרדות, אפי' בסחורה דלריך נמי השכלה, אפ"ה לא ראי זה כראי זה, ובא זה ואיבד את זה, שע"י שמחשבותיו מפוזרים, לא יחבים א"ע לו אחרים. וכמ"ש חז"ל [עירובין נ"ס א] לא מעבר לים היא, לא תמלא ד"ת בסוחרים הפורשים לים: מג) כשיראה הדיר פרוץ מרובה על העומד בפרץ, ומרגיש בנפשו כי רוח ה' נוסשה בו ויחל לפעמו. יתחזק בה' ויבטח בעזרתו לעמוד ברשה ולהתאמץ בדבר ה', לכוף התועים ללכת בדרך ישרה. וי"א דה"פ אפי' במקום שאין אנשים ואתה הביאני עומד בין הנשים, שיתדמו כאילו אתה בתמת עוק נגדם, השתדל להיות אים, ולא תשתקע במעט חכמתך כי רבה היא בעיני הטייס הלזו. וי"א לעטיין ליעות קאמר, דהלגע לכת עם אלהיך [כברכות נ"ח ב]: מד) והתפעל על בזיון הגוף שלא נקבר: מה) ר"ל בלאי ספק גם אתה בזית אחרים

שזיקה

ה אין בור ירא חטא. ירלמלמי בלטות פ"ס ה"ל פוסמפת בלטות פ"ו: ולא הבישן למד. פמי ד"ל שמפת פ"ג: ובמקום שאין אנשים נו'. פי' ברכה פ"ג ע"ל: **ן** אף הוא ראה גולגולת נו'. פוגה נ"ג ע"ל:

שנויי נוסחאות

לכשאפנה. כ כי י ק **בשאפנה:** **ה** ובמקום ש א י ן אנשים כו'. במתו"ר .. שאין איש.. ובכרכות (ס"ג ע"ל) מביאו בלי אמרי באתר דלית גבר תמן חוי גבר (סדור עכו"ל) וע"ש: **ן** גולגלת (אחת). במתו"ר ליתא. שצפה. בסדור כ"י צפה. אבר לה. בכי"ק ואבר.. (עיי) דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך. כד' ריטוא ווימא ליזה; בכי"ק אל (?) דאטיפת אטיפוך.. ; כד"ל ..מטיפוך ; בפי' מחז"ו כתב ים מטיפות שכתוב בתן דעטפת שטפוך והיא היא שאהיות אתה"ע מתחלפות אבל אל אתותה ווכ שכתוב בתן על דאקפות אקפוך [ויקפ הכרוך] מתרגם וקפא מרזלא:

ראשון לציון

ה חוי"ט ד"ה ולא כל המרבה בסחורה כו' וכבר נמלא כו' כענין רבי אלעזר בן חרסוס אז אילפא כו' [שובדא דאילפא] מבואר בענים כ"א ע"א שהלך לסחורה לאנסכ"ל בן חרסוס ונשמע ביומא ל"ח ע"ב שכל העובר הים לו מאבינו והוא לא עסק בלל בסחורה ולא אדע כוונת הש"ע בזה]. וע' יסל"מ.

באורי הגר"א

אמה פ'. כמ"ש (משני כ"ו) אל תתהלל ביום מחר כי וגו': **ה** ולא הביישן למד. כמ"ש (משני ל') אם נבלת בהתגאל ואם זמות וגו'עי' ברכות (ס"ג ע"ב): ולא הקפדן מלמד. כמ"ש (שם) ודבר ה' אל משה פיום וגו'כשם שאני הסברתי כו' הכל בכעס כו': ולא כל וכו'. כמ"ש בדים פ"ה דעירובין (נ"ה א') ולא מעבר לים היא לא תמלא לא בסחרים כו': **ן** על דאטפת כו'. כמ"ש (שמות כ"א) ואם לאלהים אנה לידו (שמ"ל כ"ד) מרשעים יצא רשע כו' ומ"ש (מכות י' ב') שמזמן לפורענות אחר כו':

לקוטים

ן וזו"ש ד"ה על וכו' וא"ל וכו' ולעד"ן דמעיקרא כל דברי הלל בזה הם דרך רמז וזה ע"ד מה שכיון שנגלה ע"י רבי' אחור המופלא הא"י אלה"ם בס' הגלגולים שעוש הרוחא שמתגלגל בשקחות אמים ולפי' אמר אף הוא ראה כלומר ראה בחכמתו והיין בעין שלו ובוחה סקדש

www.daat.ac.il www.hebrewbooks.org

כשאתה חושב למפרע תמצא שהוא לא הרג. והרי הבל הרגו קין והוא לא הרג. וא"כ מגליה שאמר על דאטפת אטיפוך. וכ"ש דקשיא על מה שאמר וסוף מטיפיך יטופון. דדלמא לא. ומעשים בכל יום כמה רצחים במתים על מטתם בידי שמים. ["ורציתי אני קושיא זו שהוקשה במדרש רבה פרשת ואתחנן על פסוק שופך דם האדם באדם דמו יישפך. אמר ר' לוי והרי כמה בני אדם שהרגו ומתו על מטותיהם. השיבו אותו מהו באדם דמו יישפך כשיבואו כל בני אדם לעתיד לבא אותה שעה דמו יישפך. ע"כ. וקושיא ראשונה נמי שעל הרישא הגה רציתי המאמר הזה על דאטפת וכו' דאיתא בברייתא פ' החליל דף כ"ג וסס פירש"י הוטל למים והכיר בו שהוא רוצח. ע"כ]. ובפירש"י דעל מסכתא דידן כתוב יש מקומות אלא נהגו לומר זו ההלכה. ע"כ.

ר"ע מברטנורה

וסוף מטיפיך יטופון[מו]: **ן הוא היה אומר**[מז] ובאותה מדה מדדו לך: וסוף מטיפיך יטופון. שלא היה הדבר מסור בידן להרגן אלא לב"ד והקב"ה מסרך בידן שמגלגלים הובה ע"י חייב

לאבל הרמב"ם גם הר"ב וכל המפרשים העתיקוה. ובעל מדרש שמואל אמר בתירוץ הקושיא דסיפא דלכך אמר וסוף מטיפיך כלומר דלסוף על ידי גלגול המקיים בדברי רז"ל והסכים לדעתם פירש"גורה [ומאר חכמי האומות כאשר הזכירם האברבנאל בפרשת תלא] סופו שיוטפף. ובקושיא הראשונה נדחק מאד לומר דהבל שאני שאמרו ז"ל שהאין בקדושה אבל הגולגולת שפע עליה שהרגה ולא שהליה. שהשריגה יותר מצויה מהגלה. עכ"ל. ולא יתכן בעיני כלל לומר שלא היתה כוונת הלל במאמרו זה כי אם מה שהוא דבר בלתי הגון כי לא עוביים אותו מאבותינו ורבותינו ע"הלוקם שבהבה בספריהם ומעולם לא דברו בה כי אם ע"ד רמז ותיבה ונתנו עליה שהוא סוד גדול ולכון הרמב"ן ז"ל בפירוש איוב ישיד שבתב שם כו' :

לקוטים

שעליו גולגולת אחת דייקא וכו' כלו' אים לי שהיה מגולגל ע"פ המים (ולא תתמה שגם רבי' אליע"ז ז"ל הסיג לזה בדרוש קדשו שהיה רואה ו י ו ד ע מגולגלים בדלת"מ) ומזה ידע בודאי שזה היה בשון הריגה ולפי' א"ל על דאטפת וכו' וכדרך המד"ש שע"י גלגול הוא הכל ואמרו בלי תרגום בשביל זה שאמר וסוף מטיפיך וכו' שלא להיות פותח פיו לשטן דסוף סוף אינו מוכרח שע"י התשובה אפ' לעכל מן העונש ולפי' אמרו בלי' אמרי שלא יבינו המקטרגים ומעשה זה ג"כ שאינו דבר מחייב ומוכרח לא אמר שמאמר בלי גזרה ומשמיע לרבים ומפני שזה דבר שראוי לסתירו בסוד ה' ליריאיו אמר בלי' דשמעה נמי לפי פשוטו שראה גלגלת ממש של רוצח ואמ"ל כן כפי פשוטו ע"מ שהשכל מחייב כי פועל האדם ישלם לו וכדרך האמה וכו' והשתא באופן זה לא יוכל לומת מ"ו תקלה ע"י דבריו כי שמוניים שאין מביעים לוהו אלא ע"פ פשוטו ממש לא דעת ולא הבנה בהם להעמיק שאלה כל מה שהרגים הר"ב תי"ע ולא יבאו לידי מבוכה והתלמידים והחכמים אם לא יבינו עומק דבריו בכבר הקדים לזה ולא הביאן למד ואם ישאלו יודישם רמז דבריו שאמיתי ולפי' אמר אף וכו' שהוא מקושר עם מ"ש לעיל ודוק שבר' לפי קטנותי כי בדר"ז יהוקן כל מה שבק' אחי"ע ז"ל ואם תעיין בעומק דברי רש"י ז"ל דפ' החליל שהעילהו למים והכיר בו שהוא רוצח אמצא דקדוק לודאי שביון לאמר שאמרה וכל רז לא אים ניא אלא שגם הוא ז"ל סמך הד בריים והזכירן ברמז הטעם הנ"ל. (מ"ל) :

יכין תפארת ישראל יכין

שזרקה גולגלתם למים, או עשית מעשה אחרת לבזותן, ונשתלמת מדה כנגד מדה, אלא בעלה [בסנהדרין ל"ו]: מו) שיתבזו גם הם בזו או בדומה לה. וקמ"ל דישמה דלא חשיד קודש"ה ח"ו למעבד דינא בלא דינא [בברכות ד"ס כ]. ועוד דאדם משתלם מדה כנגד מדה. וקמ"ל סיפא, דאפי' נגזר עונש לחוטא אפ"ה אותו שנעשה שבא אפי' של הקב"ה, יקבל עונשו, מדעכ"פ הוא לא התכוון לקיים גזירת ה' [כיהוא בהגליתו זרע אחאב], רק בעביר לבו הרע. והראיה ברורה על זה פרעה במצרים: מז) ה' מיני תלאות ים שיקילו באדם מעעוריו כסדר זא"ז. תחלה מיד כשנולד ישתוקק רק אכילה ושתיה. ואח"כ גם לממון. ואח"כ יתעורר בו גם חוש המשוש במשגל וכדומה. ואח"כ

מרבה בשר[מח]. **מרבה רמה**[מט]. **מרבה נכסים**[נ]. **מרבה דאגה**[נא]. **מרבה נשים**[נב]. **מרבה כשפים**[נג]. **מרבה שפחות**[נד]. **מרבה זמה**[נה]. **מרבה עבדים**[נו]. **מרבה גזל**[נז]. **מרבה תורה**. **מרבה חיים**[נח]. **מרבה ישיבה**[נט]. **מרבה חכמה**[ס]. **מרבה עצה**[סא]. **מרבה תבונה**[סב]. **מרבה צדקה**[סג].

חייב. ועתיד הוא אח"כ להבטיח מהן מיתתך: **ן מרבה בשר** מרבה רמה. המרבה באכילה ובתיה עד שנעשה שמן ובעל בשר מרבה עליו רמה בקבר וקשה רמה למת כמחט בבשר הוי. וקמל"ן הלא הגא שכל רבויין תורה וחכמה ולדקה: **מרבה דאגה**. שמא יגזלוהו או שמא יבואו עליו לסעיס ויהרגוהו. ומסיד אחד היה מתפלל המקום ילילני מפזור הנפש. ושאלו ממנו מהו פזור הנפש. אמר להם שיהיו לו נכסים מרובים מפוזרים במקומות הרבה ולריך לפזר נפשו לחשוב לכאן ולכאן: **מרבה נשים מרבה כשפים**. סדרא נקיט ואזיל בתחלה אדם מקשט עצמו ואוכל ומתה ומרבה בשר. ואח"כ מבקש להרבות נכסים. ולאחר שהרבה נכסיסורותה בים בידו סיפוק לפרנס נשים רבות. הוא מרבה לו נשים. ולאחר שהרבה נשים. כל אחת לריכה שפחה בתכשיטה. הרי **מרבה שפחות**. וכיון שיש לו בני בית מרובין לריך לשדות וכרמים לספק יין ומזון לבני ביתו. ומרבה עבדים לעבוד השדות והכרמים. לכך הן שניין בסדר זה: **מרבה תורה מרבה חיים**. דכתיב (דברים ל) כי היא חייך ואורך ימיך: **מרבה חכמה**. שנתן טעם לדבריו. והסברות שלו מתיבות על לב השומעין. **מרבה ישיבה**. הרבה תלמידים מתקבלים ובאים לשמוע סברותיו. ואית דגרסי מרבה ישיבה מרבה חכמה מי שמרבה בתלמידים התלמידים מחדדים אותו. ומרבין ומוסיפין על חכמתו: **מרבה עצה**. מי שמרבה ליטול עצה. **מרבה תבונה**. מבין דבר מתוך דבר. מעלות שיועליו נותנים לו: **מרבה צדקה מרבה שלום**. שנאמר שאומנם נפשו עליו תאכל בכאב ההוא שבוא רואה ויודע ומכיר בגופו אשר היה בו. [*ומשך קרא למד חד מאן דאמר בסוף פ' שואל

קדש אחר ועשה שזכה. עם כל זה אינה תשובה לדברי הרמב"ם. לפי שזה העושה הרע שדברי הרמב"ם נאמרין עליו. הוא אמנם אשר לא פעל ועשה לקיים מאמרו של מלך ברוך הוא. אלא זרון לבו הביאו לכך. ורחמנא לבא בעי. ולאחר יובנו דברי הרמב"ם כך. תסתלק ממנו גם הסגת הראב"ד סס. גראה לי: **ן מרבה רמה**. פירש הר"ב בקבר וקשה רמה למת כמחט בבשר הוי. פירש המדרש שמואל בשם הר"י ן' שושן ז"ל. לא שדעתם שהמת מרגיש. אלא שכל מי שדעתו נקיה יש לו להלטיער בחיין על גיזול במותו ושיתדל למעט אותו גיזול ויחשוב וירגיש מעתה הרמה בתגבנו במותו. כמו שמרגיש המחט בבשר הוי. וימעט בגיזולו ולא ירבה בשר. כי מרבה בשר מרבה רמה. מכ"ל. ולא הביאותי מה יתאונן אדם מי על גיזולו והוא לקבר יובל שמון בעפר ואין רואה ומי ידע בכל אלה. הלא רמה תשלטנו לו הולעת תאכלנו. והואיל ואין רואה בגיזולו נמלא שאין הגיזול נחשב למאומה. כ"ש כשהוא המנול באשר שם הרי הוא מת ואין אתו יודע עד מה מן הגיזול. לאיזו סבה ח"כ ילטער על זה בעודו בחיים חיותו. אבל דבריהם נאמרים באמת. שאמת עצמו קשה ולא שקיימו בזה ההרגשה למת ועשו מה שאינו ישנו. אבל אמרו הקומי הזה כלפי נפשו של המת. הרואה בגיזולו של הגוף ומלטער מאד על זה והרי הנפש הוא קיים. והסכימו בזה גם חכמי האומות רוצה לומר בהשארת הנפש. וזה באמר הכתוב ליוב י"ד [כ"ג] אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל. יאמר בשרו יכאב כפירוש הראב"ע לשון השחתה כמו וכל חלקה טובה תכאיבו [מלכים ב' ג' י"ט]. והוא לשון מושאל לדברים הבלתי מרגישים שהשחתה בהם כמו הכאב אל האדם. ע"כ. ומבאר הכתוב

יכין תפארת ישראל יכין

בא באמצעים וירלה שיבבדוהו. ואח"כ כשיתחיל לחזקין יבקש משרתיו ועוזרים לו. ובכולן ברדיפתו אחריהן יסיג הפוכן: (מח) ר"ל תאוה א' ברודף אחר תענוגים להרבות בשרו ולהשמינו: (מט) לא לבד אחר מותו התרבה בו הרמה עי"ז, ונפשו עליו תאבל על בזיון הגוף, דקשה רמה למת כמחט בבשר החי [בשבת קנ"ב א] וכלועק על בזיונו שנפל. אבל גם בחייו עצמו הוא סבת השחתתו, דכבר אמרו הרופאים שכשיש מכה מהלכת ח"ו אז דבר ל"ע, תאחז בפרטות רק הבריאים והחזקים האוכלים למעדנים, והתום על האומללים והחלשים: (נ) תאוה ב' שמתאוה להרבות ממון: (נא) כי בזיון ובלילה לא יומח מדאגת הפסד, שיפחד שיוזל סחורתו או שיפסיד. או שלא ישלמו לו בע"ח, גם יסבוהו מקנאיו סביב ומקנאיו יעופפו סביבו כעדת דבורים לכוורת דבש, ולא ימלא קורת רוח בעולמו: (נב) תאוה ג' שלחזקתו בולמם המבגל, ולבעבור שבחת רגיל וקן בה [בנדה ל"ז ב], לא יסתפק בחת מתת אלהים להרחיב דעתו [בברכות ל"ז ב], אלא רוצה לשתות בכל כוס שיראה: (נג) יסיג הפוכו, כי הקלר נפשו ודעתו, כיחב לעבעיים שע"י רבוי המשגל יוחלש כח הגוף, והשכל, והזכרון, ויתעוהו מחשבותיו בשלוחו לדרוש באחבות ומכשפים שיבתדלו שהאשה שראה והומדה: (נד) תאוה ד' שרודף אחר כבוד, ולכן מרבה ערות יפות בביתו, לשמש אותו ומשיו להרבות כבודו: (נה) שהשפחות שעשקו עמהן שהן בני תרבות רעה, ימשכוהו אנות ויתבזה כבודו בפרסום: (נו) תאוה ה' שמבקש עבדים, להתחזק עמו להרבות ממונו: (נז) יסיג הפוכו, דהן עלמן כרובם יעשו בן קנוניא, לאוותו לגזלו ולרשעו. ועתה נגד ה' מיני עמל הכ"ל שמביא האדם הפך המבוקש. חובב עתה התגא ה' דברים אחרים שיהדמו כאילו הן לרעת האדם, ויסיב על ידן טובות גדולות.

וגם אלה נקטן תגא כסדר. דמתחלה לומד האדם ואוסף שמועות הרבה בתורה. ואח"כ הולך לישיבת הכמים ללמוד חדוד הסכל, כדי להלין גם תענוגות התורה [וכמ"ש חז"ל ברישא לגמור והדר לסבור [שבת פ"ג א]. ואח"כ כשכבר הגיע להוראה, מתיעץ בכל דבר חמור עם חבריו, כי היכא דלמעייל ביבא מכשורא [כתובות ד"ג ב]. ואח"כ כשיתחזק על כסא ה'. עושה משפט ולדקה לכל עמו. ואח"כ על ידי כל הנ"ל קונה לו שם טוב. אח"כ זוכה לעה"ב: נח) אף שהשגתה רק בעמל רב, עד שיקיא החלב ביונק משדי אמו, ורק בעמל כזה היא נקנת [ברכות פ"ג ב], וגם נקראת הוביה, שמתבשת כחו של אדם [בסנהדרין כ"ו ב]. אבל"ה תמחק ויביה הרפאיה, אאף שהחלים הגוף עכ"פ תחזק כח החיות שבו, כי לזה נתנה הקב"ה להחיות הגוף והנשמה, כמ"ש כי היא חייך ואורך ימיך [דברים ל"ב פמ"ו], ואומר רפאות תהי לשרך ושקוי לעלמותיך [משלי ג' ח']. והעמיד תגא בבא זו נגד התאוה הא' הנ"ל, דהתם מבלה גופו, והכא יחזק גופו: נט) שעוקד ומתמיד ומעיין ומדקדק היטב בדברי תורה, ויושב לפני חכמים ללמוד דרך המעמיקים, אין ע"י בחדוד יבקש האמת ע"י שידון מהמפורש על הסתום: ס) אף שע"י התמדתו בתורה, יהיה שכלו כמו זר בעניני העולם ובמו"מ שלהן, אפ"ה אמי חכמה שבנתי ערמה תאמר תה"ק [במשלי ח' פי"ב], וידע גם חכמה בחילי דעלמא כאחד מהם, כשיעערך לו לפרנסתו בלי דאגה. הרי בבא זו נגד מרבה נכסים מרבה דאגה הנ"ל: סא) כשיבב ברחם, יתיעץ בכל דבר קשה עם רבותיו וחבריו: סב) דע"י ההתיעצות והפלפולים, יפתחו עליו אלרובות הסמים, ויבקעו עליו מאורי אור חדשים בחכמה. הרי בבא זו נגד בבא מרבה בשים שיבלבלו ויחלישו שכלו: סג) כשהתפרסם שמו והוחזקו ידיו לעשות משפט ולדקה לכל מבקש עזרתו

ופנוס יוסיפו לך. ונאמר (שם ט) כי כי ירבו ימיך: **מרבה ישיבה** כו'. כמ"ש בפרק א' דתענית(ז'א') מאי דכתיב ברזל בברזל יחד ואיש וגו' והייטו דאמר ר"ח הכיבה כו': **מרבה עצה** כו'. כמ"ש (משלי י"ב) שמוע לעצה תבש. (ישעיה מ') אם מי נוטע ויבינסו: **מרבה לדקה** כו'. כמ"ש (ישעיה כ"ז) לא יחויק במעוזי יעשה שלום וגו':

ן מרבה עבדים מרבה גזל. ע"י פפחים קי"ב ע"ב כ"ר פ' ויצא פ' פ"ו:

שנויי נוסחאות

ן **מרבה דאגה**. בעי רוך ערך דן מרבה דוון (מ"ב דאגה כתיב). אבל הלאיה במגן אבות לרבינו דוולן שבתב בפירושו הלא וז"ל מרבה דאוון כך הגוסחא בספר רבינו משה ז"ל וכספר לרפתיס וכ"ה במשניות שלנו והוא לשון דאגה כמו דאגה ודאגון בבי"ת והבי"ת והו"ו מתחלפין כמו נוויה גביה עכ"ל ופליאה שלא העיר כי דוה בעצמו הוא מל"מ (ערוך השלם) וכ"ה דיוון גם בפי' מהר"ו. **מרבה נשים מרבה כשפים**. בכי"ק ובמהר"ו בא הדבור הזה אחר הדבור **מרבה עבדים** כו' וכ"ה בהרבינו יונה (ומסה הדבור דמרבה עבדים כו' קודם לדבור מרבה שפחות כו'). **מרבה ישיבה מרבה חכמה**. בכי"ק **מרבה חכמה מרבה ישיבה** וכ"ה בהרבינו יונה ובהרע"ב. (**מרבה עצה מרבה תבונה**). בד' ריוולו ווייגיליה **מרבה עצה מרבה תורה**; בכי"ק ליתא וכן ליתא בכל בלול ע"ז בהרבינו יונה ועי' הע"ב. ואולי גם אותן הגורסין זה באו רק להוסיף גם **עצה** גם **תבונה** כהוראות מהמדרש ישיבה; בתמה"ו הסדר **מרבה תורה מרבה חכמה, מרבה עצה מרבה תבונה, מרבה ישיבה מרבה שלום, מרבה חכמה מרבה צדקה** קנה כו' (?):

ראשון לציון

ן **הרע"ב ד"ה מרבה** בשר כו' וקשה רמה למת כו' ברכות יח ע"ב בבא יג ע"ב קל"ב ע"א: הוי"מ ד"ה **מרבה** רמה

באורי הגר"א

ן **מרבה** בשר כו'. כפ"ם (תיוב י"ד) אף בשרו עליו יכאב: **מרבה** נכסים כו'. כמ"ם (קהלת ב') כי כל ימיו וגו' גם בלילה וגו': **מרבה** נשים כו'. כמ"ם (יחזקאל י"ג) המשפחות וגו' וכן נאמר (במות כ"ב) מכשפה בלשון נקבה: **מרבה** שפחות כו'. כמ"ם בעזרא (י) ואיל אלן ואמרו כריתות (י"א ע"א) שבולם שפחה תרוסה בעלו כמ"ם ויק"ל (פ"ע) קדקד בעבר מתהלך בשמיו על אשה שפחה תרוסה כמ"ם (גיטין י"ג ע"א) דהיא בביתא וזילא: **מרבה** עבדים כו' כמ"ם (פפחים קי"ג ע"ב) בשם דברים זוה כנען אח בניו אהבו אח הגזל וכמ"ם (הושע י"ב) כנען בידו מאזני מרמה: **מרבה** תורה כו'. כמ"ם (משלי ג') כי אורך ימים ושנת חיי

---

www.daat.ac.il www.hebrewbooks.org

שואל דמס' שבת [דף קל"ב:] שכל שאומרים בפני המת יודע עד שיתעכל הבשר] ועל זה כיוונו באומרם קשה רמה למת ס"ל מגד הנפש היודעת זה. והדע שכן היא דעתם ז"ל שבמת לא הזכירו בשר ובחי אלא אמרו בבשר החי. והוה להו להשוות הלכון ושיאמרו כמתו בחי. או שיאמרו ג"כ בבשר המת אבל דעתם שהוא קשה למת לא לבשר המת שאינו מרגיש כלל. אבל למה הוא קשה. יראו בזה לנפשו. ואל תתמה שקורא לנפש בשם מת. שכן הוא אומר בכתוב (דברים י"ח) ודורש אל המתים. ובלי ספק שעינו אל נפשות המתים. אבל כלפי שהדרישה הוא במקום שהם הנופים המתים שם היא הדרישה לכך אומר ודורש אל המתים. אע"פ שהדרישה בעצמה היא אל נפשות ההמה. אף כאן הקושי הוא על נפש המת וכלפי שפעל הקושי נעשה במת עצמו. יכול בעל הלשון שיאמר קשה למת. אע"פ שהמכוון בהגעת הקושי שהוא על נפש המת. כך נ"ל. [*ושוב מצאתי בס' כל בו בהלכות אבל. שכתב בטעם הקבורה שהוא מפני שקשה לנפש כשתראה הגוף מתבזה ומוטל בלי קבורה. ועל דרך זה אמרו קשה רמה למת כמתו בבשר חי והדמיון הזה דמיון במציאות הקושי לא בדמותו. עכ"ל. גם מצאתי בתשובת הרשב"א סי' שס"ט שכתב ג"כ בפשיטות שאין צער למת בחזמל. *והחנוטין יוכיח]:

קנה לעצמו. להנאתו בעוה"ז מדרש שמואל בשם ר"י ן' נחמיאס. [*ומצאתי סעד לזה הפי' שכן שינו בפ"ק דשקלים מבנה ד'. שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן. ופי' הר"ב להנאתן. ומ"מ נ"ל לפרש שעינו שקנה עצמותו ור"ל שבהיות לו שם טוב הנה נתעצם והיה מה שהוא שכל שאין לו שם טוב הנה הוא כלא היה. וידוע שגדר השם הוא המורה על עצמות הדבר שזהו מה שקרא האדם שמות לכל חי. ולכן אם השם טוב הרי זו הוראה על עצמותו כי כשאין שם טוב ראוי לו שלא היה. והרי הוא כלא היה ואין כאן קנין של כלום]: **ח** קבל מהלל ומשמאי. בשלשלת הלל לא הוצרך להזכיר ממנו קבלו. ועכשיו מזכיר ברבן יוחנן בן זכאי שלא היה מבני בניו ועוד שהוא היה לו תלמידים הרבה ורבתה המחלוקת מהם ואחריהם הזכיר שאע"פ שנחלקו בכמה דינים מ"מ עיקר התורה קבלוה וכמו שזכרתי בריש פרק קמא: כי לכך נוצרת. לשם כך ילאת לאויר העולם כדכתיב (נחלאשית א') ויהי ערב ויהי בקר יום השני [שבת פ"ח.] מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שאם אין מקבלין ישראל את התורה יחזיר העולם לתוהו ובוהו ונמצא עכשיו שהובה גדולה מוטלת עליו ולא בטובה הוא עושה. רש"י: **חמשה** תלמידים היו לרבן יוחנן ב"ז. לא מנה רק הגדולים שנמסרה להם הקבלה. אמנם הרבה תלמידים אחרים היו לו. *מד"ש בשם הרשב"ן: אליעזר בן הורקנוס. לפי שתלמידיו היו קוראים בשמו. רש"י: בור סיד וכו'. וכתב הר"ב דהכי גרס ולא

קנה שם טוב. פסי' ל"ח זופ"ל פ"ב: **ח** ריב"ן קבל מהלל ומשמאי. מפי' פוסקים סב"ז ה"ב: חמשה תלמידים היו לריב"ז. מדרש קטנה פ"ז סימן ז':

שנויי נוסחאות

קנה לו חיי. במהו"ן קונה..: **ח** למדת תורה הרבה. בכי"ק ובכ"י עשית.. וכ"ה בכי"מ ובמהו"ן (ובנוס תורתך). אל תחזיק. בכי"ק ..תחזק. לכך נוצרת. בכ"י תחד ..נוצרת שמונים תלמידים היו לו לחלל חזקן כו' כל הבריאה של סוכה דף כ"ח עד סיד נשרף, אבל בפירוש שבתוב בס סביב המשניות כתב ז"ל שמונים תלמידים כו' לא גרסינן לה הכא אלא בסוכה פרק הישן (עבו"י). היו לריב"ז. בכי"ק ובמהו"ן היו לו.. מונה שבחן (רבי) אליעזר. בכי"ק ליתא מבאן והלאה בכולה וכן משמע מרש"י עי"ת וי"ע; ויש גם גרשא לא גרסי רבי בכולהו, ובמהו"ן ג"כ ליתא כאן ואיתא לקמן (בהוא כיה אומר), בכולה. סיד. במס"כ סוד ועי' הוי"ט.

תוספות חדשים

פ"ב ח במשנה לכך נוצרת ולא קאמר נברא לפי שלשון יצירה הוא על דבר שלא בא לעולם אלא שוצנו בכתן אמו ודומה מדברי רז"ל פרק המפלת שמלמדים אותו כל התורה בעודו בבטן אמו ואחר כך נלאתו לאויר עולם משכחין אותו פרי מי שלמד תורה הרבה די לו אם יגיע למדרגה שיאמר לו בעודו מוכר ולא נברא עדיין לכן אין להחזיק טובה לעצמו אם למד תורה הרבה כי לכך נוצר כשעת יצירה שיהא למד אם כולה: (מפי אמי הגאון הגדול אב"ד וא"מ מוהר"ר שאול ז"ל).

ראשון לציון

אבל אמרו הקושי הזה כו' כלבי נפשו של המת הרואה בטולו של הגוף כו' וכמוה זו כתב גם כן בספר חסידים סימן תתפט"ג והביא ראיה מן התורה עי"ש:

תוספות רעק"א

ט [אות ד] תוי"ט סד"ה מרבה. והחנוטין יוכיח. ע' תשובות שבות יעקב חלק ב' סי' צ"ז: **ח** [אות ה] תוי"ט סד"ה חמשה. בשם הרשב"ן. ע' בתי"ט פ"ה מ"ב דסוטה:

באורי הגר"א

קנה שם כו'. כמ"ש (משלי כ"ב) נבחר שם מעשר טוב כמ"ש במדרש שם: קנה לו דברי תורה כו'. כמ"ש (דברים ל') כי היא חייך והאריך ימיך וכמ"ש בספ"ק דקדושין (מ' ע"ב): **ח** כי לכך נוצרת כו'. כמ"ש (איוב ה') כי אדם לעמל יולד ואמרינן בפרק הלק (ל"ע ע"ב) ליתי יודע אם לעמל פה כו' כשהוא אומר כי אכף וגו' ועדיין כו' כשהוא אומר לא ימוש וגו':

יכין תפארת ישראל בועז

עזרתו: סד) שעי"ז יהיה לו שלום עם כל, ויאהבוהו ויכבדוהו הכל. והרי זה עומד נגד מרבה שפחות שיבזו כבודו: סה) ע"י ד' הנ"ל: סו) וא"ל לירא שיחטיפוהו ממנו. וסר"ז נגד הבא מרבה גזל. ועתה נקט בבא יתירתא, מה שאין בה' מיני עמל הראשונים. קנה לו וכו': סז) (ג) וג"ל דמבוא דכסידר רבי המשניות לא רצה להפסיק סדר היחוס מהלל הזקן עד ימיו, להכי הזכיר דברי ריב"ז לבסוף. רק כדי שלא נטעה לומר שהיה אחר רבי, להכי תני נביה ריב"ז קבל מהלל: סח) מדתיה ריב"ז גדול בתורה ובכל החכמות מאד [בסוכה כ"ח א'], להכי אמר על עצמו אם למדת וכו': סט) לומר כה ידי עשתה לי החיל הזה: ע) שילירך בזכרון וחדוד השכל יותר מחביריך, גרמה לך שגדלת חכמה, ולא עמלך, ואפשר שחביריך לפי שיעור מיעוט הכנתם, עמלו והשיגו לפי שיעור, יותר ממך, ושכרם גדול משכרך: עא) חשב רק היותר גדולים שבתלמידיו: עב) הוא סתם ר"א שבמשנה, בעל אמא שלם אחותו של רבן גמליאל [בלעיל פי' ס"ו]: עג) הוא סתם רבי יהושע שבמשנה בעל עשונתא דר"א בן הורקנוס. והיה מקורב בבית הקיסר [בתענית ד"ז ב' ותוליק"ע ב'], והיה לוי ומשורר בביהמ"ק [בערכין י"א ב'], ואי עד אחר החורבן [בגיטין דנ"ו א' ובברכות כ"ז ב']: עד) הוא בעל בת בתו של ר"ג הזקן [תוספתא פ"ג דע"ז]: עה) הוא ר' יהושע. וי"א שהוא ר' נחמיה [שבת קמ"ג]. וי"א דהוא ר"מ [שיטכין די"ג]: עו) ר"ל אמר

(ג) שלשול הנשיאים כך הוא. שמעון הצדיק היה הנשיא הראשון, ואחריו אנטיגנוס, יוסי בן יועזר. רבי יהושע בן פרחיה, רבי יהודה בן טבאי, שמעיה הביאו של אבטליון. אלו הששה מזכר אלטולוס בפ"ק דמסכתין ובחגיגה [פ"ב מ"ב]. אח"כ נתמנו בנשיאות ר' יהודה בן בתירא ואחריו ר' יהושע בן בתירא, [וכמדומה שלא הסריכו ימים בנשיאות, ולהכי לא זכר נשיאותם במשנה]. ובשעלה הלל מבבל, שהיה תלמיד שמעיה ואבטליון, מהלו לו בני בתירא נשיאותם, ע"י מעשה שהיה [בפסחים ס"ו א']. ואחריו רבן שמעון בנו. ואחריו רבן גמליאל בנו, שוא רבן גמליאל הזקן. ואחריו רשב"ג בנו. אלו הג' מזרע הלל, והנה נשיאתן ק' שנים האחרונים קודם חורבן הבית [בשבת ט"ו א']. והנה רשב"ג זה ביבנה בזמן החורבן, ושוא א' משבשרם הרוני מלכות. ונתמנה רבן יוחנן זכאי תלמיד הלל [בסוכה דכ"ח א']. וג"ל דלהכי לא מינו לנשיא את רבן גמליאל בן רשב"ג הנהרג, מיד אחר שנהרג אביו. משום גזירת המלכות שהיה עדיין על כל בית אביו שנגזר על כולן הריגה, לולא שבקש רבן יוחנן בן זכאי מהקיסר לחיותם, ועתה לו [בגיטין נ"ו ב']. או משום שהיה רבן גמליאל בשעת הריגת אביו עדיין ילד רך [כמשמע מתוס' ביצה דכ"ג א' ד"ה תליסר]. ונהג רבן יוחנן נשיאותו מ' שנה, מן קודם חורבן עד לאחריו [כר"ה ל"א ב']. ולכל הפחות היה עוהב נשיאות שנה או שנתיים אחר החורבן [תוס' שבת ג"ד ב' ד"ה הוה]. [ואחמב"ר רוב שנות נשיאת ריב"ז כמעט כולם היו אחר החורבן דהרי ק' שנים האחרונים של ביהמ"ק היה הנשיאות להלל וזרעו [בשבת ט"ו א']. ותו נ"ל דבק' שנים אלו, נהג בהן הלל נשיאותו ס' שנה או יותר, דהרי ריב"ז תלמיד הלל היה [בסוכה כ"ב א'] ולמד מ' שנה [בר"ה ל"א ב'], ותיקף כשנגמר מ' שנות לימודו, עלה לנשיאות ולמד מ' שנה, דמ"כ לכה"פ שנה או שנתיים לפני הלל למד, ול"א לא ל"ש שנה שנתים קודם החורבן, אוקמוהו לנשיאות, ומדהיו ימי נשיאותו לפני הבית רק שנה א' או ב' להכי לא חשב בשנת בשנים האחרונים של ביהמ"ק]. אחריו

היד לומר כבוד עוה בסיד: שאינו מאבד טפה. כך הוא היו שוכח דבר אחד מתלמודו: אשרי יולדתו. מאושר במדות טובות עד שכל העולם אומרים עליו אשרי מי שילדתו. וי"א ע"ם שסיא גרמה לו שיהא חכם. שהיתה מחזרת על כל בתי מדרשות שבעירה. ואומרת להם בבקשה מכם בקשו רחמים על העובר הזה שבמעי שיהיה חכם ומיוסן שמולד לא הוליאה ערשתו מבה"מ. כדי שלא יכנסו באוזני אלא ד"ת: הסיד. שעושה לפנים משורת הדין: ירא חטא. מחמיר על עצמו ואוסר עליו דברים המותרים מיראתו שמא יבא לידי חטא. דאם לא כן מאי רבותיה אפילו עם האדם אפשר להיות ירא חטא: מעין התגבר. לבו רחב ומוכיח פלפול וסברות מדעתו: אבא שאול אומר משמו. של רבן יוחנן בן זכאי: ואליעזר בן ערך בכף שניה. מצאתי כתוב דאבא שאול לא נחלק על ת"ק. ומני הדברים אמרם רבן יוחנן בן זכאי ובמיהם אמת. דלעניין הבקיאות והזכרון היה רבי אליעזר מבריע. ולעניין החריפות והפלפול היה רבי אליעזר בן ערך מבריע בכלל. מדרש שמואל: **ט** צאו וראו. כדאמרינן בעלמא [ברכות י"ט.] נפק דק ואשכח. והמכוון בכל זה ילאת השכל והשתוטטו להתבונן בעיון ולהשכיל היטב. וזהו לשון ראו כמו ולבי ראה הרבה חכמה (קהלת א'). ובמדרש שמואל [*שהרי"ל גורס בראשונה בחו וראו] ושהעיד הר"י ן' שושן בכן היא הגרסא בכל הספרים בטוליטולה ובכל מהוזותיה ומפרש לפי שאתו עמו היא הדרך הטובה אמר להם בחו אבל בדרך רעה אמר אחו כי לא יגור עמו רע: שידבק בה האדם. כתב מדרש שמואל הר"ר יוסה ז"ל פי' כי בודאי בכל הטובות והישרות יש להדבק. אלא ר"ל במדה אחת להיות בה שלם לעולם. כי טוב לאדם לאחוז במדה אחת לעולם בשלמות. ונקל אליו להשיג ממנה הטובות החשובות כולם מהיות בו כמה מדות ואינו שלם באחת מהן ע"כ. ופפתיס יסק. עכ"ל. ואומר אני שעשה זה יתייסב באע"פ שאלו החכמים אמרו איזו היא דרך ישרה וכו'. הנה רבי שסיה אחריהם חזר ואמר כדתנן ברים פרקין איזהו דרך ישרה וכו' לפי שהוא לא אמר על מדה א' שידבק בה ושעל ידו יוכלם לאמור אלא הוא אומר שבכל מדה ומדה שאדם מודד פועל ועושה. איזהו דרך שיבור לו שיבחין בה שכך ראוי שיפעל ושיעשה. ולכך ר' אומר שיבור ולא קאמר שידבק בדרכה:

הלוה

יכין — תפארת ישראל — בועז

אמר מדה משובחת שהיה כל א' מופלג בה ביותר: עז) כבור מסוייד שלפני הגת, שלא נאבד בו עפר מהיין שיוצר לתוכו. כך התורה שנמשלה ליין [בתענית ד"ז א'], מה שלמד ממנה מרבותיו למד בהשוקה רבה, עד בלא שכח שום דבר מלימודו [בסוכה כ"ח א'] עח) שאמו הרויחו להורה ולמדות ישרות. וכבר בשהיתה מעוברת ממנו, חזרה בבתי מדרשות ובקשה שיתפללו שיהיה העובר זה ת"ח ולדיק כך כתב רש"י בספר מדרש שמואל על אבות. ואני מצאתי בירושלמי [יבמות ד"ה א'] שאמו טוליכה ערישתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה: עט) שעשה הכל לפנים משורת הדין. ולא נמצא כתב ידו ביד עכו"ם לעולם, מחשש שיוליכנו עכו"ם בשבת [שבת ד"ע א']: פ) שהיה לדיק גדול עושה מאהבה, שהיה ירא מהחטא עצמו, רק לבלי להקניט הקב"ה ולא מירתא עונש לו תקות שכר, והיה זה בהפלגה יתירה, דאל"כ מה רבותיה, הרי אדם כזה רק אינו בור כלעיל משנה ה': פא) שהיה חרוץ מופלג: פב) פלונתא דת"ק והבא שאול, היינו הפלוגתא לי סיני עדיף או טוקר הריים עדיף [הוריות י"ד א']: פג) ר"ל אלו מלדון לפי מדרגתכם. דמלתא זערתא היא לגבייכו להתנהג כמנהגכם. אבל שוטטי לדון לפי כח ההמון

אמר מדה מגונה שהיה כל א' מופלג בה ביותר: עז) כבור מסוייד שלפני הגת, שלא נאבד בו עפר מהיין שיוצר לתוכו. כך התורה שנמשלה ליין [בתענית ד"ז א'], מה שלמד ממנה מרבותיו למד בהשוקה רבה, עד בלא שכח שום דבר מלימודו [בסוכה כ"ח א'] עח) שאמו הרויחו להורה ולמדות ישרות. וכבר בשהיתה מעוברת ממנו, חזרה בבתי מדרשות ובקשה שיתפללו שיהיה העובר זה ת"ח ולדיק כך כתב רש"י בספר מדרש שמואל על אבות. ואני מצאתי בירושלמי [יבמות ד"ה א'] שאמו טוליכה ערישתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה: עט) שעשה הכל לפנים משורת הדין. ולא נמצא כתב ידו ביד עכו"ם לעולם, מחשש שיוליכנו עכו"ם בשבת [שבת ד"ע א']: פ) שהיה לדיק גדול עושה מאהבה, שהיה ירא מהחטא עצמו, רק לבלי להקניט הקב"ה ולא מירתא עונש לו תקות שכר, והיה זה בהפלגה יתירה, דאל"כ מה רבותיה, הרי אדם כזה רק אינו בור כלעיל משנה ה': פא) שהיה חרוץ מופלג: פב) פלונתא דת"ק והבא שאול, היינו הפלוגתא לי סיני עדיף או טוקר הריים עדיף [הוריות י"ד א']: פג) ר"ל אלו מלדון לפי מדרגתכם. דמלתא זערתא היא לגבייכו להתנהג כמנהגכם. אבל שוטטי לדון לפי כח

א'). ואחריו נתמנה ר' יהודה נשיאה תלמיד רב אמי, והוא היה כבר בתחלת האמוראים אחר אביי ורבא. וכפי הנראה, ר"י נשיאה אביו המרבה מתחלת האמוראים עד סוף. וגזרה המלכות גזירה בימי הלל הזה שכל הסומך יהרג, ולכן היה הוא הנשיא הראשון. וכשראה הנשיא הזה שיפוא הגליות, לכן כתב המסורה להורה, ומסר לכל גם העברוטות לחשבון המועדות, שעד ימיו היה בסוד לנשיא ובית דינו, והיו מקדשין ע"פ ראייה, ובא הוא ומסר להכל החשבון. אבל אותו הלל שתקן הפרחבל, הלל הראשון היה [כרש"י נימין דל"ו א' ד"ה בשביעית בזה"ז]. **ובכל זה** שנה מהר"מ קוזן בהקדמתו למסיות שנדפסו בהעתקה אשכנזית בווין שנת תקע"ז].

בור סיד. כי בור סיד ר"ל בור של סיד ומה שבא יש בזה אבל בור סוד שסדוה יפה ומעמיד המים שלא יבלעו בקרקע. ובשלמותו סיוד ובא חסר יו"ד כדרך נחי הפין. מדרש שמואל בשם הרשב"ן. ובפירש"י פ"ד דע"ז דף כ"ה הועתק בור סיד כגרסת הספר: שאינו מאבד טפה. כלומר לענין זה הוא דומה לבור סוד ולא בכל בחינותיו לפי שיש בבור הזה נמי לגריעותא שאין מימיו מהוקים כמו באר מים חיים הואיל ואלו אינם אלא מכונסים ולא מובעים כלל ועוד שמוחבים מטעם הסיד ולפיכך הולרך לבאר שאינו מאבד טפה. מדרש שמואל: חסיד. פירש הר"ב שעושה לפנים משורת הדין. ועמ"ש בסוף מסכת סוטה: ירא חטא. פי' הר"ב מחמיר על עצמו וכו' דאל"כ מאי רבותיה וכו' כדלעיל מ"ה ועמ"ש בסוף [מסכת] סוטה: ואליעזר בן הורקנוס אף עמהם. כתב הר"ב שמצא כתוב דאבא שאול לא נחלק על ת"ק וכו' ומ"מ כיון שדברי אבא שאול בתו על דברי ת"ק הולרך להזכיר כי אף אליעזר בן הורקנוס שאתה שבחת אותו אפי' הוא בכלל וכו'. אבל הת"ק שדבריו ראשונה בתו לא הולרך לפרש. שכשאמר וכל חכמי ישראל ממילא אף אליעזר בן ערך עמהם בכלל. מדרש שמואל: **ט** צאו וראו. כדאמרינן בעלמא [ברכות י"ט.] נפק דק ואשכח. והמכוון בכל זה ילאת השכל והשתוטטו להתבונן בעיון ולהשכיל היטב. וזהו לשון ראו כמו ולבי ראה הרבה חכמה (קהלת א'). ובמדרש שמואל [*שהרי"ל גורס בראשונה בחו וראו] ושהעיד הר"י ן' שושן בכן היא הגרסא בכל הספרים בטוליטולה ובכל מהוזותיה ומפרש לפי שאתו עמו היא הדרך הטובה אמר להם בחו אבל בדרך רעה אמר אחו כי לא יגור עמו רע: שידבק בה האדם. כתב מדרש שמואל הר"ר יוסה ז"ל פי' כי בודאי בכל הטובות והישרות יש להדבק. אלא ר"ל במדה אחת להיות בה שלם לעולם. כי טוב לאדם לאחוז במדה אחת לעולם בשלמות. ונקל אליו להשיג ממנה הטובות החשובות כולם מהיות בו כמה מדות ואינו שלם באחת מהן ע"כ. ופפתיס יסק. עכ"ל. ואומר אני שעשה זה יתייסב באע"פ שאלו החכמים אמרו איזו היא דרך ישרה וכו' לפי שהוא לא אמר על מדה א' שידבק בה ושעל ידו יוכלם לאמור אלא הוא אומר שבכל מדה ומדה שאדם מודד פועל ועושה. איזהו דרך שיבור לו שיבחין בה שכך ראוי שיפעל ושיעשה. ולכך ר' אומר שיבור ולא קאמר שידבק בדרכה:

שאינו מאבד טפה[עז]. רבי יהושע אשרי יולדתו[עח]. רבי יוסי חסיד[עט]. רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא[פ]. ורבי אלעזר בן ערך מעין המתגבר[פא]. הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים. ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה מבריע את כולם. אבא שאול אומר משמו. אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים. ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם. ורבי אלעזר בכף שניה. מבריע את כולם[פב]: **ט** אמר להם צאו וראו[פג] איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם. רבי אליעזר

ציונים

רבי יוסי הכהן חסיד. פי' שנת י"ם ע"ל פ"ם.

שנויי נוסחאות

יהושע אשרי. נד"ל וכי"ק וכי"מ וכמה"ו **יהושע בן חנניה.** יוסי חסיד בכי"ק וכמה"ו ..הכהן חסיד. מעין. במה"ב במעין. (אף) עמהם. בכי"ק וכי"י ליתא. אליעזר בבף. בד"נבעות אליעזר..; בכי"ק וכמה"ו ..אלעזר בן ערך.. מבריע. בכי"מ היה מבריע: **ט** דרך ישרה. בכי"ק וכי"מ וכמה"ו ..טובה. האדם. בכי"ק אדם וכן בסמוך.

לקוטים

ח במשנה אם למדת תורה הרבה כו'. ראיתי לכתוב כאן אשר מצאתי במכתב לכמה"ר חייסרגנוסי מבני בניו של הגאון הקדוש מהר"ר יוסף סרגוסי בעל הנס מגרנט סיסיליא רבו של כל הרבנים וז"ל פיכסו כראשונים דמ"ם אם למדת תורה הרבה וכו' בר"ל אל התחיק טובה לעצמך באומרך שלכך עולה וכבר יצאת י"ח במה שבועת היאירה האלהית בגבוראתך אל תאמר כן כי דע לך שעבודת הש"י לא ידע אמתו עליכה ואין לה תכלית. ובמעבי מפי הרב הגדול מהר"ר אברהם סבראדי שסמע מפי סופרים אים מפי אים מפי הרמב"ם שאדם גדול לא היה רוצה לקרות ולהיות יודע"כ כי יודע בעצמו שלא עשה דבר עבירה ואמה ידבר שקרים לפניו יתברך והוא חותמו אמת והשיבו הרמב"ם אל ידעת אתה הלבב כמה חומר עבודת הש"ם יתעלה וכמה לריך לעבוד את האלוה הזה והיום מקיף העבודה הראויה והמוכרחת לאדון הזה היום יודע בודאי שאין כל יום שאין אתה עושה כל המצות בודאי ועוד נוסף בכהה וכהה וכל אדם מידון לפי גודל חכמתו שהרי מצינו דוד המלך ע"ה נכתב עליו עון ל"א והיה היתה מגורכת מאוויה ושון הרגיזתו אף כי היה חייב מיתה ושון נתים של המלך שאול אף כי היה רודפו והיה חייב מדין מחתרת וכן כל כיוצא בזה לפי מה שהוא אדם כן משפטו ושאתו ואף על דבר זה שבחרת עתיד אתה ליתן את הדין עכ"ל ומאוד יתרד האדם ויולפ ומסתכלים הנכה נפשו בהגלות נגלות אמרי קדוש אבי התעודה הרמב"ם הללו כי אם יצאה מתבונ"ן נפש אדם אז יכנע לבבו ובמרירות יצאת לנקם רחמי שמים הרחמים והסליחות כי אל רחום הוא ובעניין הוידוים מודע מ"ם גוזי סלר"י: (חסדי אבות):

רבי אומר פרק ב אבות

הלוה ואינו מבלס. כתב הר"ב הוא הפך הרואה את הנולד כו' ולא אמר סתם מי שאינו רואה את הנולד לפי שאפשר כו' שיגיל עצמו בבוא הנולד. וגריך לומר שמ"ש לעגיל ומתוך כך מחשב וכו'. אינו עיקר פירוש הרואה את הנולד. אלא שמתוך כך נמשך ג"כ שמחשב וכו' אבל עיקר כוונת הרואה את הנולד הוא מה שמפרש לעפה ומביט במה שעתיד להיות וזה בכל עניניו ועסקיו דעל שמתוך כך מחשב וכו' לא שייך שיגיל וכו'. וכמדרש שמואל כתב בשם הר"י לירמא שעם היות שהרואה את הנולד היא דרך טובה. הבלתי רואה בנולד איזה היא רעה לפי שמצינו אנשים הרבה שעם היות שאינם רואים את הנולד הם הולכים בדרך ישרה או האנשים שמקיימים התורה לשם שמים לא לתקות בוש בכר. ולא מפחד שום עונש. אלא לשמה שזאת היא העבודה היותר שלימה בשעבודות ולכן לא ח"ר שמעון שדרך הרעה היא מי שאינו רואה את הנולד. ע"כ: המקום. הוא מקומו של עולם וכן הוא אומר [דברים ל"ג] ומתחת זרועות עולם. אבל העולם לא יכילנו שנאמר [מלכים א' ח'] השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. רש"י: וצדיק. פירש הר"ב הקב"ה שהוא צדיקו של עולם שנאמר [דברים ל"ב] צדיק ויישר הוא. וכן [נחמיה ט'] ואתה צדיק על כל הבא

אומר עין טובה[פ"ר]. רבי יהושע אומר חבר טוב[פ"ר]. רבי יוסי אומר שכן טוב[פ"ר]. רבי שמעון אומר הרואה את הנולד[פ"ר]. רבי אלעזר אומר לב טוב[פ"ר]. אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך. שבכלל דבריו דבריכם[פ"ר]. אמר להם צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם[צ"א]. רבי אליעזר אומר עין רעה[צ"א]. רבי יהושע אומר חבר רע[צ"ב]. רבי יוסי אומר שכן רע[צ"ג]. רבי שמעון אומר הלוה ואינו משלם[צ"ד]. אחד הלוה מן האדם. כלוה מן המקום[צ"ה] ברוך הוא. שנאמר [תהלים ל"ז] לוה רשע ולא ישלם[צ"ו] וצדיק חונן ונותן[צ"ז]. רבי אלעזר אומר לב רע. אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך. שבכלל דבריו דבריכם[צ"ח]: ו' הם אמרו שלשה

מכריע: ט עין טובה. מסתפק במה שיש לו ואינו מבקש דברים יתירים ואינו מקנא בשבירו יותר ממנו: חבר טוב. שמוכיחו כשרואה אותו עושה דבר שאינו הגון: שכן טוב. מצוי אצלו בין ביום בין בלילה. ואינו חבר טוב אינו מצוי אצלו בכל עת: הרואה את הנולד. לופה ומביט במה שעתיד להיות ומתוך כך נמשך מחשב הפסד מזה כנגד שברה. ושכר עבירה כנגד הפסדה: לב טוב. לפי שהלב הוא המניע לכל שאר הכחות והוא המקור שממנו נובעים כל הפעולות. ואע"פ שיש לפעולות איברים מיוחדים מ"מ הכח המעורר לכל התנועות הוא בלב לפיכך אמר ר' אלעזר לב טוב. ומפני זה אמר רבן יוחנן בן זכאי רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם: איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם. הולכך לשאול מהם זה. ולא הבין מתוך דבריהם הראשונים שהדרך הרעה היא הפך הדרך הטובה. לפי שלא כל מה שהוא טוב יהיה הפכו רע. כי מדות החסידות והוא העושה לפנים משורת הדין היא טובה ומי שאינו חסיד ומעמיד דבריו על דין תורה אינו רע. ולפשר היה לומר שאם ההתפקות והיא עין טובה היא דרך טובה. בקצת היתרומות אינו דרך רעה. לפי שאינו מזיק לשום אדם בזה וכן בשאר המדות. לפיכך הולכך לשאול מהם איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם: הלוה ואינו משלם. הוא הפך הרואה את הנולד שאם לא יכלם לא ימלא מי שילוהו. ויהיה מיטל בדעב. ולא אמר שאם מי שאינו רואה את הנולד לפי שאפשר לאדם שאינו רואה את הנולד. שלא יבא לידי תקלה. שיגיל עצמו בבוא הנולד ההוא: וצדיק חונן ונותן. הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן ונותן למלוה מה שלוה זה ממנו ולא פרע לו ממלא הלוה נשאר חייב למקום: ו' הם אמרו שלשה דברים. בדרך ארץ ובמוסריים ובמדות. דאינו בענין האסור והמותר והפטור והחיוב דבריס הרבה

יבין תפארת ישראל יבין

ההמון, א"ז וכו' ביזכה בסוף כמוכס: פד) שבעובת מדתו, מסתפק במעט שיש לו ושמח בהלאמת חבירו, ואינו מקנאו, ואינו חוגג ואינו טועם. דכל אלו מחליטין כח הזכרון. אבל כשיהיה בעל מדה זאת, יהיה כבור סיד שאינו מאבד טפה: פה) שכשיעשו להסיל חסרונותיו, לא יתביים מלפניו ולא יכעס, בידעו שלבו תמיס עמו, וישמע עלבו. כמו שריתה אמו לר' יהושע: פו) שכשיש טובים עושים טובות ז"ל לא בהפסד של עצמן, עי"ז מתרגל כל א' מהן בחסידות: פז) ולכן עושה לעצמו נדר לבלי לבוא לחטא: פח) שלבו תמיד שמח ומזומן להיטיב לכל ועי"ז חדוותא מבחייע שיתחדד שכלו כמעין המתגבר [וג"ל דלב טוב הוא מלב הגוף, שהתרגל כך עד שנעשה לו לטבע שני. משא"כ עין טובה, שיש שמתנהג במדות הטובות מכח הכבל. ומתמת שרק ע"י הכבל יכריח ילדו, אינו עושה הטוב בשמחה ובהשלמה כראוי [ועי' רמב"ם פ"ח מפרקיו]: פט) שכשהלב שוקט ושמח, יבקיף על כל אדם לטובה, וירבו אוהביו בחבר טוב, ושכן טוב. וגם במנוחת נפשו יוכל להסקיף את העולם. ויתאבד נפ ה' בכל לבבו ונפשו: צ) אף דמדיוקא דרישא משמע ממה יתרחק. אפ"ה משום דלכל מדה ב' קצוות, וביניהן מדה ממולעת, למשל עין טובה היא קצה א'. וכנגדה עין רעה, וביניהן עין שאינה טובה ולא רעה אלא בינונית. וכן כולם. להכי שאל בראשה דבר יתרחק גם ממדה הממולעת [גם יש מדה טובה שאין הפוכה רע, כהתנהגות לפנים משורת הדין, ואז א"ל להתרחק ממדה שכנגדה]: צא) דכשהקבקת עין שכלו לשטוב הכל לרעה, אינו מסתפק בשלו, ומקנא חבירו, ודנו לכף רעה, ומהרהר אחר רבו, ואחר הקב"ה, ומסתפק ביהודות הדת, ובהוראה מעמיס,

ובפירושה שקבלנו ואינו זוכה לאור התורה. ויורד לעיבנס: צב) שמפתהו תמיד להתעות מדרך הישר: צג) שמכעיסו תמיד, ומבחית מדותיו: צד) הוא הפך הרואה הנולד, שאינו רואה שכשלא יעלם עכשיו, לא ימלא להבא מי שילוהו ונמלא מה ברעב. ולא אמר סתם מי שאינו רואה הנולד. מדאפשר שאינו רואה את הנולד, ולעפ"כ הולך בדרך ישרה. להכי אמר הלוה ואינו משלם, דהיינו שחושב שרואה הנולד, שכשיעלם לא יפחד לו פרעה, ואינו מסקיף יותר להלן, שהמעות שלוה לא יתקיים ע לעולם, ומת ברעב: צה) כשעושה מעשה שתגרם אותו לחטוא, כהולך למקום לו מתעסק בענין העלול לחטא, ונמלא בלוה הסיבה הזו מהקב"ה, ולא הסיבה בנקיות כמו שקבלה: צו) דאמ"ל דה"פ מי שלוה ואינו משלם הוא רשע, דא"ב הול"ל מלת רשע בסוף, אלא ע"כ ה"ק דכל רשע למקום, לזה הסבה, ומביא א"ע בשביעה לידי חטא, ולפיכך תיכף בהלוותו, נקרא רשע כמו שלוה לא ביודע בשבע שלוה ביותר מהשבר שלא יוכל לשלם: צז) לכל אדם יש חיובים ומשפטים [פפליכטען לאוד רעכטען], חיובים מה שהוא חייב לאחרים, ומשפטים מה שאחרים חייבים לו. והלדיק חונן ומותר מחיובי אחרים לו, ונותן להם יותר ממה שחייב הוא לאחרים. מיהו ה"ל מדהקדים מלת לדיק, ש"מ דה"ל ה"ק, הלדיק לפני הקב"ה חונן ממה שראוי לו לקבל מהקב"ה, ונותן יותר ממה שחייב להקב"ה, דהיינו מדרוחה את העולם, מקדים א"ע במותר לו [כיבמות ד"כ ע"א]: צח) שהלב הוא שורש הכל, וכשהשורש מורקב בחילון, אין בכל אדם והדרו סי' ברכה. כן אם הלב רע, יוגבר יצר הגוף על הכל.

ט הרואה את הנולד. עי' מהיר ל"ג ע"א ובכס"א הי"ל ופי' במל"ל פ' נפ"ל פי"ד:

שנויי נוסחאות

את דברי אלעזר ב"פ. בד"ג ובמסב"ב ..ר' אלעזר וכן בסמוך; בכי"ק ובמס' ד"מ..ב"ע מדבריכם. וכן בסמוך. אמר להם. בכי"מ חזר ואמר. אחד הלוה. בכי"ק ..לוה. ב"לוה. בכס"י ובכ"י כאלו לוה. השקוב(ב"ה). כ"ה בכי"ק ובכי"ק; בד"ג ובכל המס' דפו"י ובד"ס ובמסב"ב ובמחו"ו ליתא. וצדיק חונן. בד"ג ובדפו"י ובמת.ש"ן צדיק.. והוא עפ"י כס"ק שאינם מוגהים: ו' הם אמרו שלשה(שלשה). בד"ג ובכל הדפו"י. ובכי"מ ובמחו"ן ובמסב"ב ליתן וכן ליתא בכי"ק (וסב וחן.. וכן הוא בהדר"ג עט"ו).

תוספות חדשים

ט בפשנה לב טוב. ובאבות דר"נ פי' לב טוב לשמים לב טוב לבריות: חוי"ם ד"ה הלוה ואינו בכלם עי' מדרש שמואל: שם ד"ה המקום. הוא מקומו של עולם. עי' בבראשית רבה פרשה פ"ח מבואר יותר:

באורי הגר"א

ט עין טובה. כמ"ש (משלי כ"ב) טוב עין הוא יבורך: חבר טוב. כמ"ש (שם ג') אם לצים וגו' ולעמים יתן קן (עי' יומא ל"ח ע"ב): שכן טוב. כנ"ל בפ"ח מדגל יהודה. שנאמר יהודה ר' מקקי וגו': הרואה את הנולד. כמ"ש (קהלת ב') החכם עיניו בראשו וגו' ואמרו (נב"ר שם ובירושלמי סוטה שם"ח) בראשיתו רואה כו': לב טוב כו'. כמ"ש (משלי ט"ו) וטוב לב וגו' והרבה מקראות כזה: שבבלל כו'. כמ"ש בירושלמי (ברכות פ"ח ע"ש) הנה בני לבדלי וגו' אלון יבבת לבך לי אמא ידעת דאת טוב דילי: עין רעה כו'. כמ"ש (משלי י"ח) ומונע בר יקנוהו לאוס: חבר רע. כמ"ש (שם ג') אם לצים וגו': שכן רע. כמ"ש בפ"ח: לב רע. כמ"ש (במדבר ט"ו) ולא תתורו וגו' אחריו (במד"ר פ"ט ו'.) שינא ולינא תרי מרסורי כו' דעין הולך אחר הלב כו' ועין בילקוט ס"ם בלא ווי"ם רואה אני כו' שבבלל דבריו כו':

הרבה אמרו. אי נמי אלו השלשה דברים הוי מרגלא בפומייהו תמיד: יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך. ואימתי יהא זה כשלא תהי נוח לכעוס. שאם אתה נוח לכעוס אי אפשר שלא תזלזל בכבוד חברך הרי דבור אחד. שוב יום אחד לפני מיתתך. הרי שתים. והשליבי הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים וכו': שוב יום אחד לפני מיתתך. לפי שאין אדם יודע אימתי ימות יעשה תשובה היום שמא ימות למחר: והוי זהיר בגחלתן. שלא תהגה בהן קלות ראש: שלא תבוה. שלא תעשם על ידן: נשיכת שועל. רפואתו קשה לפי ששיניו דקות ועקומות ועקובות וצריך הרופא לחתוך הבשר בחוזק ולהרחיב הנשיכה: עקיצת עקרב. קשה מנשיכת נחש: ולחישתן. דבורן: היולא מפי הערף שערוף בשעה שהוא לוחש. פי' אחר. הערף הזה אינו מקבל לחש כשאר נחשים כדכתיב (תהלים נ"ח) אשר לא ישמע לקול מלחשים. כך תלמיד חכם אם תקניטנו ותבא לפייסו מפזר ממונו ומחבלו שיהא ג"כ רשאי לפזר ולחבל ממון חברו. אלא שלא דבר ר' יוסי כלפי אותו האדם. ולא אמר אלא במי שגם ממונו חביב עליו אף כאן לענין כבוד ג"כ לא אמר אלא במי שגם כבודו חביב עליו: והוי זהיר בגחלתן. פי' הר"ב שלא תגהג בהן קלות ראש. וז"ל הרמב"ם כשתתחבר לחכמים ואל תכבי המעלות אל תתגעגע עמהן. ואל התגאה עליהן. אבל תהי חברתך להודיע להם שתתקרב בעת שיקרבוך. ואל תוסיף להתקרב אליהם יותר ממה שיקרבוך. שלא הפסיד כונתם בך ותתעוך אהבתם לשנאה ולא תגיעך מהם המעלה אשר תקוה. והמשיל זה במי שמתחמם באש שאם יבא רחוק ממנו יהנה בחומו. (וכו') [ואם יוסיף להתקרב ישרף]: שנשיכתן נשיכת שועל וכו'. כלומר שפעמים הם מזיקים בפעל שלם. וזה כמו הנשיכה. ואמר שהיא כנשיכת השועל שרפואתה קשה. ולפעמים שאינם מזיקים בפעולה שלמה. וזה כמו עקיצה בלבד. ואמר שהיא כעקיצת עקרב. ולפעמים שאין מזיקין כי אם בדבור בלבד ואמר שזה כלחישת הערף. כך נראה לי. [ואמנם נ"ל שוד שאלו הלשונות הם כינויים להרמות וגדויים ומתות. דרכנן לפי שכן נמצא לחכמי הגמרא כינויים. כמו הוה מפיק לאפך פולסי דטורא בפרק האשה דף (מ"ו) [מ"ז] וכדבפרק מרובה [דף פ"א] גזרתיהו לשוקך בגזרא דפרזלא. ה"נ היו אלו הכינויים במשנתינו ג"כ ללשונות של גדויים חרמות ומתות בלשונות של חכמי המבנה] : לחישת ערף. שורק בפיו בלע"ז (1) שיפל"א כדרך שעושים לחזיר הלזו זה לזה. רש"י: שרף. פירש הר"ב הערף הזה אינו מקבל לחש כשאר נחשים. כדכתיב אשר לא ישמע לקול מלחשים. דקרא דלעיל מיירי מסיים כמו פתן חרש יחשם אזנו (תהלים נ"ח ה') ומ"ש הר"ב כך תלמיד חכם אם תקניטנו ותבא לפייסו אינו מקבל פיוס. ומסיים הרמב"ם ואתה תדע זה מענין נחש שהתרים כנגד רבו אליעזר בנפל בחלי מטונף כהתבאר מדברי חכמים מענין ארבעה אנשים מלוגעים וכן עם אחרים. ובכלם התבאר המזק בהשיגו: וכל דבריהם כגחלי אש. אף קלות שבקלות. כי פורץ גדר של חכמים כגון יחוד של פעוה שפתם אשה נדה היא. שנאמר [ויקרא ט"ו] תהיה בנדתה עד שתבא במים [ותנן במסכת ג'

1) לשון.

יבין תפארת ישראל יבין

ויתחברו אלו הדומין לו, חבר רע ושכן רע, ולא יעשה נדר בפני חטא, משחתו בו מוס בו: צמ) כל אחד מהן הזהיר ג' דברים, כמוזכר במשניות דלקמן עד משנה ט"ו: ק) הזהיר על ג"ד שראוי להשלים הנפש בהן. מדות ישרות, שמירת המצות, לימוד התורה: קא) במדות, הזהיר ביותר מכעס, שבה תלויין מדות רעות רבות. ומשום דכל כעס בא לרוב ע"י שפגע ה' בכבוד חבירו מעט, וחבירו חוזר ומקניטו מעט יותר, ושוב האחר משיבו קשות יותר ויותר, וכמ"ש חז"ל [סנהדרין ל"ז א'], הלא תגרת דמיא לבדקא דמיא. לכן יעלו התגא אם תרצה להשמר מכעס שמפרק הגוף והנפש, יהי כבוד וכו', דכמו דלא ניחא לך ביזיון גם ברמז, ג"כ השמר לבלי לומר לחברך דבר שיפגע כבוד חבירך גם רק במקצת. וכמו שבאם שזלזל אחרים, לא ניחא לך שיזלזלך יותר ממה שזלזלת כן אם אזלזלך לא הזלזל למזלזלך יותר ממה שזלזלך [כגילה ד"ב ע"ב]: קב) כל מזהיר על קיום המצות. שהאדם לבו נוטה יותר להטות מלהלטדק מכוח דבחטאו יש הטונו מהר. אבל העונש והטונו בע"ו החטא אי המצוה ליום הכפר יבוא, ובוליעת עבא מקרא [פסוקה נ"ו]. לכן טוב מדעתך, כאילו הפתא יום א' לפני מיתתך, וקרוב יום ה'. ולא אמר פן תמות היום. מדיבול להתגלגל מדאין מרגים בעצמו חולשה וחולי עדיין. אבל רחוי לאדם לחבוש, מה לא יוכל להתחוות בין היום למחר: קג) זה אמר כנגד לימוד התורה שנקראת אור, שנאמר והורה אור [משלי ו' כ"ג]. אמנם אפשר לקבל האורה מהאור מרחוק, אבל א"א שיתחמם מהאור מרחוק. להכי אמר הוה מתחמם וכו', ר"ל לא הסתפק להיות מואר מלימודים מרחוק, אבל רחה שתתקרב אליהם ותחמם הרגשותיך כשתראה מעשיהם בהתלהבות קדוש, דגדולה שימושה של תורה יותר מלימודה [נדרים ד"ז ב'] : קד) תזהר שלא תפגם כבודם ע"י שאתה רגיל תמיד עמהם. דאף שידמו לך כגחלים שוממות בלי כח להבה לעשות לך רעה, התירא מהם שלא תכוה: קה) שמיני עקומות ולהכי נשיכתו קשה להרפא: קו) כשחלשים מלבשך רק יעקלו [שטעכנו בל"א]: קו) שעקילתו מסוכנת ע"י החרס שמבליע בכל הגוף: קח) [ליפשן]: קט) כשחלשים אפילו מלעקלך בקרוב לך, ורק מרחוק יגשו הכל כעסם עליך: קי) שהוא כחם מאורם מאד, שבהבל פיו נוסף וממית כרגע, ולכן נקרא שרף: קיא) אף אם לא יקללו אותך, רק ידברו ויספרו נפשם לפני ה' שיחסם עליהם: קיב) שעשים ומבעירין בהשחת שרוף וכלה גם בריחוק מקום, אף את הדברים שאין בהן רוח חיים, דקב"ה הבע ביקריה:

ו. יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך. מפי' ל"ל שעמ"ב ופי' לקמן פ"ל מ"ב ט"ב ט"ג ופי' פ"ל מ"ב דעות פ"ג: ואל תהי נוח לכעוס. מיי' פ"ח מה' דעות ה"ל ופ"ב מה' תשובה ה"י: נשוב יום אחד לפני מיתתך. שבע ק"ג ע"ל קס"ל פ"ב מיי' פ"ז מה' תשובה ה"ח ופ"ב: והוי מתחמם כנגד אורן של ת"ח. מתומת יתמו סימן יבין והוי זהיר בגחלתן כו'. כ"ל ויל פ"ב פמ"ק מ"ג לגפי פרשה ג' מי' ג': שנשיכתן נשיכת שועל. במדבר מ"ל פ"ב תמיתה במדבר מ"ו מ"ו:

שנויי נוסחאות

כבוד חברך. כבי"מ פמון.. וכסמון נדבכי כ"י כבוד.. אולם בנוה שלום מביא כפס כ"י גם בדבכי ר"י פמון.. ועי' תוי"ט בפס מדרש שמואל. (והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים). בכי"מ ..של תלמידי חכמים; בד"ע ליתא בעעת. ,ונראה מפט"ו דאדר"נ כי מכלון עד סוף המבנה אינו מן המבנה. כך מצאתי להר"מ די ליזגאמו"(עבו"ו) והרמב"ם כתב ,אבל אמרו והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים אינו מתאמרים אבר הוכיח בפס לבל הוא ממה שמעו מזלתו ויש מספר אלהו ומפני זה לא נמנה מבלל דבריו" וכ"ש כתב בסוף הדבור ובוב יום אחר כו' ,אלמה דבריה אלו מיבגליתא בשמיים דר"מ בן הורקנוס מפני שהם דברים הגדולים לבל אדם הדיר" ובסוף הדבור בפיכתן כו' וזה הדבור אינו מן הגי' שמיה הא"ל כי לא היה אומרו בכל יום, ובפעם אחת שיעית אל לבו ליזהר בבבוד חכמים די לו זמן מרובה כי אינו דבר הצריך זכירה בכל יום בגי' הראשונים ועי' רש"י ורע"ב ובמת"ו. בנחלתן שלא. בר"ח"ו בגחלתן.. וכ"ה בכי"ק ובר"י (ובהם ..שמא). וכל דבריהם. בכי"מ ואף כל..:

באורי הגר"א

ואל תהי כו'. כמ"ש(קהלת י')אל הכסל וגו'כי כעס ונו' ואמרו (שבת ק"ם ע"ב) לא יהיה בך אל זר וזכו': ושוב כו'. כמ"ש נאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו': והוי מתחמם כו'. כמ"ש (ישעיה נ') לכו ונוכחה וגו'. וכמ"ש (בראשית י"ג) וגם לוט הולך וגו' מי גרם לו הליכתו עם אברהם ולמד ממעשיו ויפלר בם מאד וגו': והוי זהיר כו'. כמ"ש (מלכים ב ה') ויראת ונתן וגו' ועיין בפי' הרמב"ם ובגאדה הפרד בא מעלי ד"ש ובוי זהיר כו' שנראה לו פרידת שולם ר"ל שנאמר

פ"ה דנדה. תמוקת בת יום אחד מבמחה בנדה] וחכמים גזרו אף אם טבלה. בהרי גזרו על יחוד פעוה. ל"ם מהורה ול"ם טמאה. רש"י: **יא** עין הרע. פירש הר"ב כמו עין רעה. ואמר שמוציאין את האדם מן העולם ואין ל"ל שיתרחק אדם ממנה ולפיכך אמר ר יהושע לעיל שהדרך שיתרחק ממנה האדם היא חבר רע. וזהו חדוש יותר. כ"פ במדרש שמואל: יצר הרע. רוב התאוה. הרמב"ם: ושנאת הבריות. כתב הר"ב בפרמב"ם פי' שמואם חברת הבריות ואוהב לישב יחידי. וז"ל רוב הנפש והוא חולי המרה השחורה שיביא האדם למאוס ראות עיניו ויבאלהו. וייטב לו חברת החיות והתבודד במדברות וביערות. ויבחר לו מקום בחיטו מיושב. זה אנלס לא מלד פריבות רק לרוע תאותם וקנאתם בזולתם. אלו ימיתו האדם בלא ספק. כי יחלה גופו וימית טרם עתו. ע"כ. ומ"ם עיד הר"ב אדם קבה שמביא עליו בנאת הבריות כתב במדרש שמואל שיש מפרשים שהכל מקללין אותו ותחול עליו קללתם. ויצא מן השולם בהרי אמרו חז"ל [מגילה ט"ו] אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך וכו': **מוציאין** את האדם מן העולם. עיין בפ ד מבבה כ"א: **יב** יהי ממון חברך חביב עליך כשלך. עמ"ם במשנה י': **והתקן** עצמך ללמוד תורה בחיות תורה חוזרת על הכסיח בלה תאמר הוחיל והבי חכם וכו' שכך דרשו רז"ל בפסוק לא ימוש מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ר' מעתה ועד עולם [ישעיה נ"ט] בפרק ז' דב"מ דף פ"ה. ונקמ"ל ר"י דהני מילי בהמתקן עצמו לכך דמתקיימא בו יותר מבזולתו. ואי לאו הכי לא: **יג** הוי זהיר בק"ש בתפלה. לפי שהם קבלת עול מלכות שמים ועבודה לו

יתברך

יב וכל מעשיך יהיו לשם שמים. כ"ל בכוונת נפשי פפקת כ"ג ב"ו אי מיי' פ"ר ה"ג דעות פ"ג: **יג** אל תעש תפלתך קבע. מיי' בנכות ב"ת ע"ב מיי' פ"ב בכ' כפלה הפ"ג ופ"ב (נאון ז"ם פוס"ב או"ח סימן נ"ח פ"ג:

שנויי נוסחאות

יא עין הרע. בכי"ק ונמתו"ו ע י ן ר ע ה, ולפני ר"י היתה הנוסחא כלפניו ופירשה ומביא ראיה לפ"י ממה שאמר בבאן עין הרע בלבון זכר כו' ע"ם ועי' רע"ב: **יב** ממון חברך. עי' לעיל מבנה יו"ד. **והתקן.** בכי"ק התקון. **שאינה** ירושה לך. בפי' לבנות בנמתו"ו כתב שמשיות בקוד מלמעלה לומר שאין גורסין אותו: **יג** בקריאת שמע. ממבב"ג בקריאת.. (**ובהפלה**). במתו"ו **ותפלה** ובפי' שם **ותפלה** אין לנו גורסין במבנה"ו ובכ"י **ובתפלה** ובתפלין אלא גרסי'. מ"ק"ש ותפלה תדע מילתא היא וכן ליתא גם בר"י ע"ם ועי' בדוי"ש ו"ע. **אלא** (**רחמים** ו)חנונים. בכי"ק ובמתו"ו ובכי"מ ובר"י ליתא. **המקום** (ב"ה). בד"ל ובכל הדפוסים ישנים ובמבב"ג ליתא (**כי**) **אל חנון** ורחום (**הוא**) ארך אפים ורב חסד (**ונחם** על הרעה). בר"י **אל חנון** ורחום ארך.. וליתא למלות כי, **הוא** ופסוק זה ביונה ד'; ובפי' תתו"ו כי **אתה אל חנון** כו'; בנב"ו כי חנון ורחום הוא.. ופסוק זה ביואל ב': בכי"ק ובמתו"ו כי אל רחום וחנון הוא. וכ"ה בכי"מ כפי המובא בעמ שלוש לך ליתא שם למלת אל: בד"ע ליתא למלי ונחם על הרעה.

באורי הגר"א

(ובכרים כ"ג) לא יבא עמוני ומו': **יא** עין הרע כו'. שבולם היו בבנפש והוציאו אותו מן העולם וכמ"ש בפרק ה': **יב** והתקן כו'. כמ"ם (במ"ר פ' פנחס) (במדבר כ"ו) יפקוד ה' אלהי הרוחות ומו'קח לך את ומו' אל"ל הקב"ה בגוף כיון יושבים ויהושע כו' ואמרו יומא (ע"ב ע"ב) ג' כתרים הן זר אהרן כו' כתר תורה עדיין כו': **וכל** מעשיך. כמ"ם (משלי ג') בכל דרכיך דעהו ומו' ואמרו אינה פרשה קטנה שכל נוסי התורה כו' ועיין סוף ברכות (ס"ג ע"א):

שנויי נוסחאות

יא עין הרע. בכי"ק ונמתו"ו ע י ן ר ע ה, ולפני ר"י היתה הנוסחא כלפניו ופירשה ומביא ראיה לפ"י ממה שאמר בבאן עין הרע בלבון זכר כו' ע"ם ועי' רע"ב: **יב** ממון חברך. בכי"ק ובמתו"ו כתב שמשיות בקוד מלמעלה לומר שאין גורסין אותו: **יג** בקריאת שמע. ממבב"ג בקריאת.. (**ובהפלה**). במתו"ו **ותפלה** ובפי' שם **ותפלה** אין לנו גורסין במבנה"ו ובכ"י **ובתפלה** ובתפלין אלא גרסי'. מ"ק"ש ותפלה תדע מילתא היא וכן ליתא גם בר"י ע"ם ועי' בדוי"ש ו"ע. **אלא** (**רחמים** ו)חנונים. בכי"ק ובמתו"ו ובכי"מ ובר"י ליתא. **המקום** (ב"ה). בד"ל ובכל הדפוסים ישנים ובמבב"ג ליתא (**כי**) **אל חנון** ורחום (**הוא**) ארך אפים ורב חסד (**ונחם** על הרעה). בר"י **אל חנון** ורחום ארך.. וליתא למלות כי, **הוא** ופסוק זה ביונה ד'; ובפי' תתו"ו כי **אתה אל חנון** כו'; בנב"ו כי חנון ורחום הוא.. ופסוק זה ביואל ב': בכי"ק ובמתו"ו כי אל רחום וחנון הוא. וכ"ה בכי"מ כפי המובא בעמ שלוש לך ליתא שם למלת אל: בד"ע ליתא למלי ונחם על הרעה.

יכין תפארת ישראל יכין

קיג)מתיר ג"כ על ג' חיובי אדם,ת ו ר ה ע ב ו ד ה, ג " ח: קיד)שעיטו כהה ורעה בעניני אמונה שלמדה תורה, מסתפק בדבריה ובשרשי הדת, אם תורה מבמים, ובהשמרת הנפש, וכדומה ביסודות התורה: קטו) שילרו נובר עליו ומונעו מלעבוד ה' ולקיים מצותיו: קטו) בשונאת הבריות מלהשיב להם בג"ח: קיז) מדאין לו על מה שיתמך הללתו בזה ובבא [כפ"ת מ"כ]: קיח) כנגד ג"ח הני לה, שתשתדל ותשמח להרבות ממונו ולא להמעיטו. ואם כך בממון שיהיו בחברה, כ"ם כח גופו וכבודו ובכלו, השתדל להזקק ולהרבותם, ולא להחליש ולהמעיטם [דבכל הך שיך ג"ח]: קיט) משום תורה הני לה. ור"ל הזדרז להקן עצמך מכל הקלקולים שיבמיעוך מלימודה, הן בדאגת פרנסה, או חולשת הגוף, או מיעוט השכל, או שלר לער. הוה מחשב כאילו כל אלה מתוקנים לך בשבתך ללמוד: קכ) להשינה בלי יגיעה ובלי יחוד כל המחשבות אליה. [ומ"ר מורשה קהלת יעקב. הייתו לבלי ובהלל, כדכתיב כי לא תשבח מפי זרעו, ולעניין קיום מצותיה שלא תשתנה בכשם זמן או מקום או דור. אבל לבל יחיד שיהה יורשם. ואפילו אחיך ואני אחיך ת"ח, אדרבה זה גורם שלא תהיה ת"ח, שלא יאמרו שהתורה ירושה [בנדרים פ"א ע"ב]. ואפילו אתה בבר דור רביעי בתורה, אמר לא תשום התורה מזרעם [בב"מ פ"ה ע"ב]. הייתו רק אחיך לריך לא יגיעה קשה כלתרים. אבל בשתלמדה דרך ערכי עם מחשבות זרות, לא שמעתו שתחיה]: קבא) לעניין עבודה הני לה. ור"ל אפילו בעסקך לצרכי הגוף וממון חשוון לחזקם לעבודתו ית' [ועי' ברכות ס"ג ע"ב]: קבב) הזהיר על ג"ד בתפלה שהיא ג"כ בבלל עבודה: קבג) אינו ר"ל שיקרא ק"ש ויתפלל, או שלא יעבור עוונו, דזה חיוב גמור הוא, ומבילתן רק מחבירות ידבר [בב"ק ד"ל ע"א]. אבל הזהיר, דמדהן חוב גמור, והאדם אומרם כמה פעמים ביום, לכן מלוי בלא ישון בהן היטב, לכן הזהיר כאן הקש שיזכר אדם לכוון בהן מאוד. ק"ם מעני שיש בה החזרת אדם לעצמו כל עקרי אמונתינו הקדושה, דהייתו בפרשה ראשונה אמונת יחוד הבש ב"ה ואהבתו וילאתו ולימוד התורה, והייתו הייובו להקב"ה. ופרשה שניה היא כה לאמונת תורה משמים ושמירת מלותיה כדפתח והיה אם שמוע תשמע אשר אנכי מלוה. וגם לאמונת הבשרה בבכר ועונש בעה"ז, וגם רמז על שכר ועונש עה"ב וכדמשיים לאמון יהבו ימיכם כימי השמים על הארץ, והרי זה א"ם רק בעה"ב, ור"ל רק לאמון זה תעבו מלייתי, ולא עבור עוה"ז. פרשה ג' אזהרה יתירה לבני להתעות אחר פתויי יל"ה בתאות או במחשבות אפיקורסים וכמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם הייתו יל"ה ואחרי עיניכם הייתו מחשבות תיעות שכל חטאי העולם ע"י ב' אלו יהיו. ומהכל הנך שבפרשיות הללו הם עקריים לזרע ישראל וחיוביו בעולם, לוות הקב"ה לחזור עליהם בכל יום. ואם אעפ"כ יאמרם אדם בלי כוונה, הרי כל אזהרתו לחנם. וכ"ב בתפלה, מלבד שבכולן מדבר אל המלך כמ"ש ברוך אתה וכו' ואיך יעיז פניו להיות אז אין פיו ולבו שוין, גם בל"ז איך יוכל לחשוב שיקבל ה' תפלתו, אם לא שהתכן כן לפניו בהכנעה יתירה, ואחת זה היו מחשבותיו עפים בכל זיות שכלותיו ותעתועיו, ואפשר גם בדברי עבירה, ואיך לא יתבושם לומר בסוף תפלתו לפני יודע מחשבות שהיו לרצון וכו' והגיון לבי, ומה יסיב אם יענהו ה' בנערה, מה הגית עתה בלבבך. ולכן אמרו חז"ל אין תפלתו של אדם נשמעת אא"כ משים נפשו בכפו, נפשו הייתו המחשבות, בכפו הייתו שיכניח עליהן יפה שלא יתעו ושלא הבכח לפני מי אתה עומד, שנאמר נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים: קבד) ר"ל אפילו אם אתה שלך מתפלל וכו', ר"ל אפילו התכוון בפי' המלות: קבה) להתפלל רק כפי שהדברים מסודרים וקבועים, בחשבך מפני כי כן חובתך: קבו) להתפלל דרך התחומים, כעני הטומד בפתח המלך בלב נשבר [ברכות דכ"מ]. ולפיכך אדם בכל יום דבר בכל ברכה כפי בפיכת נפשך עליך: קבז) דג' מיני תפלת ים וכולן כלולים במקרא זה. (א) שילוה הקב"ה מלרות, ולא שהשא ונפל הורא אחד לכיונא [ברכות ל"ג ע"ב] יאריך אפו ולא יעניטו הכמא ישוב עוד. (ב) שיעיד לו בהטבות ממש, אף דלפי מעשיו אין ראויין לו, ירב חסדו הקב"ה עמו. (ג) שבשיבוב ימהול לו

הקב"ה

תהי רשע בפני עצמך. אל תעשה דבר שטוש ולמחר תרשיע אתה לעצמך בו. ורמב"ם פירש אל תהי רשע בעיניך. כלומר לא תחזיק עצמך ברבע שמתוך כך אתה יולא לתרבות רעה לגמרי. ואני אמרתי אל תהי רשע בדבר זה שתפרוש מן הלבור. ותעמוד בפני עצמך: **יד** לאפיקורוס. לשון הפקר שמבזה את התורה ומחשיבה כאילו היא הפקר. אי נמי משים עצמו כהפקר ואינו חס על נפשו לחוס במה תבא עליו רעה על שמבזה את התורה לו לומדיה: ודע לפני מי אתה עתיד. בתשובה זו שאתה משיב לאפיקורוס אלא יפה לך לנטות לדעתו: **טז** היום קצר. מי העולם הזה קלרים הם: והמלאכה מרובה. התורה לרוכה מאדם מדה: ובעל הבית דוחק. בגאמר (יהושע ח') והגית בו יומם ולילה: **טז** לא עליך המלאכה לגמור. לא שברך הקב"ה לגמור את כולה כדי שתפסיד שכרך אם לא תגמרנה. ומאי תאמר איני לומד ואיני טוטל שכר. לא אתה בן חורין ליבטל. על כרחך הטול

תהי רשע בפני עצמך (קבח): **יד** רבי אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה (קבם). ודע מה שתשיב לאפיקורוס (קלו). ודע לפני מי אתה עמל (קלא). ונאמן הוא בעל מלאכתך (קלב) שישלם לך שכר פעולתך (קלג): **טז** רבי טרפון אומר היום קצר (קלד) והמלאכה מרובה (קלה) והפועלים עצלים (קלו) והשכר הרבה (קלז) ובעל הבית דוחק (קלח): **טז** הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור (קלט) ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה (קמ). אם

בתרא דסוטה: לאפיקורוס. פירש הר"ב לשון הפקר שמבזה את התורה וכן המבזה לומדיה. וכדמסיים בפי' השני וכך פי' בהדיא בריש פ' חלק [נ"מ ע"ב]: ודע לפני מי אתה עמל. פי' הר"ב בתשובה זו שאתה משיב לאפיקורוס אלא יפה לך לנטות אחר דעתו. לכאורה לפירושו לפני מי מוסב על האפיקורוס. אבל גראה שדבריו מועתקים מפירוש הרמב"ם. והוא מפרש דלפני מי מוסב אל הש"י. וז"ל הרמב"ם ואמר אע"פ שתלמוד דעות החומות לדעת איך תשיב עליהם. הבמר אלא יעלה בלבך דבר מן הדעות ההם ודע שמי שהעבוד לפניו יודע לפון לבך והוא אמרו ודע לפני מי אתה עמל ר"ל שיכוין לבו באמונה הש"י. ע"כ: ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם וכו'. כתב במדרש שמואל בסוף פירקין בשם הר"ר יונה ז"ל שמה שאמר ר"א ונאמן וכו' לא פליג על מאמר אל תהיו כעבדים במ"ג דפ"ק וכבר כתבתי בזה ברים פירקין בדבור והוי מחשב ומ"מ אין ענין זה מקושר לדבריו הראשונים ומלאתי בגא"י מוגה דגרס ומי הוא בעל מלאכתך והו לא מידי: **טז** אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה. לפי שאמר לעיל והשכר הרבה וימשך לאדם מזה לומר הנה אקבל שכר הרבה כשאלמוד שעה א' ואח"כ אני יושב בטל מתורה כי כבר יש לי שכר הרבה לקבל לכך אמר אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה. דאל"ה לא. שהרי אדרבא יש עליך עונש בשון בטול תורה. כ"כ מר"ם. ומתישב בזה הא דתנן בסוף מנחות [דף ק"י]. נאמר בעולת העוף אשה ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח ללמדך אחד המרבה ואחד הממעיט וכו' דהיינו זה שמקריב מנחה מסתמא עני הוא כדפירש"י בפרשת ויקרא נפש כי תקריב קרבן מנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני ע"כ. ובזה הוא באומר התנא שהן שוין לפי שהעני

יד רא"א הוי שקוד ללמוד תורה. שבדברין (ל"ח ס"ב פ"ג ה' ולכה ס"ד): **טז** היום קצר והמלאכה מרובה. מלכה מבלים מזעור ק"ם שנוק גר אלכי נתנן:

שנויי נוסחאות

יד הוי שקוד. בכי"ק ..שקד; בכי"מ הוי והיר. (ודע) **מה שתשיב** לאפיקורוס. בד"ל ובכי"ק ליתא וכן ליתא במתנ"ו (ומם ומכ"י..**את אפיקורוס**) וכן ליתא בכי"מ (ומם **ומה שתשיב**..). ונאמן הוא בעל **מלאכתך**. בכי"ק ובכי"מ ובמתנ"ו ובכ"י ומי הוא בעל.. (שישלם לך **שכר פעולתך**). בכי"ק ליתא: **טז** והשכר הרבה. במתנ"ו ושכר.. מהפי' שם משמע קצת כי הדבור הזה היה לפניו אחר הדבור **והמלאכה מרובה** ולפי ג"י מתנ"ו ושכר ניחא והכוונה כי אעפ"י שעלים שם בכ"ז מבקשים שכר הרבה, אך יפי שיסתתנו **והשכר** קבה קלת הסדר: **טז** ליבטל (מסנה). בכי"ק ליתא.

תוספות הדשים

יד בתוי"ם ד"ה הוי שקוד כו' הכל בס"ג ס' . ובס"י בסנהדרין פירש מביל ווכיח וכן בגמרא בסנהדרין ל"ח ע"ב ל"ג ודע וכ"ל מפי' רש"י שם ואיתא שם בגמרא אמר ר"י ל"ם אלא לאפיקורוס עכרי לבל אפיקורוס ישאל כל מבן דפקר עמי. ותמיהני אלא הבילו הל"ב והתי"ע: (ממהורש"ת ז"ל):

ראשון לציון

יד תוי"ם ד"ה הוי שקוד כו' וכן נראה בפי' הרמב"ם דל"ג ודע וכן בסנהדי' ל"ח ע"ב ליתא ועי' יסל"מ. **טז** תי"ם ד"ה אם למד ז כו'. בדפי' רש"י בפ' ויקרא נפש כי תקריב כו' וכן איתא מנחות ק"ד ע"ב ועי' יסל"מ:

באורי הגר"א

יד שקוד כו'. במ"ם (מכלי ה') נשקוד על דלאותי יום יום וגו': ודע לפני כו'. בגיל בכל דרכיך דעהו: ונאמן כו'. במ"ם בה"ל פרשת מ"מ אני ה' נאמן לשלם שכר ובמ"ם בפ"ד דמנחות (מ"ד ע"ח): **טז** היום קצר. במ"ם (לויב ה') כי כל יומינו וגו' ובזוהר. והמלאכה מרובה. במ"ם (לויב י"ח) המובה מתרן מדה ורחבה וגו': **והשכר הרבה**. במ"ם (מכלי ה') וכל תפיך לא יכוו בה ובזוהר: **ובעל הבית דוחק**. במ"ם (יהושע ה') לא ימוש וגו' (דברים ד') וקן יסורנו וגו': **טז לא** עליך כו' ולא כו'. בגמרא (דברים י"ח) אמר אבי מלוה אתכם היום שלא תאמר הר מלוכה

יכין תפארת ישראל יכין

הקב"ה המליו לגמרי, ויגחם על הרעה שרחוי לו. אבל כל ג' מיני התפלות תביע רק ע"י שהקב"ה חנון ורחום לך, דהיינו כשתתפלל דרך תחנונים: קבח) דגם זה מגיעה גדולה בבוונת התפלה, כשיחשוב ה"ע רשע בפני עצמו ויתיאש מן הרחמים, ויהשוב שכל תפלותיו לא יועילו לו: קבט) ג' דברים נלרכים להצלחה בלימוד (א) השקידה והתמדה, דאם לא יתמיד לחזור בכל יום לימודו שמלתמול, תקדם ילמה להויה, ולא ישתדל הענין בלבו היטב. ולכן אמר הוא שקוד וכו'. [ואמר שקוד בפעול, ולא שוקד בפועל. דכל פועל יש בידו לעשות לו בלי לעשות. אבל הפעול מוכרח במעשהו מפני כח הפועל. כך תשתדל בעצמך שהרגל בשקידה, כאילו אין כח בך למנפש בשום פנים]: קל) ב) הענין והתענקות בהעניינים שלומד שלא יוצו מעוס דבר בלומד עד שישאל ויסיב לעצמו על ז' שאלות, מי, מה, למי, לו אם מי, מתי, איה, איך, ולמה. שבשתדע להשיב על אלה הז' שאלות, יבורר לך כל דבר חמור ועמוק. גם ישקיף סביבות הענין-שלמד יפה, אם אין בו סתירה במה שלמד בבר. גם ישאל מ"ע אם אין שם בהדבר שלומד מלה יתירה, ולמה נכתב מלה זאת, וכדומה בהשאלות, עד שיבורר לו הדבר כשמלה חדשה. ועל הענין הזה, אמר, ודע מה וכו', ר"ל לא די שצריך אתה לידע הטעם של כל דבר כפי הראוי ופפי שמוכר הישראלי הבשר לשאול. אלא צריך אתה נ"כ להתבונן בכל דבר הטעם שתוכל להשיב לאפיקורס כשתזדמן עמו, שאינו מתרלה בקבלתיו האמונה, רק במה שישאל אותו סובל: קלא) (ג) הסרת הדאגה, וכל מחשבה אחרת בשעה שלומד. ועל זה אמר, ודע לפני מי אתה עמל בלימודך, הלא התבושש לפניו שתתעסק במחשבתך בענייניים אחרים בעת עסקך במלאכתו. וזאת שנית ונאמן הוא וכו': קלב) בענייני עסקי פרנסתך הגופניים, כי ביום מוגחת גם הלאות הזמניי: קלג) בעבור פעולתך השלימה בלימוד התורה, לא תצטרך להתיגע בפרנסתך למאוד [בכרכות ל"ה ב']: קלד) ר"ל ימי חיי אדם קלרים מלהשיג בהן השלמתו הראוי, דבמעט שיפחת עין שכלו לדאות שהעולם ועניינו הבל המה יחד, כבר שיבה זרקה בו, ועוד מעט ואינו: קלה) ר"ל מיין חיובי לאלהים ואדם רבים במיין ואיכות: קלו) ר"ל כחות הגוף והנפש, עצלים הם ומוטים יותר להרע מלהיטב: קלז) בעה"ז ובעה"ב, כמ"ש הכתוב כי היא חייך ואורך ימיך: קלח) דלא תימא דאין הקב"ה מקפיד אם יעלים האדם מ"ע בתורה ובמצות או לא, דכמה יקפיד האב מאד שיעלים הבן מ"ע, ק"ו הקב"ה. ועיקר כוונת התנא, שיזהרו האדם בכל כחותיו בקיום התורה, מדים בה ה' דברים הכ"ל, שיש בכל מ' מהן די בזכרונה לזרז האדם, מב"ש שישנם כולם יחד בה: קלט) דאף שהמלאכה מרובה וכדאמרן, אפ"ה לא התיאש אם לא תוכל לגמור כולן: קמ) שלא תחשוב מפני שהמלאכה מרובה כל כך, בוודאי ישתדלו

הקב"ה

www.daat.ac.il www.hebrewbooks.org

שהעני עושה כפי כחו וממונו. לפיכך שוה מיעוטו לפני הש"י כמו המרובה של העשיר. אבל ודאי מי שבכחו לעשות הרבה ושעה מועט. ודאי באינו שוה לעושה מרובה. וכן כמי כשהעני עושה יותר ממנהה. ודאי שפגרו ג"כ יותר גדול. ולא אמרן שעון המרובה והמועט אלא כבעריך ג"כ המנדביס מה ערכם וכדאמרן. ובמתני' כמי דאמרן אם למדת תורה הרבה ביכול הוא לומר. וכיולא בזה כי' בדרך חיים ועיין פ"ד מ"י: נותנים לך שכר הרבה. אבל תבלומין לא שייך לומר הרבה כי אין התשלומין רק מה שראוי לבלם. ולא הרבה. דרך חיים: ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. ולא תעלה על דעתך שכשתקבל המתנה הרמוזה במתן ובהרבה שיעשה משכרה.

ר"ע מברטנורה

למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה(קמא). ונאמן הוא בעל מלאכתך(קמב) שישלם לך שכר פעולתך(קמג). ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא(קמד):

העול מוטל עליך לעבוד: לעתיד לבא. לעולם הבא:

מד"ס: ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. כלומר מה שאני אומר לך ונאמן וכו'. אין הכונה כדי שתעבוד ע"מ לקבל פרס רק כונתי היא זאת שתדעהו דרך ידיעה לבד וכדלעיל. ויש גורסין ממתן שכרן בבי"ן. ולאותה גירסא י"ל דאתא למימר דאפי' מתן בהיא המתנה בהאי עלמא ליכא ולכך אל תתמה בראותך הצדיקים אם מרעה אל רעה יגאו. כך כתוב במד"ס:

(ונאמן כו' פעולתך). בזה שנוס ליתא. ודע סתן. בכי"מ וכי שב"ב ..שמתן ועי' הוי"ט:

באורי הגר"א

אחוכה מאדן מדם וגו' פביר יום אחה עד ילה כבביר יומו ועב"ת ובמ"ש: ודע כו'. כמ"ב (סוף מולין) (שמות כ') למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב וגו'. וכמ"ש (משלי ל"ח) ותבחק ליום אחרון וכ"ש:

יכין תפארת ישראל יכין

הקב"ה מלקיים כולן, ואם אחטא, הקב"ה ימחול לי [תגיבה דע"ז ח'] : אבל הקב"ה חפץ שתעשה בהמלאכה הרבה הזאת כל שביכולתך: קמא) בעה"ז ובעה"ב: קמב) מלאכת פרנסתך: קמג) כשתעשה המלות בשלימות האפשרי, דרק אז נקראת פעולה. דאל"כ נקרא רק מעשה: קמד) שכשתעשה הכל כאשר לייתיך, ואעפ"כ תסבול לער

ודוחק, דע כי כאן אינו עולם השכר או העונש, רק עולם הנסיון, ולפעמים תתנסה פה, ואם תעמוד בהנסיון, שכרך הרבה מאד לע"ל דאז תקבל שכר אמיתי גדול ורב מאד [ובזיונו דקאמר שמתן שכרן, כ"ל תבלומי שוה"ז יכונה שכר. אבל תבלומי שוה"ב הוא מתנה, כ"ל יותר ויותר מאשר יקווה, דמה רב טובך אשר צפנת ליראיך כתיב]:

פרק ג א עקביא בן מהללאל אומר וכו'. בזמן הבית היה כדתנן במ"ו פ"ה דעדיות שאין העזרה נגעלת בפני כל אדם מיסראל בחכמה ובירא אתא עקביא בן מהללאל. אפ"ה לא רצה להפסיק בין שלשלת הלל עד רבי וכמו ואח"כ חוזר לסדר הקבלה והזכיר מאמרי הלל כדי להסמיך אליו ר' יוחנן בן זכאי שקבל ממנו ואח"כ הזכיר מאמרי תלמידיו וסמך להן מאמר ר' טרפון שהוא דומה למאמר רבי אלעזר אחרון התלמידים: דע. חזר ואמר מלת דע לפי שלפני מי אתה עתיד וכו' אינו בהסתכלות וראיה מוחשת כי אם שיאמין זה בדרך ידיעה. מד"ס:

פרק ג א עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה(א). דע מאין באת. ואין אתה הולך. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון(ב). מאין באת. מטפה סרוחה(ג). ואין אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים

פרק ג א עקביא. מטפה סרוחה. טפת שכבת זרע ואע"פ שבשעת העבור אינה סרוחה שאינה מסרחת ברחם האשה עד לאחר שלשה ימים ובשתסריח אינה ראויה להזריע מכל מקום קרי לה טפה סרוחה מפני שהיא קרובה להסריח מיד כשהיא חוץ למעי האשה. והמסתכל שבא מטפה סרוחה גדול מן הגאוה. והמסתכל שעתיד ילך למקום עפר רמה ותולעה. גדול מן התאוה והחמדה אל הממון. והמסתכל שעתיד ליתן דין וחשבון. פורש מן החטא ואינו נכשל בעבירה:

בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה(א). דע מאין באת. ולאן אתה הולך. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון(ב). מאין באת. מטפה סרוחה(ג). ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים

בכלומה

מאין באת ולאן אתה הולך. באלת המקום שבא משם כל אין כמו מאין באו האנשים. ושאלת המקום שיבא לכם כל' אמה. כמו אמה אלך מרוחק ואמה מפניך אחרת (תהלים קל"ט ז') ובפסוק אחד במיהם בפלגב בגבעה. אמה תלך ומאין תבא. דרך חיים. ומלת לאן האלף קמוצה: אתה הולך. כי האדם הולך לבית עולמו ומתקרב אל המיתה כי יום המות מיום הולדו הוא. במיום בעולד הוא מתקרב והולך אל המיתה וע"כ נקט לשון הוה ולא לשון עתיד. מד"ס: למקום עפר רמה ותולעה. ולא אמר שיהיה עפר רמה ותולעה. שכך אמר הכתוב (נרלשית ג') כי עפר אתה ואל עפר תשוב. דרך חיים: לתת דין וחשבון. תחלת דין קאמר ולפיכך הקדים דין לחשבון. ואמר לתת דין באם יעשה חטא מתחייב מזה דין. לכך שייך לומר שהוא נותן הדין. כי מי שבא על העברה מתחייב מזה דין. ולכך אמר ליתן הדין וכן מ"ש בב"ב בפ' הספינה [דף ע"ג] נכי [הנהו]"(תרי) אוזר עתידין ישראל ליתן דין

עליהם

*) כ"ה בתי"ש ד"פ וד"ק וע' ד"ס שכ"ה בלגדת הת מוד.

יכין תפארת ישראל יכין

פ"ג א) ר"ל לסיבה המביאה לעבירה, שהיא כמו היד להכלי לאחזה בה: ב) אורחא דתנא דתני והדר מפרש, כמו יש מוחלין וכו' [ב"ב פ"ת מ"ח] וכדומה לרוב: ג) דג' סבות הן ביחטא האדם, (א) משום נאותו ולהיטתו לכבוד המדומה, שמתבושש כשלא יתנהג בכלי הדעת המלעיגים על עבודת הבורא. (ב) מבוש להיטתו אחר האות האדליה, באכילה ובתייה ומשגל. או שאהבת הבצע עוור עיניו. (ג) בעבור כי הוכה בסמוכרי האפיקורסה, וחושב כי אין חשבון ודעת בשאול. אולם כל הג' סבות מקור משחת ה' נפש, שיחשוב ויפעול פעולותיו כאילו הוא בעולם נצחי, שלא יחליפו ולא ימיר אותו. ויסכח כי כל חייו הוא כחלום יעוף בהזמן שמתחלקת,

לעבר, הווה, עתיד. לכן אם אד הנאוה דולקת בגבנו, מזכירו התנא ה ע ב ר, מאין באת. טפה סרוחה, ואם כל הווייתך מיוסד על טאה רותתת, איך תוכל להתגאות. ואח"ל בזה בויש כל אדם, שלם מרקב כזה נברא, עכ"פ כדי בזיון וקלון, שסמלך והלך כולם שוין, מתוך הטיפה הוליאו הוייתם להעולם, ואיך יתגאו הולעים באלה: ד) ואם אם התאות הגופניות בערה בך, אז התבוננות הזוה ישקיע בך הלהב הזר הזה. ולכן ראה לגן אדה בעלמך הולך ומוריד ח"ע מעה מפה לגלות כעופרת למקום רמה ותולעה, דרדיפתך אחר התאות הם, הוא הוא שיקבר חייך, ולא תרוויח רק למלא ביותר חור קברך עם חמת זוחלי עפר קטנים עם גדולים

ציונים

פ"ג א עקביא בן מהללאל אומר כו' ירושלמי פיפה פ"ב ה"ב ויק"ל מצרע פ"ה ק"ל פ' י"ב עי' מכבת בלה לנתי פ"ו ומתמ' ל"מ לנה פ"ב:

שנויי נוסחאות

פ"ג א עקביא כו' הסתכל. בכי"ק עקביה.. השתכל. ואי אתה בא. במה"ו ואין וכ"ה בכי"ק (וכמ את בא). ולאן. בכי"ק ולאין וכן בסמוך. וחשבון מאין באת. בכי"ק וחשבון דע מאין.. מטפה סרוחה. במה"ו מטיפה סליחה סרוחה. ובלו כלן כ"ו מפתלות יחד מטיפה סרוחה לפניו גם סליחה סרוחה כמו שהא במס' ר"ה פ"ג. ל(מקום עפר) רמה. בכי"ק ליתא.

באורי הגר"א

פ"ג א הסתכל בשלשה כו'. כמ"ם (קהלת יב) וזכור את בוראך וגו' ודרש כ"ע (מד"ר פ' מצורע פ' י"ח) באחרך זה ליתה סרוחה בוראך זה רמה ותולעה. בוראך זה ממ"ה הקב"ה וע"ב ואמרו בסוטה כתב ועפר ומים מים זהו מלון בלה ועפר לגן אתה הולך וכתב ולפני מי כמ"ש (איוב ל"א) ובוד כל אדם יתבוש וגו': מאין באת כו'. כמ"ם (תהלים כ"ח) הן בשון מולנתי וגו'. (איוב י"ד) מי יתן טהור מטמא וגו': ולאן כו'. במ"ם (בראשית ג') כי עפר אתה וגו' (קהלת י"ב) ושב העפר וגו' ובתיב (איוב כ"ה) לעבר רמה ובן אדם תולעה וגו': ולפני מי כו'. כמ"ם (קהלת